

T. C.
FATİH SULTAN MEHMET VAKIF ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI
TARİH PROGRAMI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

BİR ŞEHİR KURMA TEŞEBBÜSÜ:
BİRÜSSEBİ KAZASI (1900-1917)

ELİF FATMA BAHADIR
160121010

TEZ DANIŞMANI
PROF. DR. ZEKERİYYA KURŞUN

İSTANBUL 2018

T. C.
FATİH SULTAN MEHMET VAKIF ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI
TARİH PROGRAMI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

BİR ŞEHİR KURMA TEŞEBBÜSÜ:
BİRÜSSEBİ KAZASI (1900-1917)

ELİF FATMA BAHADIR
160121010

TEZ DANIŞMANI
PROF. DR. ZEKERİYYA KURŞUN

İSTANBUL 2018

TEZ ONAY SAYFASI

FSMVÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Tarih yüksek lisans programı 160121010 numaralı öğrencisi Elif Fatma Bahadır'ın ilgili yönetmeliklerin belirlediği tüm şartları yerine getirdikten sonra hazırladığı “**Bir Şehir Kurma Teşebbüsü: Birüssebi Kazası (1900-1917)**” başlıklı tezi aşağıda imzaları olan jüri tarafından **25.06.2018** tarihinde oybirliği ile kabul edilmiştir.

Prof. Dr. Zekeriyya KURŞUN

(Jüri Başkanı-Danışman)

Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Mustafa GÖLEÇ

(Jüri Üyesi)

Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi

Prof. Dr. Davut Hut

(Jüri Üyesi)

Marmara Üniversitesi

BEYAN

Bu tezin yazılmasında bilimsel ahlak kurallarına uyulduğunu, başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel normlara uygun olarak atıfta bulunulduğunu, kullanılan verilerde herhangi bir tahrifat yapılmadığını, tezin herhangi bir kısmının bağılı olduğum üniversite veya bir başka üniversitedeki başka bir çalışma olarak sunulmadığını beyan ederim.

Elif Fatma BAHADIR

İmza

BİR ŞEHİR KURMA TEŐEBBÜŐ: BİRÜŐEBİ KAZASI

(1900-1917)

ÖZET

II. Abdülhamid dönemi politikaları gereğince her alanda görülen otoritenin yeniden temini meselesi Birüssebi'nin birinci dereceden kaza merkezi olarak teşkilatlandırılmasını sağlamıştır. Bu çalışmada, Osmanlı Devleti'nin malî krizde olduğu süreçte, çölde neden modern bir şehir kurulduğu ve bedevî kabilelerin yerleşik hayata geçirilmek istendiğı sorusu ele alınmıştır. İncelenen kaynaklar açıkça ifade etmektedir ki şehrin kuruluşundan elde edilecek faydalar kazanın inşa sürecinde harcanacak maddî külfetten daha fazladır. Çünkü Birüssebi'deki topraklar kısmen verimlidir. Fakat bölgeden doğru oranda vergi alınmamaktadır. Ayrıca Mısır sınırında oluşan İngiliz tehdidine karşı bölgede devlet tarafından bir tedbir almak gerekmektedir. Devlet, Bedevî kabilelerin iskân ettirilmesi ile, hem bu toplulukların merkeze bağıllığını arttırmayı hem de çölü iyi bilen halk vasıtasıyla doğal bir güvenlik hattı oluşturmayı faydalı bulmuştur. Böylece, Birüssebi'de modern bir şehir inşası için çalışmalar başlatılmıştır. Izgara planlı yollar, su kanalları, telgraf hattı, câmi'i şerif, değirmen, park ve bahçeler gibi kamu hizmetine sunulan yapılar burada inşa edilmiştir. Ayrıca devleti temsile imkân sağlayacak hükümet konağı, okul, ziraat bankası şubesi gibi çeşitli binalar da yaptırılmıştır. Bu yapı birimlerinde görevlendirilen tecrübeli devlet memurları ve kabileler arasından seçilen üyeler vasıtası ile Birüssebi idarî, malî, adlî, askerî meselelerde devletin usûl ve esaslarına bağılı olarak idare edilmiştir. Birinci Dünya Savaşı yıllarında Birüssebi, "Çöl Menzil Müfettişliğı" olarak düzenlenmiştir. Bu yıllarda Cemal Paşa, ordunun ihtiyaç duyduğu yapı birimleri başta olmak üzere şehrin imar sürecini devam ettirmiştir. Bölgede yaşayan kabileler ise gönüllü birlikler

teşkil edip orduda bulunarak ve imar çalışmalarına destek vererek devletin yanında yer almıştır. Ancak cephede uygulanan yanlış askerî tedbirler Birüssebi'nin kaybedilmesine sebep olmuştur.

Anahtar Kelimeler: Birüsseba, Birüssebi, Negev, Mısır sınırı, Kudüs, Bedevî kabileler

AN ATTEMPT TO ESTABLISH A CITY: BEERSHEBA TOWN (1900-1917)

ABSTRACT

In compliance with the policies of the period of II. Abdülhamid, issue of the reconstruction of the authority seen in all areas enabled the Beersheba to be organized as a first-degree town center. In this study, the questions of why a modern city was established in the desert and the desire for the sedentarization of the Bedouin tribes while Ottoman Empire was having the financial crisis, are discussed. The sources investigated clearly state that the benefits to be derived from the establishment of the city are greater than the pecuniary loss occurred in the construction process. Because, the lands in Beersheba are partially fertile. However, the taxes were not able to be collected from the region accurately. In addition, it is necessary to take measures by the state in the area against the British threat formed in the border of Egypt. With the sedentarization of the Bedouins, the state considers it beneficial both to increase the obedience of these communities to the state and build a natural security line through the people who know the desert well. Thus, works have been started to construct a modern city in Beersheba. Here public buildings such as grid-planned roads, water tunnels, a telegraph line, a mosque, a mill, a park, and gardens were built. In addition, various buildings that will provide the state representation such as the government office, the school, the state bank branch, were also constructed. By way of the experienced civil servants assigned to these structural units, and members selected among tribes, the Beersheba was administered according to the procedures and principles of the state such as administrative, financial, judicial, and military issues. The years of the First World War were a process for Beersheba to be organized as the

"Desert Range Inspectorate" (Çöl Menzil Müfettişliği). During these years, Cemal Pasha continued the construction process of the city, especially the structural units that the army needed. The tribes living in the region have taken sides with the state by joining the military forming volunteer units and helping the construction works. However, the wrong martial measures applied in the front have led to the loss of Beersheba.

Keywords: Beersheba, Beesheva, Najaf, Border of Egypt, Jerusalem, Bedouin tribes

ÖNSÖZ

Osmanlı tarihi araştırmalarında iskân politikaları özel bir öneme sahiptir. Bu konuda pek çok çalışma yapılmıştır. Ancak, çalışmaların çoğu devletin klasik dönemine aittir. Oysa Osmanlı Devleti, 19. yüzyılda stratejik önemi haiz bazı bölgelerde iskân teşebbüslerinde bulunmuştur. Özellikle merkezi idarenin kontrolünden uzak konar-göçer ve bedevî unsurların yerleşik hayata alıştırılıp merkezi idare altına alınması bu dönemde hedeflenmiştir. Devletin toprak kayıpları ve dış müdahalelere açık hale gelen bölgelerinde bu siyaset daha da önem kazanmıştır.

1882’de İngiltere’nin Mısır’ı işgali, Kudüs’ü tehdit ettiği için, bölge güvenliğinin nasıl sağlanacağı meselesi gündeme gelmiştir. Osmanlı Devleti, 19. yüzyılda İngilizlere karşı yaptırım uygulayacak güçte değildir. Bu nedenle II. Abdülhamid coğrafyadan faydalanarak muhtemel İngiliz işgaline karşı tedbir almaya karar vermiştir. Böylece işgal altındaki Mısır’ın sınırlarında bir müstahkem mevki oluşturmak istenmiştir.

Tezimizin konusu da bu mevkinin, Birüssebi’nin kuruluşu ve çevredeki bedevî kabilelerin iskân edilmesidir. Çalışmamız giriş ve üç bölümden oluşmaktadır. Girişte araştırma alanımızın coğrafyası, tarihi, demografik unsurları ve literatürü hakkında değerlendirmeler yapılmıştır. Birinci bölümde, şehrin kuruluş süreci, gerekçeler ve kurulma hazırlıkları incelenmiştir. İkinci bölümde, yeni kurulan şehirde Osmanlı idaresinin idarî, malî, adlî, eğitim yönü ile ilgili tasarrufları ele alınmıştır. Çalışmanın son bölümünde ise askerî bir merkez olarak Birüssebi’de gerçekteştirilen faaliyetler tetkik edilmiştir.

Çalışmamız ağırlıklı olarak Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Genel Kurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Merkezi Başkanlığı (ATASE) Arşivi ve Giriş bölümünde değerlendirmesini yaptığımız literatüre dayandırılmıştır. Tez konusunun seğiminde, yazım ve değerlendirme sürecinde desteklerini esirgemeyen danışman hocam Prof. Dr. Zekeriyya Kurşun başta olmak üzere İsrail Devlet Arşivi’nden edindiği belgeyi benimle paylaşan Prof. Dr. Yasemin Avcı’ya; *Musavver Çöl* gazetesini temin etmeme yardımcı olan Doç. Dr. Ümmü Gülsüm Polat’a; tarihi bana sevdiiren bütün hocalarıma ve her zaman maddî, manevî destekleri ile yanımda olan aileme teşekkür etmekten mutluluk duyarım.

Elif Fatma BAHADIR

İÇİNDEKİLER

ÖZET	iii
ABSTRACT	v
ÖNSÖZ	vii
TABLO LİSTESİ	ix
ŞEKİL LİSTESİ	x
KISALTMALAR	xi
GİRİŞ	1
BİRÜSSEBİ’NİN COĞRAFYASI, TARİHİ VE DEMOGRAFİSİ	1
BİRİNCİ BÖLÜM	11
1. BİRÜSSEBİ KAZASININ KURULUŞU	11
1.1. KURULUŞ GEREKÇELERİ.....	11
1.2. KURULMA HAZIRLIKLARI, RAPORLAR VE ÇALIŞMALAR.....	21
İKİNCİ BÖLÜM	34
2. BİRÜSSEBİ’DE OSMANLI İDARESİ	34
2.1. İDARÎ YAPI.....	34
2.2. MALÎ YAPI.....	50
2.3. ADLÎ YAPI.....	57
2.4. EĞİTİM.....	65
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	71
3. ASLERÎ BİR MERKEZ OLARAK BİRÜSSEBİ	71
3.1. ASKERÎ YAPI.....	71
3.2. CEMAL PAŞA’NIN BİRÜSSEBİ’DEKİ FAALİYETLERİ.....	74
3.3. BİRİNCİ DÜNYA SAVAŞI YILLARINDA BİRÜSSEBİ.....	95
SONUÇ	105
KAYNAKÇA	107
EKLER	118

TABLO LİSTESİ

Tablo 1	: Birüssebi’de Kurulacak İdarî Teşkilat.....	35
Tablo 2	: Birüssebi’ye Atanan Kaymakamların Eski Görev Yerleri, Birüssebi’deki Görev Süreleri ve Görevden Ayrılma Nedenleri.....	39
Tablo 3	: Salnâme-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye Kayıtlarına Göre Birüssebi’de Görev Yapan Nâibler.....	44
Tablo 4	: Birüssebi İdare Meclisi.....	48
Tablo 5	: Birüssebi’de Görev Yapan Başlıca Memurlar ve Maaşları (1900-1917).....	53
Tablo 6	: Birüssebi’de Diğer Kazalara Oranla Bir Buçuk Misli Maaş ile Görev Yapacak Zabitân ve Efradın Bir Senelik Tahsîsat-ı Muhammenesi.....	54
Tablo 7	: 1912- 1914 Tarihleri Arasında Kudüs Mutasarrıflığı Genelinde İşlenen Suçların Ortalama Oranı.....	63
Tablo 8	: Birüssebi Sanayi Mektebi’ne Ait İki Yıllık Ders Programı....	68
Tablo 9	: II. Kanal Harekâtı’ndan Önce Kişi Başı Düzenlenen Çöl Tayını Listesi.....	85

ŞEKİL LİSTESİ

Şekil 1	: Birüssebi’de inşa edilen hükümet konağı.....	27
Şekil 2	: Birüssebi’de yapılması tasarlanan büyük ve küçük câmi’i şerif planları.....	30
Şekil 3	: Birüssebi’nin genel görünümü.....	33
Şekil 4	: Birüssebi’de inşa edilen yatılı okula ait plan.....	66
Şekil 5	: Birinci Dünya Savaşı’nda hasta ve yaralı taşımaya yarayan kakule (mahfe) örneği.....	82
Şekil 6	: Birüssebi’deki un depoları.....	84
Şekil 7	: Birüssebi’de Musavver Çöl adlı gazetenin basıldığı matbaa.....	91

KISALTMALAR

A.}MKT	Sadaret Mektubî Evrakı
A.}MKT.MHM	Sadaret Mektubî Mühimme Kalemi
ATASE	Genel Kurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Merkezi Başkanlığı
BDH	Birinci Dünya Harbi
BEO	Babıali Evrak Odası Evrakı
BOA	Başbakanlık Osmanlı Arşivi
bkz.	Bakınız
c.	Cilt
çev.	Çeviren
D.	Dosya
DH.EUM.7.Şb	Dahiliye Nezâreti Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti Yedinci Şube
DH.EUM.ADL	Dahiliye Nezâreti Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti Takibât-ı Adliye
DH.EUM.EMN	Dahiliye Nezâreti Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti Emniyet Şubesi
DH.EUM.MTK	Dahiliye Nezâreti Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti Muhaberat ve Tensîkât Müdüriyeti
DH.İD	Dahiliye Nezâreti İdari
DH.İ.UM	Dahiliye Nezâreti İdare-i Umumiye
DH.MKT	Dahiliye Nezâreti Mektubî Kalemi
DH.MUİ	Dahiliye Nezâreti Muhaberât-ı Umumiye İdaresi
DH.SYS	Dahiliye Nezâreti Siyasi Kısım Evrakı
DH.ŞFR	Dahiliye Nezâreti Şifre Kalemi
DH.TMIK.M	Dahiliye Nezâreti Tesrî-i Muamelat ve Islahat Komisyonu Muamelat

DH.TMIK.S	Dahiliye Nezâreti Tesrî-i Muamelat ve Islahat Komisyonu
DİA	Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi
ed.	Editör
F.	Fihrist
H.z.	Hazreti
haz.	Hazırlayan
İA	İslam Ansiklopedisi
İ.AS	İrâde Askeri
İDA	İsrail Devlet Arşivi
İ.DH	İrâde Dahiliye
İ.DUİT	İrâde Dosya Usulü İrâdeler Tasnifi
İ.HUS	İrâde Hususi
İ.MVL	İrâde Meclis-i Vâlâ
İ.PT	İrâde Telgraf ve Posta
İ.TAL	İrâde Taltifat
K.	Klasör
MF.MKT	Maârif Nezâreti Mektubî Kalemi
M.Ö	Milattan Önce
M.S	Milattan Sonra
MVL	Meclis-i Vâlâ Evrakı
OTAM	Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi
s.	Sayfa
S.	Sayı
ŞD	Şûrâ-yı Devlet
vd.	Ve diğerleri
Y.MTV	Yıldız Mütenevvi Maruzât Evrakı
Y.PRK.ASK	Yıldız Perakende, Askeri Maruzâtı
Y.PRK.UM	Yıldız Perakende, Umum Vilayetler
ZB	Zabtiye Nezâreti Belgeleri

GİRİŞ

BİRÜSSEBİ'NİN COĞRAFYASI, TARİHİ VE DEMOGRAFİSİ

Birüssebi kelimesi Arapça'da “بئراسبع” şeklinde yazılmakta ve “yedi kuyu” anlamına gelmektedir.¹ Bir Osmanlı kazası olarak kurulan Birüssebi'nin adı hakkında çeşitli kaynaklarda farklı rivayetler bulunmaktadır. Ahd-i Cedit'te Hz. İshak'a ait kölelerin burada bir kuyu kazdığı ve su bularak Peygamber'e haber verdikleri, bunun üzerine kuyuya “şiva”, bölgeye de Beer-Şeva dendiği anlatılmaktadır.² Ünlü ansiklopedist El-Bustâni, eserinde şehrin şu anki adının yırtıcı bir hayvandan gelmiş olabileceğini iddia etmektedir.³ Osmanlı Türkçesi'nden Latin harflerine aktarılırken Bir'ü's-seb' olarak ifade edilen isim,⁴ Türkçe kaynaklarda “Birüssebi” şeklinde yazıldığı ve böyle yaygınlaştığı için çalışmamızda bu yazılış tercih edilmiştir. Ayrıca şehrin adı günümüzde Beersheba,⁵ Tel Be'er Sheva⁶ ve Birüsseba⁷ gibi ifadelerle de anılmaktadır.

Birüssebi'nin coğrafi konumu kuzeyden güneye doğru Tur-i Sîna Dağları'na, güneyde Birüssebi Vadisi ve birkaç kilometre ilerisinde Negev Çölü'ne

¹ Birüssebi'nin kuruluşu hakkında hazırlanan raporlarda 1900'lü tarihlerde bölgede biri Hz. İbrahim döneminden kaldığına inanılan toplam beş kuyunun olduğu yazmaktadır. Ayrıntılı bilgi için bkz.: Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), **Dahiliye Nezâreti Mektubî Kalemî (DH.MKT)**, 2500/131, 2 Rebiulevvel 1319/19 Haziran 1901. Ayrıca Kudüs Mutasarrıfı Ahmet Macit Bey, Kudüs'ün geneli hakkında yazmış olduğu raporunda Birüssebi'de kapanmış birkaç kuyunun bulunduğunu belirtmiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz.: BOA, **Dahiliye Nezâreti İdari (DH.İD)**, 59/72.03, 24 Cemaziyelevvel 1332/20 Mayıs 1914; Bu belgenin başka bir kullanımı için bkz.: Yasemin Avcı, “The Application of Tanzimat in the Desert: The Bedouins and the Creation of a New Town in Southern Palestine (1860-1914)”, **Middle Eastern Studies**, c.45, S. 6, 2009, s. 982.

² Arif el-Arif, **Târîhu Birüsseb' ve Kabâileha**, Filistin, 1999, s. 9.

³ Arif el-Arif, **Târîhu Birüsseb'**, s. 23.

⁴ Nuri Akbayar, **Osmanlı Yer Adları Sözlüğü**, İstanbul, 2001, s. 24. Ayrıca Tahir Sezen'in hazırlamış olduğu sözlükte bölge adının transkript kurallarına uygun yazım şekli “Bir'üs-seb” olarak kaydedilmiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz.: Tahir Sezen, **Osmanlı Yer Adları Sözlüğü**, Ankara, 2017, s. 123.

⁵ Birüssebi hakkında yapılan İngilizce çalışmalarda Beersheba ismi kullanılmaktadır.

⁶ İsrail'de Birüssebi'nin adı Tel Be'er Sheva ve Beer Sheva olarak geçmektedir.

⁷ BOA kataloğunun büyük bir bölümünde bölge adı Birüsseba olarak kaydedilmiştir.

dayanmaktadır.⁸ Doğudan batıya doğru ise Ölü Deniz'in (Lût Gölü) ve batıda Gazze'nin bulunduğu bir alanda yer almaktadır.⁹ Çöle sınır olan bu bölgeye yarım çöl de denebilir. Dolayısı ile Birüssebi iklimi, çöl iklimine kıyasla yaşam alanı olarak kullanıma daha elverişlidir. Bu durum farklı beşerî unsurların tarihî süreçte bölgeyi yaşam alanı olarak seçmelerine neden olmuştur.

Birüssebi hakkındaki ilk bilgilere M.Ö 4 binli yıllarda ulaşılmaktadır. Bu tarihlerde Hz. Davut (Kral David), bölgeyi "Negev Yehuda" adı verilen bir yerin idarî merkezi olarak kullanmıştır.¹⁰ M.Ö 3 binli yıllarda ise şehrin adı rivâyetlerde geçmektedir. Anlatılara göre, Hz. Sare ve Hz. Hacer arasındaki anlaşmazlığın sonucunda Hz. İbrahim, Hz. Hacer'e biraz yiyecek ve bir tulum su vererek yaşadıkları yeri terk etmesini istemiştir. Hz. Hacer de Birüssebi'ye gitmiş ve burada bir kuyu bulmuştur.¹¹ *Târihü'l-Kâmil*'de ve *Dâiretü'l-Maarif*'te de Hz. İbrahim'in bölgede bir kuyu¹² kazıp mescit inşa ettiği anlatılmaktadır.¹³ Bu bilgiler birer rivâyetten ibaret olsa dahi semavî dinler için kutsal kabul edilen unsurların şehrin tarihi sürecinde yer aldığı yukarıdaki örneklerden anlamak mümkündür. Roma ve Bizans döneminde, bölge surlarla çevrili korunaklı bir sınır şehri olarak kullanılmıştır.¹⁴ Ancak, bedevî kabilelerin akınlarına¹⁵ karşı şehri koruyamayan Romalılar M.S 7. yüzyılda Birüssebi'yi terk etmek zorunda kalmıştır.¹⁶ Böylece bölge Tiyâhâ, Terâbîn, Azâzime,

⁸ Emin Çöl, **Çanakkale-Sina Savaşları Bir Erin Anıları**, haz. Celal Kazdağlı, İstanbul, 2009, s. 100-101.

⁹ Ali Cevad, **Memalik-i Osmaniye'nin Tarih ve Coğrafya Lügatı**, Dersaadet, 1313/1895, s. 220.

¹⁰ Filiz Yenişehirlioğlu, "Bir Çöl Kenti: Be'er-Sheva (Beerşeva; Birüssebi; Bir al-Saba; Birüsseba; Bir Al-Sab')", **Ortadoğu'da Osmanlı Dönemi Kültür İzleri Uluslar Arası Bilgi Şöleni Bildirileri**, 25-27 Ekim/October, 2000 Hatay, s. 624.

¹¹ Arif el-Arif, **Târîhu Birüsseb'**, s. 9.

¹² Eni üç, derinliği yirmi dokuz metre olan kuyu günümüzde müze olarak kullanılmaktadır.

¹³ Arif el-Arif, **Târîhu Birüsseb'**, s. 13.

¹⁴ Nimrod Luz, "The Re-making of Beersheba: Winds of Modernization in the Late Ottoman Sultanate, **Ottoman Reform and Muslim Regeneration**, ed. Butrus Abû Mannah ve Itzchak Weisman, New York, 2005, s. 191.

¹⁵ Roberto Marín-Guzmán'a göre İslami amaçla yapılan fetih hareketlerinde kabilelerin istekli olmasının asıl nedeni ganimettir. Ayrıntılı bilgi için bkz.: Roberto Marín-Guzmán, "Arap Kabileleri, Emevî Saltanatı ve Abbâsî İhtilali", **Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, çev. Ali Aksu ve Sena Kaplan, c. 18, S. 1, 2014, s. 264.

¹⁶ Filiz Yenişehirlioğlu, "Bir Çöl Kenti", s. 624; Çağrı Güntan, **II. Abdülhamit Döneminde İmparatorluk İmajının Kamu Yapıları Aracılığı İle Osmanlı Kentine Yansıtılması**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, 2007, s. 107.

Hanâcîre ve Cibârât kabileleri başta olmak üzere çeşitli bedevî unsurların¹⁷ hakimiyeti altına girmiştir. Bu kabilelerin nesebi ve Birüssebi'ye geliş süreçleri aşağıdaki gibidir:

a. *Tiyâhâ Kabilesi*: Soyları Evs ve Hazrec'e dayanır. Dedeleri Salim et-Tihi, İslam fetihleri esnasında kavmiyle Hicaz'a gitmiş ve Rebab'la beraber Tih'e yerleşmişlerdir. İlk önce buraya geldikleri için adları Tiyâhâ olarak kalmıştır. Kabile Birüssebi topraklarının büyük bir kısmına hâkimdir.¹⁸

b. *Terâbîn Kabilesi*: Neseplerinin Adnanlılara ve Kureyş Kabilesi'ne dayandığını söyleyenler vardır. Mekke-i Mükerrreme'nin doğusunda bulunan Terbe'ye yerleştikleri için isimleri Terâbîn'dir. İslâm fetihleri sırasında ordu ile birlikte hareket eden kabile Mısır fethedilince bir süre Sina Çölü'nde kalmış ve daha sonra Birüssebi'ye gelerek bölgenin batısındaki topraklara sahip olmuştur.¹⁹

c. *Azâzime Kabilesi*: Kökeni Himyar Krallığı'na dayanan kabilenin Cira'da Ali Azam ve Cebel-i Dürüz'da Beni Azam olmak üzere Mısır ve Suriye'de kolları bulunmaktadır. Bu kabile doğuda Birüssebi ve Urbe Vadisi, batıda Sina Çölü, güneyde ise Tiyâhâ ve Terâbîn arasındaki bütün toprakları almıştır.²⁰

d. *Cibârât Kabilesi*: Kökenleri Cabir el-Ensari'nin soyundan gelir. İslâmiyet'in ilk fetih yıllarında Hicaz'a ulaşan ve Maan'a gittikten sonra birkaç gruba ayrılan kabilenin en büyük bölümü Birüssebi'ye yerleşmiştir. Kalabalık olmaları nedeniyle el-Ariş bölgesinin doğu kısmına ek olarak Gazze'den Hafirü'l-Avce'ye kadar uzanan toprakların tamamını kontrol altına almışlardır.²¹

e. *Hanâcîre Kabilesi*: Asılları Süvâreke²² kabilesinden gelen bu toplum Nebahin (Zeyud Kolu), Hamdat (er-Rafayia Kolu) ve en-Naiyat (el-Adesin Kolu) olmak üzere

¹⁷ Sînâ bölgesinde yaşayan diğer kabileler için bkz.: Max Freiherr von Oppenheim, **Die Beduinen**, c. 2, New York, 1983, s. 135-166; Ayrıca Arif Bey yukarıda adı geçen beş kabile haricinde Saâdiyyin adında bir kabilenin de bölgede bulunduğunu eserinde anlatmıştır. Bu kabile Azâzime ile Terâbîn kabilelerinin müttefikidir. Ayrıntılı bilgi için bkz.: Arif el-Arif, **Târîhu Birüsseb'**, s. 154-156.

¹⁸ Arif el-Arif, **Târîhu Birüsseb'**, s. 103; Von Oppenheim, **Die Beduinen**, s. 146-149.

¹⁹ Arif el-Arif, **Târîhu Birüsseb'**, s. 77; Von Oppenheim, **Die Beduinen**, s. 145-146.

²⁰ Arif el-Arif, **Târîhu Birüsseb'**, s. 94.

²¹ Arif el-Arif, **Târîhu Birüsseb'**, s. 140.

²² Sevâreke kabilesi hakkında ayrıntılı bilgi için bkz.: Von Oppenheim, **Die Beduinen**, s. 143-145.

üç boydan oluşur. İslâm fetihleri sırasında Birüssebi'ye Ürdün'ün doğusundan geldikleri söylenir.²³ Nüfusları diğer kabilelere oranla daha azdır.²⁴

Birüssebi'nin coğrafi şartları nedeniyle, bölge kalıcı iskâna elverişli olamamıştır. Yukarıdaki kabileler bölgeyi uğrak noktası, toplanma yeri ve su kuyu alanı olarak kullanılmışlardır.²⁵ Çölde yaşadıkları ve sürekli bir yerden bir yere göç ettikleri için bu topluluklar bedevî tanımına uygun özelliklere sahiptir.²⁶ Dolayısı ile Birüssebi'deki kabilelerin sosyal hayatını incelerken bedevî hayat tarzından söz etmek yerinde olacaktır.

Aile birliğine son derece önem veren kabileler, bağılıklarını bu yönde geliştirmişlerdir. Aynı soydan gelen veya sonradan kabileye kabul edilen ailelerden oluşan toplulukların başında bir şeyh bulunur. Kabile içerisinde en saygın makam olan şeyhliğe, aileler asaletlerinden ve ekonomik güçlerinden dolayı erişebilirler. Bu topluluklarda meşveret meclisi olsa dahi son söz şeyhlere aittir. Ancak adli muameleler, siyasî işlerden bağımsız olarak görülür. "Arife" adı verilen kişiler geleneklere göre davalara bakar ve verilen hükümler kesin olarak uygulamaya koyulur. Kabile içi davalarda Arife'nin aldığı kararlar kabul görse dahi kabileler arası meselelerde fertler birbirini şartsız koruduğu için kan davaları ortaya çıkar.²⁷ Karşılıklı mücadelelerde acımasız ve intikam duygusuna sahip olan bedeviler; barış ortamında cömert, hoşgörülü, bağışlayıcı, kanaatkâr ve sabırlıdırlar.²⁸ Arap gelenekleri ve Arap dili de daha çok bu kabileler içinde yaşar.²⁹

Bedevilerin günlük hayatında kadın ve erkeğin farklı görevleri, sorumlulukları vardır. Kadınlar ev işleri ve hayvancılıkla uğraşırken erkekler ava çıkarak, çapulculuğa

²³ Arif el-Arif, *Târîhu Birüsseb'*, s. 134-139.

²⁴ BOA, *Dahiliye Nezâreti Tesrî-i Muamelat ve Islahat Komisyonu (DH.TMIK.S)*, 34/85, 5 Rebiulahir 1319/22 Temmuz 1901; Bu belgenin başka bir kullanımı için bkz.: Yasemin Avcı, "The Application of Tanzimat in the Desert", s. 982.

²⁵ David Kushner, "The One Hundredth Anniversary Of Beersheba- The Establishment Of An Ottoman Town", *Ciepo: Osmanlı Öncesi ve Osmanlı Araştırmaları Uluslararası Komitesi XIV. Sempozyumu Bildirileri*, Ankara, 2004, s. 439.

²⁶ Mustafa Fayda, "Bedevî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, c. 5, İstanbul, 1992, s. 311-312.

²⁷ Zekeriya Kurşun, *Necid ve Ahsa'da Osmanlı Hakimiyeti Vehhabî Hareketi ve Suud Devleti'nin Ortaya Çıkışı*, Ankara, 1998, s. 13-14; Zekeriya Kurşun, *Basra Körfezi'nde Osmanlı İngiliz Çekişmesi Katar'da Osmanlılar 1871-1916*, Ankara, 2004, 10-12.

²⁸ Mustafa Fayda, "Bedevî", s. 314.

²⁹ Necdet Sakaoğlu, *20. Yüzyıl Başında Osmanlı Coğrafyası (1907-1908)*, İstanbul, 2007, s. 265.

veya harbe giderek kadınlara oranla daha az yorucu işler yapar. Bu nedenle bedevî kadınlar erkeklerden³⁰ daha yaşlı görünür.³¹

On üç, on dört yaşlarında evlendirilen kadınlarda evleneceği erkeği seçme hakkı belirli şartlara bağlı olarak uygulamaya koyulur. Amcazâdesi olan hanımlar (amcazâdelerinin birkaç karısı olsa bile) bu akrabaları ile evlenmek zorundadır. Ancak, amcazâdesi olmayanlar, kabilenin kurulduğu yerde istedikleri kişiyi kendilerine eş olarak seçmekte özgürdür.³²

Konar göçer toplum yapısına sahip olan bedeviler hayvancılıkla uğraşırlar³³ ve toprağa bağlı yaşamayı reddederler.³⁴ Hayvanlarını otlatabilecekleri dirah (veya zirah) adı verilen bir alana sahiptirler. Kabileler hayvanlarının temel ihtiyaçlarına göre ve mevsim koşullarında su bulabilecekleri alanların çeşitliliğine göre yıl içerisinde defalarca farklı yerlere göç ederler.³⁵

Bedeviler yalnızca taşınabilir basit araç gereçleri mülk edinerek hareket etmelerine engel olacak her şeyden kaçınmışlardır. Ancak kolay kurulan kıl çadır ve deve şahsî mülktür. Ayrıca Birüssebi’de yaşayan kadınların giydiği siyah elbise, başa sarılan siyah başörtü ve boyun, kol, ayak bilezikleri, bakır, gümüş halkalar ile erkeklerin giydiği bezden bir elbise, kuşak, abaya, agel (başta sarılan siyah bağ), kefiye (şal) ve köseleler bedevilerin edindiği eşyalar grubuna girmektedir.³⁶ Bedevî kabileler binek ve yük taşıma hayvanı olarak çoğunlukla deve kullanırlar. Fakat “Arap atı” diye bilinen at türü Birüssebi’de de³⁷ bulunduğu için bu binek hayvanı ânî baskınlarda ve bir yerden bir yere hızlı gitmek için zaman zaman kullanılmıştır.

³⁰ Hatıralarda bedevî erkeğin görünümü esmer tenli, keskin yüz hatlı uzun ve seyrek sakallı olarak tanımlanmaktadır. Ayrıntılı bilgi için bkz.: Kress von Kressenstein, **Türklerle Beraber Süveyş Kanalına**, çev. Mazhar Besim Özalpsan, İstanbul, 1943, s. 32; Falih Rıfki Atay, **Zeytindağı**, İstanbul, 2011, s. 130.

³¹ Kress von Kressenstein, **Türklerle Beraber Süveyş Kanalına**, s. 32.

³² Falih Rıfki Atay, **Zeytindağı**, s. 131.

³³ Necdet Sakaoğlu, **Osmanlı Coğrafyası**, s. 265.

³⁴ Bruce Masters, **Osmanlı İmparatorluğu’nun Arapları 1516-1918 Sosyal ve Kültürel Bir Tarih**, çev. Feray Coşkun, İstanbul, 2017, s. 109.

³⁵ Zekeriya Kuşun, **Necid ve Ahsa’da Osmanlı Hakimiyeti**, s. 11.

³⁶ Abdülkerim Özaydın, “Arap”, **DİA**, c. 3, İstanbul, 1991, s. 322; Falih Rıfki Atay, **Zeytindağı**, s. 130.

³⁷ Birüssebi’de yetiştirilen atlar diğer devlet adamlarının dahi dikkatini çekmiştir. 1904 yılında İspanya kralının Birüssebi’ye Arap atı almaya geldiğini anlatan bir belge için bkz.: BOA, **DH.MKT**, 898/74, 3 Şaban 1322/13 Ekim 1904. (Belgenin Latin harfleri ile yazılmış hali için bkz.: **Vesika ve Fotoğraflarla Osmanlı Devrinde Kudüs**, haz. İlhan Ovalıoğlu vd., İstanbul 2009, s. 289.)

Bedevî kabilelerin günlük besin maddeleri süt ürünleri ve hurmadır. Ayrıca dağ keçisi, yaban sığırı, ceylan, deve kuşu, çekirge ve mantar gibi çöl ortamında buldukları gıda maddeleri ile de kabileler hayatlarını sürdürmüşlerdir.³⁸ Haşlanmış et ve ekmeğin özel gün yemeğidir. Pirinç ise yalnızca zenginlerin yiyebildiği bir besindir.³⁹

Bedevî kabilelerin bu hayat tarzı tarih boyunca devam etmiştir. Tarihî süreçte bölgeyi hâkimiyeti altına alan devletler bedevileri bir tehdit olarak görmedikleri sürece kabilelere yönelik herhangi bir müdahalede bulunmamışlardır.⁴⁰ Ancak Osmanlı Devleti'nin Kudüs'te uyguladığı politikalarda dönemsel değişimler meydana geldiği için bu durum bedevileri ve Birüssebi'yi de etkisi altına almıştır.

Konu, Yöntem ve Kaynaklar

Osmanlı idarî taksimatında Kudüs (1831-1840 dönemi hariç tutulursa) 1516'dan 1872'ye dek sancak⁴¹ statüsünde idare edilmiştir. Fakat, bağlı bulunduğu merkezlerde değişimler yapılmıştır.⁴² 1872 yılında ise özel konumundan dolayı Kudüs müstakil mutasarrıflığa dönüştürülerek doğrudan merkeze bağlanmıştır. Böylece yabancı devletlerin bölgede nüfuz kurma siyasetine karşı Osmanlı Devleti idarî alanda tedbir almıştır.⁴³ Ancak, 1899 senesine kadar bedevî kabilelerin yaşadığı Negev Çölü'nde herhangi bir yenilik yapılmamış, bu alan daha çok adlî meselelere konu olmuştur.⁴⁴ 1900 yılı Osmanlı Devleti'nde Birüssebi için yeni bir kuruluş sürecinin başlangıcıdır. Bu tarihten itibaren devlet, bedevî kabilelerin yaşadığı arazileri idarî teşkilatlanmada araç olarak tanzim ederek halkın kullanımına açacaktır.

³⁸ Mustafa Fayda, "Bedevî", s. 313-314.

³⁹ Falih Rıfki Atay, **Zeytindağı**, s. 133.

⁴⁰ Emevi ve Abbasi Devleti döneminde kabilelerin siyasi unsur olarak kullanımı ve Arap Kabileleri hakkında ayrıntılı bilgi için bkz.: Roberto Marín-Guzmán, "Arap Kabileleri", s. 257-298.

⁴¹ Kudüs 1841'de mutasarrıflık statüsüne çıkarılmıştır. Ancak bu durum uzun süreli olamamıştır. Nitekim, 1850 tarihli salnamede bölge Sayda Eyaleti'ne bağlı livâlar arasında kategorize edilmiştir. **Salnâme-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye**, 1266, s. 85; İhsan Satış, "Kudüs Mutasarrıfları (1841-1902)", **Tarih İncelemeleri Dergisi**, S. XXX/2, 2015, 547.

⁴² 1516-1831 yılları arasında Şam; 1841-1865 tarihlerinde Sayda ve 1865-1872 arası süreçte Suriye Vilâyeti'ne dâhil edilen Kudüs'ün 1871'de statüsü mutasarrıflığa çıkarılarak 1917'ye değin doğrudan merkeze bağlanmıştır. Ayrıntılı bilgi için bkz.: Kâmil Cemil el-Aselî, "Kudüs", **DİA**, c. 26, İstanbul, 2002, s. 335.

⁴³ Erdem Demirkol, **Kudüs ve II. Abdülhamid**, İstanbul, 2017, s. 30.

⁴⁴ Seth J. Frantzman and Ruth Kark, "Bedouin Settlement in Late Ottoman and British Mandatory Palestine: Influence on the Cultural and Environmental Landscape, 1870-1948", **BRİSMES British Society for Middle Eastern Studies**, 2011, s. 5.

Bir Şehir Kurma Teşebbüsü: Birüssebi Kazası (1900-1917) başlıklı bu tezde 1900-1914 yılları arasında devletin bedevi bir toplumu yerleşik hayata geçirmek için yaptığı faaliyetler ve bu maksatla kurulan şehrin ve idari merkezin Osmanlı idaresinde nasıl yönetildiği incelenecektir. Ayrıca Birinci Dünya Savaşı yıllarında şehrin askerî bir merkez olarak nasıl kullanıldığı irdelenecektir.

Tezimiz bugün büyük bir şehir hüviyetinde olan Birüssebi (Beersheba) şehrinin, Osmanlı Devleti'nin en zor zamanlarında meskûn olmayan bir mahalde planlanıp inşa edilmesini ele almaktadır. Çalışmamız bu şehrin neden kurulmaya ihtiyaç duyulduğunu, nasıl kurulduğunu, şehri iskân politikalarının başarılı olup olmadığını sorgulamaktadır.

Bu çalışma kantitatif bir yöntemle hazırlanmıştır. Konu ile ilgili veriler öncelikle derlenmiş ve tasnif edilmiştir. Daha sonra ise sorularımıza cevap verecek şekilde okunup analiz edilerek yazıya aktarılmıştır.

Birüssebi hakkında literatürde fazla çalışma bulunmamaktadır. Ancak bizden önce Yasemin Avcı, “The Application of Tanzimat in the Desert: The Bedouins and the Creation of a New Town in Southern Palestine (1860-1914)” (Tanzimat'ın Çöldeki Uygulaması: Bedeviler ve Güney Filistin'de Yeni Bir Şehrin Kurulması (1860-1914)) adlı makalesini *Middle Eastern Studies (Ortadoğu Çalışmaları)* dergisinde yayınlamıştır. Burada yazar, Tanzimat Dönemi'nin son safhalarından başlayarak II. Abdülhamid Dönemi'ni kapsayacak şekilde devletin Güney Filistin'de bedevî kabilelere uyguladığı politikaları ve güç ilişkilerini ele almaktadır. Bu bağlamda, Birüssebi şehrinin kuruluşu da çalışmanın yan konusudur. Birüssebi'nin çölde kuruluşuna sebep olan meseleler makalede incelenmiş ve bölgede devleti temsile imkân sağlayacak yapılar analiz edilerek Tanzimat merkezîyetçiliğinin şehrin işleviyle olan yakın ilişkisi değerlendirilmiştir. Başbakanlık Osmanlı Arşivi kayıtlarının ana kaynak olarak kullanıldığı bu makalede daha çok Tanzimat'ın çöldeki uygulaması irdelendiği için Birüssebi'nin ortaya çıkış süreci ve Osmanlı idaresinde bölgenin nasıl yönetildiği gibi konulara kısmen yer verilmiştir. Ayrıca 1914-1917 yılları konu kapsamına dâhil edilmemiştir. Birüssebi'nin tarihini incelerken temel kaynak olarak kullanılan Arif el-Arif'in eseri ve şehrin kuruluşunda önemli katkıları olan Tefvik Biren'in hatıratı ise bu çalışmada yer almamıştır.

Birüssebi'nin Osmanlılar tarafından kuruluşunun 100. yılı anısına David Kushner'in *Ciepo: Osmanlı Öncesi ve Osmanlı Araştırmaları Uluslararası Komitesi XIV. Sempozyumu* bildirilerinde yayınladığı "The One Hundredth Anniversary Of Beersheba-The Establishment of an Ottoman Town" (Birüssebi'nin Yüzüncü Yılı-Bir Osmanlı Kasabasının Kuruluşu) başlıklı makalesi de bölgenin kuruluşu hakkında yazılmış dikkate değer bir çalışmadır. Yazar, bu makalede Osmanlı Devleti'nin Birüssebi'de neden bir şehir kurmak istediği sorusunun üzerinde durmaktadır. Çalışmada devletin sınır güvenliğini temin etmek istemesi ve II. Abdülhamid dönemi politikaları kapsamında bedevî kabileleri iskân etme politikaları şehrin kuruluşunun temel gerekçeleri olarak değerlendirilmektedir. Bu makalede devletin imar ettiği yapılar hakkında oldukça az bilgi verilmektedir. Yazar, bu çalışmada kaynak olarak İngiliz Devlet Arşivi belgelerini, Arif el-Arif'in yazdığı Birüssebi tarihini ve Tefvik Bey'in hatıratını kullanmıştır. Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nden ise bu makalede istifade edilmemiştir.

Osmanlı Devleti'nde modernleşmeyi Birüssebi örneği ile inceleyen Nimrod Luz, "The Re-making of Beersheba: Winds of Modernization in the Late Ottoman Sultanate" (Birüssebi'nin Yeniden İmarı: Geç Dönem Osmanlı Saltanatında Modernleşme Rüzgarları) başlıklı bir makale yayınlamıştır. Söz konusu makale *Ottoman Reform and Muslim Regeneration (Osmanlı Reformu ve Müslüman Yenilenmesi)* adlı kitapta bulunmaktadır. Burada Yazar, Birüssebi'nin fiziki ve simgesel yapısını tahlil ederek Osmanlı Devleti'nin merkezî güç ile bedevî kabilelerin algılarını ve yaşam tarzlarını yönlendirmede, değiştirmede hangi araç ve yöntemleri ortaya koyduğunu incelemektedir. Dolayısı ile çalışma özellikle II. Abdülhamid döneminde bölge politikalarını anlama ve güç unsurunun taşrada temini gibi meseleleri ele almıştır. Makalede araştırma, inceleme eserlerini etkin kullanan yazar, birinci elden kaynaklara yer vermemiştir.

Birüssebi'deki yapıları sanat tarihi açısından değerlendiren Filiz Yenişehirlioğlu'nun hazırlamış olduğu "Bir Çöl Kenti: Be'er-Sheva (Beerşeva; Birüssebi; Bir al-Saba; Birüsseba; Bir Al-Sab')" adlı makale *Ortadoğu'da Osmanlı Dönemi Kültür İzleri Uluslar Arası Bilgi Şöleni Bildirileri* 'nde yayınlanmıştır. Burada Yazar, şehri genel hatları ile tanıtarak Osmanlı Devleti'nin şehir kurma tecrübesi ile Tanzimat'tan sonraki süreçte diğer kazalarda hayata geçirilen uygulamaların

karşılaştırmasını yapmaktadır. Şehir hakkındaki gözlemlerini, istifade ettiği araştırma ve inceleme eserlerin sonuçları ile sentezleyerek Birüssebi’de inşa edilen yapıları tanıtan Yazar, Osmanlı hakimiyetinde bölgenin nasıl yönetildiği ve neden devletin çölde bir şehir kurmak istediği gibi soruları yanıtızsız bırakmıştır.

19. yüzyılın ortalarından itibaren Kudüs’teki şehirleşme sürecini araştıran Ruth Kark da Noam Levin ve Emir Galilee ile beraber “Maps and the Settlement of Southern Palestine, 1799–1948: An Historical/GIS Analysis” (1799-1948 Güney Filistin’in Yerleşimi ve Haritaları: Bir Tarihsel/CBS Analiz) başlıklı makaleyi *Journal of Historical Geography (Tarihi Coğrafya Dergisi)*’nde yayınlamıştır. Bu makalede yukarıdaki çalışmalardan farklı olarak Coğrafi Bilgi Sistemi’nden (CBS) istifade ile Güney Filistin’in tarihi süreci araştırılmaktadır. Böylece bedevî kabilelerin yerleşik hayata geçirildiği dönemde kullanılan arazilerin tespitinin mümkün olabileceği araştırmacılar tarafından ifade edilmektedir. Bu makalede haritalardan elde edilecek verilerin Birüssebi’deki arazi davalarının çözümünde kullanılabilmesi vurgulanmaktadır. Çalışmada temel kaynak olarak 1799-1948 tarihleri arasında hazırlanan haritalar kullanılmıştır. Uzun bir dönemi konu edinen makale, bölgenin idari süreçleri hakkında kısaca bilgi vermektedir.

I. Dünya Savaşı yıllarında Birüssebi önemli bir menzil noktası olarak kullanılmıştır. Ayrıca bir savunma savaşı burada gerçekleşmiştir. Bu nedenle askeri tarih çalışmalarında da bölge hakkında bilgi bulunmaktadır. Bu alanda söz edilmesi gereken çalışmalar T.C. Genel Kurmay Başkanlığı Yayınları’nda basılmıştır. Kamil Önalp ve Hilmi Üstünsoy’un hazırlamış oldukları *Birinci Dünya Harbi’nde Türk Harbi, Sina-Filistin Cephesi, İkinci Gazze Muharebesi Sonundan Mondros Mütarekesi’ne Kadar Yapılan Harekât (21 Nisan 1917, 30 Ekim 1918)* adlı çalışmada Birüssebi Muharebesi dâhil olmak üzere Sina-Filistin Cephesi’nde İkinci Gazze Muharebesi’nden itibaren yapılan savaş hazırlıkları, cephelere ait raporlar ve durum değerlendirmeleri Genel Kurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Merkezi Başkanlığı (ATASE) Arşivi kaynaklarından istifade ile anlatılmıştır.

Bu çalışmaların her birinden istifade ettik. Ancak farklı kaynaklarla da geliştirdik. Başbakanlık Osmanlı Arşivi kataloğu bu çalışma sırasında etraflıca tarandı. Birüssebi ile ilgili belgeler tasnif edilip şehrin kuruluşu ve yönetimi belli bir olay örgüsü çerçevesinde kullanıldı. 1914-1917 tarihleri de konuya dâhil edildiği için bu yıllardaki

kaynaklara Genel Kurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Merkezi Başkanlığı (ATASE) Arşivi'nden ulaşıldı. Ayrıca dönemin resmi yayını *Salnâme-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye*'de bulunan Birüssebi hakkındaki bilgilerden ve bu kazada basılan *Musavver Çöl* adlı propaganda gazetesinden de araştırma sırasında istifade edildi. Birüssebi İngiliz işgalindeyken yöneticilik yapan Arif el-Arif'in hazırladığı *Târîhu Birüsseb' ve Kabâilehâ* adlı kaynak da incelenerek Birüssebi'de yaşayan kabileler ve şehrin tarihi hakkındaki pek çok bilgiye buradan ulaşıldı. Son olarak, Birüssebi'ye gelen ve anılarında bu şehirden bahseden önemli devlet büyüklerinin hatıratları da tezimizde kaynak olarak kullanıldı.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. BİRÜSSEBİ KAZASININ KURULUŞU

1.1.KURULUŞ GEREKÇELERİ

Birüssebi bölgesinde bir kasabanın daha da önemlisi yaşanabilir bir şehrin kuruluşunun mutlaka siyâsî, sosyal, askerî ve idarî sebepleri bulunmaktadır. Şehirler “yaratılmış” mekanlar olarak değerlendirilir ki bu özelliği nedeni ile şehirleri siyasetten ayrı tutmak mümkün değildir.⁴⁵ Bilakis şehirlerin devamlılığı medeni bir devlete, devletin politikalarını hangi minval üzere sürdürmesi gerektiğini belirlemesi ise şehirlere bağlıdır.⁴⁶ Bu bağlamda Birüssebi kazasının kurulması devlet emri ile gerçekleşmiştir ki bu durum onun yaratılmış mekân olma özelliğini göstermektedir. Bu bölümde çölde bir kaza merkezinin kuruluş gerekçeleri anlatılmadan önce devletin idarî yapısında uygulanan reformlar incelenecektir.

Tanzimat reformlarından önce Osmanlı Devleti'nin merkezi güçlü olduğu dönemlerde etkisini çevrede de gösterebilmiştir. Ancak devletin merkezî gücünün zayıflamasına paralel olarak taşrada yerel güçler ortaya çıkmıştır. Tanzimat Fermanı ilan edildikten sonra oluşturulan kurumsal yapılarla ve yeni yerleşim yerleri ile devlet merkezî gücünü yeniden sağlamayı hedeflemiştir. Bu amaçla zaman içinde eyalet sisteminde birtakım değişiklikler yapılmış ve nihayetinde vilâyet sistemine geçilmiştir.

Özellikle vilâyetlerde valilerin yetkilerinin artırılması, devlet bünyesindeki eyalet sayılarının azaltılarak mutasarrıflığa dönüştürülmesi, devletin kontrolünü arttırmıştır. Ayrıca vilâyet ve kazalarda idare meclisleri kurularak yerel halkın temsilcilerinin görüşleri de alınmıştır.⁴⁷ 1860'lı yıllarda Osmanlı Arap coğrafyasında ve Balkanlar'da

⁴⁵ Yasemin Avcı, **Osmanlı Hükümet Konakları Tanzimat Döneminde Kent Mekânında Devletin Erki ve Temsili**, İstanbul, 2017, s.1.

⁴⁶ Hakan Kaynar, “Siyasal İktidar ve Şehir: 19. Yüzyıl Osmanlı Şehirlerindeki Mekânsal Değişimler Üzerine”, **Kebikeç: İnsan Bilimleri İçin Kaynak Araştırmaları Dergisi**, S. 10, 2000, s. 141.

⁴⁷ Abdulhamit Kırmızı, **Abdülhamid'in Valileri Osmanlı Vilayet İdaresi 1895-1908**, İstanbul, 2016, s. 1-25.

dış baskılar ile ortaya çıkan iç sorunlar eyaletlerin yeniden teşkilatlandırılması ihtiyacını ortaya çıkarmıştır. Nitekim, 9 Haziran 1861 tarihli Lübnan Nizamnâmesi ve 7 Kasım 1864 tarihli Tuna Vilâyet Nizamnâmesi bölgelerdeki sorunların çözümü için geliştirilen formüllerdir. 1864 Nizamnâmesi, 1871’de tadil edilerek yayınlanan ve 1913’e kadar geçerli olan İdare-i Umumiye-i Vilâyet Nizamnâmesi’nin hazırlanmasında örnek teşkil etmiştir.⁴⁸ Vilâyet Nizamnâmesi’nin yayınlanma amacı bölge idarelerinin belli standartlara kavuşturularak yönetilmesini sağlamaktır. Bu bakımdan da Osmanlı’nın son dönemlerinde taşranın nasıl idare edildiğinin öğrenilmesini sağlayan son derece önemli bir rehberdir.

Düşünülen reformlar bütün İmparatorluğa uygulanmak istense de fiilen mümkün olamamıştır. Tedrici ve ihtiyaçlara göre, ayrıca sosyal uygunluk veya zorunluluklara göre uygulanmıştır. Bu bağlamda çalışmanın konusu olan Suriye Vilâyeti’nde de mühim değişikliklerin yapıldığı görülmektedir. İdarî yapılanmanın yanı sıra stratejik önemi olan bölgelerde göçebe unsurların iskân edilmesi amaçlanmıştır. Bu çalışmamız da böyle bir iskânın hikayesidir.

Birüssebi kaza merkezi olarak düzenlenmeden önce devlet ile bölgede yaşayan bedevî kabileler arasındaki ilişkiler oldukça girifttir. İrtibatlar medenî hayat ile bedevî hayatın çelişkilerine de işaret etmektedir. Nitekim, göçebe unsurların idaresi problemi merkezi yönetimler ve imparatorluklar için tarih boyunca merkez-çevre ilişkilerinde en önemli problemi teşkil etmiştir.⁴⁹

1839 Tanzimat Fermanı’nın ilânından sonra her alanda merkezî otoritenin sağlanması ile devlet bünyesinde ortaya çıkan problemlerin çözüleceğine

⁴⁸ Mehmet Seyitdanlıoğlu, “Yerel Yönetim Metinleri VI: 1871 Vilayet Nizamnâmesi ve Getirdikleri”, **Çağdaş Yerel Yönetimler**, c. 5, S. 5, 1996, s. 89.

⁴⁹ Suriye Vilâyeti’nin muhtelif bölgelerini, belli başlı kabileler çok eski asırlardan beri kullanmıştır. Ancak devletin bölgedeki kabilelere yönelik tutumu yüzyıllar boyunca değişiklik göstermiştir. 15. yüzyılda devlet ile kabileler arasında ilk ilişkiler başlamış ve devletin kabilelere yönelik tutumu temkinli olmuş, kabilelere karşı köylü halk desteklenmiştir. Çünkü temelde ekonomisi ziraî faaliyetlere dayanan Osmanlı Devleti kabileleri ekonomik refaha tehdit olarak görmüştür. Ancak bu durum devlet ile kabileler arasında sürekli çatışma olduğu anlamına gelmez bilakis devlet kabileleri özel kanun ve düzenlemeler ile koruma altına almıştır. 17. yüzyılda ise devlet, kabilelerin ikâmet ettirilmesini amaçlamış olsa dahi bu yüzyılda kabilelerin yerleşik hayata geçirilmesi mümkün olmamıştır. Ancak önceki dönemlere nazaran 17. yüzyılda Osmanlı idare sistemi çölde daha etkili görülmüştür. Zira 15. ve 16. yüzyıllar Osmanlı’nın Memlukler’den devraldığı yönetim sisteminin bir nevi devamı olarak kabul edilirken, 17. yüzyıl klâsik tarih anlatımında devlet ile bedevî halk arasındaki çatışma unsurlarının var olduğu anlatımının aksine bedeviler ile köylü halk arasında ve devlet ile bedeviler arasında ekonomik, siyasî, askerî pek çok ilişkiler ağının kurulduğu ve mevcut ilişkilerin sürdürüldüğü bir dönem olmuştur. Ayrıntılı bilgi için bkz.: Dror Ze’evi, **Kudüs**, çev. Serpil Çağlayan, İstanbul, 2000, s. 105-122.

inanılmaktaydı. Ancak devletin kontrol mekanizmasına alışık olmayan göçebe (bedevî) halk tehdit oluşturmaktaydı. Siyasî idarenin kontrolüne girmek istemeyen bu guruplar sürekli bir yerden bir yere göç ederek varlıklarını sürdürürken yerleşik ahali ile de çatışmaktaydılar. Bu da ciddi güvenlik zafiyeti ortaya çıkarmıştır. Dış tehdit ve baskıların olduğu dönemlerde benzer olaylar daha da artabilmiştir.

Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan itibaren kabilelere yönelik sürekli bir iskân politikası planlanmıştır.⁵⁰ Klâsik dönemde fethedilen toprakları şenlendirme ve hatta İslamlaştırma ile sürdürülen siyasî uygulamalar, 19. yüzyılda daha çok iç güvenliği sağlamaya yönelik yapılmıştır. 1850 ve 1860'lı yıllarda, devlet iskân politikası uygulayamadığı alanlarda ordu vasıtasıyla güç kullanarak mahallî âsî unsurlar ile çatışmalara girmiş, ancak bu şekilde bölgede güvenlik sağlanmıştır.⁵¹ Söz konusu tedbirler kısa süreli veya geçici olarak huzuru sağlamıştır. Ancak kalıcı çözümler, kabilelerin hayat tarzlarının değiştirilmesi ile mümkün olacaktır. Bu nedenle, devlet 19. yüzyılın ikinci yarısında köklü değişiklikler yapmaya başlamıştır. Özellikle 1864 ile 1871 yıllarında yayınlanan vilâyet nizamnâmelerinden sonra birçok kabile Osmanlı Devleti tarafından yürütülen yeniden iskân politikasının nesnesi haline gelmiştir.⁵² II. Abdülhamid (1842-1918) döneminde (1876-1909) ise bu tarz idarî tasarruflar hız kazanmıştır.⁵³ Hatta İstanbul'da bir Aşiret Mektebi'nin kurulması, iskân edilmiş unsurlar ile merkez arasında daha sıcak ilişkilerin oluşturulması için gayret sarf edildiğinin bir göstergesidir.⁵⁴

II. Abdülhamid'in devlet ve idâre politikalarında Arap coğrafyası öne çıkmıştır. Bunun nedeni, Padişah'ın yakın dönemde Rumeli'de yaşanan toprak kayıplarının olumsuz etkilerini, Arap vilâyetlerinde refahı artırarak gidermek istemesi ile

⁵⁰ Hüseyin Özdemir, **Abdülhamid'in Filistin Çılgılı**, İstanbul, 2010, s. 47-52.

⁵¹ Haim Gerber, "Tanzimat'a Yeni Bir Bakış: Kudüs Vilayeti", çev. Hakan Kaynar, **Tanzimat Değişim Sürecinde Osmanlı İmparatorluğu**, haz. Halil İnalıcık ve Mehmet Seyitdanlıoğlu, İstanbul, 2012, s. 246-247.

⁵² Hasan Kayalı, **Arabs and Young Turks Ottomanism, Arabism, and Islamism in the Ottoman Empire, 1908-1918**, London, 1997, s. 37; Aynı eserin Türkçe çevirisi için bkz.: Hasan Kayalı, **Jön Türkler ve Araplar Osmanlılık, Erken Arap Milliyetçiliği ve İslamcılık (1908-1918)**, çev. Türkan Yöney, İstanbul, 1998, s. 35; Yasemin Avcı, "The Application of Tanzimat in the Desert", s. 973.

⁵³ Stanford J. Shaw, **Birinci Dünya Savaşı'nda Osmanlı İmparatorluğu**, çev. Beyza Sümer Aydaş, c. 1, Ankara, 2014, s. 401-402.

⁵⁴ Bayram Kodaman, "Aşiret Mekteb-i Hümayunu", **DİA**, c. 4, İstanbul, 1991, s. 10.

alâkalıdır.⁵⁵ Nitekim, Kudüs civarında bir kaza oluşturulmasına dair yapılan teşebbüsleri de bu politikaların bir devamı olarak görmek mümkündür.

II. Abdülhamid'in Birüssebi'de birinci sınıf kaymakamlık kurulmasına dair verdiği irade ile Padişah siyasî ve sosyal birden fazla yararı temin etmek istemiştir.⁵⁶ Bölgede kaza kurulmasına dair Osmanlı belgelerine yansıyan gerekçeler aşağıda maddeler halinde verilmiştir.

a. *Kudüs Mutasarrıflığının Güvenliğini Arttırmak*: Birinci dereceden bir kaza teşkil etmek için Birüssebi'nin merkez olarak seçilme nedenlerinin başında güvenlik problemi gelmektedir.⁵⁷ Bölgenin konumu 1840'ta Mısır ile oluşturulan sınırdadır.⁵⁸ Mehmet Ali Paşa zamanında eyâlet-i mümtâze haline gelen Mısır daha sonra İsmail Paşa dönemindeki yanlış politikaların bir sonucu olarak İngiliz işgaline girmiştir.⁵⁹ Böylece işgalden önceki dönemlerde devletin Mısır ile Filistin bölgesi arasındaki sınırı bir problem teşkil etmezken işgalden sonra sınırla ilgili problemler ortaya çıkmıştır.⁶⁰ İngiltere'nin bölgeyi işgali ekonomik beklentilerin ötesinde, bir İngiliz-Arap İmparatorluğu oluşturma amacı taşımaktadır. İngilizlerin Aden'in iç bölgesindeki bir kısım kabileler ile 1886- 1895 yılları arasında yaptığı bazı anlaşmalar⁶¹ dikkate alındığında burada da Mısır üzerinden benzeri bir denemenin yapılması muhtemeldir.⁶² Diğer tarafta ise Osmanlı Devleti Mısır'daki İngiliz varlığını reddetmekte ancak fiilen bir şey yapamamaktadır. Bu nedenle Mısır sınırından her zaman devletin güvenliğine yönelik tehditlerin ortaya çıkması mümkün

⁵⁵ Yasemin Avcı, "The Application of Tanzimat in the Desert", s. 973.

⁵⁶ BOA, **İrâde Dahiliye (İ.DH)**, 1372/43, 25 Şevval 1317/26 Şubat 1900. (Belgenin Latin harfleri ile yazılmış hali için bkz.: Cevat Mustafa, **Osmanlı Arşivi'nden Padişah Buyrukları Sultan II. Abdülhamid Han'ın Gazze ve Filistin İrâdeleri**, İstanbul, 2015, s. 159.)

⁵⁷ Gideon Biger, "Ottoman Town Planning in Late 19th and Early 20th Century Palestine", **3rd International Geography Symposium-GEOMED 2013**, 10-13 June 2013, Antalya, s. 27.

⁵⁸ BOA, **DH.TMIK.S**, 25/62.01, 13 Safer 1317/23 Haziran 1899; Bu belgenin başka bir kullanımı için bkz.: Yasemin Avcı, "The Application of Tanzimat in the Desert", s. 982.

⁵⁹ Dilek Güldeş, **Urabi Paşa Hareketi ve İngilizlerin Mısır'ı İşgali (1881-1882)**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1999, s. 85.

⁶⁰ Arif el-Arif, **Târîhu Birüsseb'**, s.31; Johann Büssow, **Hamidian Palestine Politics and Society in the District of Jerusalem 1872-1908**, Boston, 2011, s. 69.

⁶¹ Bölgedeki aşiretler ile yapılan anlaşmaların maddelerinde, aşiretlerin birleşip bir bütünü oluşturmalarına engel olacak maddeler eklenmiştir. Bu durum İngilizlerin bölgede kalıcı olmak istediklerinin ve gayeleri uğruna çalışmalarını sürdürürken bir tehdit ile karşılaşmamak için önceden tedbir aldığı bir göstergesidir. Ayrıntılı bilgi için bkz.: Orhan Koloğlu, **Türk-Arap İlişkileri Tarihi**, İstanbul, 2017, s.270.

⁶² Orhan Koloğlu, **Türk-Arap İlişkileri**, s. 267-270.

görülmekteydi.⁶³ Birüssebi bölgesi bu tarihlerde Kudüs Mutasarrıflığına bağlı Gazze kazasının idaresi altındadır. Osmanlı Devleti, İngiltere ile arasının bozuk olduğu bu dönemlerde⁶⁴ Mısır sınırına yakın olan Birüssebi bölgesinde mevcut varlığının hissettirilmesi gerektiğinin farkındadır.⁶⁵ Kudüs bölgesinin güvenliğini sağlamada bölgenin önemini bilen devlet, Birüssebi’de bir kaza oluşturulması için yetkili birimlere gerekli emirleri vermiştir.⁶⁶ Ayrıca burada zikredilmesi gereken diğer husus, Mısır sınırına yakın bir alanda hayatlarını idame eden kabilelerin bölgede çatışma çıkması durumunda İngiltere’nin veya Osmanlı Devleti’nin lehine konumlanması, çatışmanın sonucuna etki edecektir.⁶⁷ Nitekim, Osmanlı Devleti burada yaşayan kabileleri yerleşik hayata adapte etmek sureti ile Mısır sınırına yakın olan bölgede devletin lehine hareket edecek bir grubun oluşmasını da amaçlamıştır.⁶⁸ Sonuç olarak, yalnızca Osmanlı birliklerinin bölgede ikamet ettirilmesi suretiyle Kudüs Mutasarrıflığının güvenliği sağlanmamıştır. Aynı zamanda kendi yaşam alanlarını korumak isteyen halk (kabileler) tarafından sınır bölgesinde doğal bir güvenlik şeridi oluşturulmuştur.

b. *Birüssebi’nin Merkeze Uzak Olması:* Birüssebi bölgesinde yeni bir kaza oluşturulmadan önce bölge Gazze kazasının bir parçasıdır. Ancak 2 Haziran 1899 tarihli bir belgede belirtildiği gibi Birüssebi ile Gazze arasındaki uzaklık 45 kilometredir. Ayrıca Birüssebi ile Kudüs arasındaki mesafe Halil yolu üzerinden hesaplandığında 82 kilometredir.⁶⁹ Kudüs-Gazze arasında tren ve araba yolu gibi zamanın şartlarına uygun ulaşım araçları 19. yüzyılın sonunda mevcut olsa dahi, Gazze-Birüssebi arasında bu imkanlar yoktur. Gazze’den Birüssebi’ye ulaşım ancak at, merkep, deve gibi ilkel taşıma araçları ile sağlanabilmektedir.⁷⁰ Nitekim bu durum

⁶³ David Kushner, “The One Hundredth Anniversary Of Beersheba”, s. 440.

⁶⁴ Süleyman Kızıltoprak, “II. Abdülhamid ve Mısır’ın İngiliz İşgaline Karşı Bağımsızlık Mücadelesi”, **Devr-i Hamid Sultan II. Abdülhamid**, c. 5, Kayseri, 2011, s. 78-80.

⁶⁵ Durmuş Akalın, “II. Abdülhamid Döneminde Osmanlı- Mısır Sınır Tartışmaları ve Hafir Kasabası”, **Çağdaş Türkiye Araştırmaları Dergisi**, S. XIV/28, 2014, s. 52- 53.

⁶⁶ BOA, **İ.DH**, 1372/43, 25 Şevval 1317/26 Şubat 1900.

⁶⁷ David Kushner, “The One Hundredth Anniversary Of Beersheba”, s. 441.

⁶⁸ BOA, **DH.TMİK.S**, 25/62.02, 13 Safer 1317/23 Haziran 1899.

⁶⁹ BOA, **Şûrâ-yı Devlet (ŞD)**, 2293/29.05, 22 Muharrem 1317/2 Haziran 1899.

⁷⁰ Naciye Neyyal Hanım bu yolculuğun at üstünde ve çeşitli zorluklarla yapıldığını hatırasında anlatmıştır. Ayrıntılı bilgi için bkz.: **Münevver Bir Türk Hanımı Ressam Naciye Neyyal**

iki bölge arasında ulaşımın zaman olarak artmasına ve zorlaşmasına neden olmaktadır. Stratejik bir mevki olan Gazze kazası ile Birüssebi arasında mesafenin uzun olmasının olumsuz sonuçları devlet merkezinden de görünür hale gelmiştir. Bu durumun çözümüne dair gerek merkezden kazaya gerekse de kazadan merkeze 1899-1900 tarihleri arasında yazışmalar başlatılmıştır.⁷¹ Yazışmalarda belirtilen ortak husus, Birüssebi’de bulunan beş kabilenin işgal ettiği toprakların fazla olmasına rağmen bölgenin merkeze uzaklığından dolayı gerekli denetim ve kontrollerin yapılamamasına dairdir. Ayrıca Gazze kazasına bağlı 70’den fazla yerleşim biriminin varlığı bu bölgenin denetimini daha da güçleştirmiştir.⁷²

c. *Ekonomik Beklentiler:* Birüssebi bölgesinde beş kabilenin hayatını sürdürdüğü beş milyon dönümden fazla arazi ziraat yapmaya elverişlidir. Ancak bölgeden elde edilen gelirin karşılığında vergi alınmamaktadır.⁷³ Bu da hem bölgeye yatırımı hem de devletin gelirlerini engellemektedir. Birüssebi’de uygulanan âşar ihalesi çoğu kere kanunlara uygun gerçekleşmemektedir. Bu durum vergi kaybına neden olmaktadır. Nitekim benzer konudaki bir yazışmada senelik vergi miktarının köylerdeki bilirkişiler tarafından önceden tayin edilen hasıllata göre yapıldığı anlatılmaktadır. Bu durum toplanması gereken iki bin lira âşar bedelinin onda birinin dahi alınamamasına sebep olmaktadır. Ayrıca vergi meselesini göçebe kabilelere anlatmak da mümkün değildir. Mutasarrıf Mehmed Tevfik (Biren) Bey (1867-1956)⁷⁴ hatıralarında âşar ihalesi meselesinin bölgede nasıl halledildiğini mecliste bulunan muhasebeci, müftü ve sair yerli azaya sorduğunda, hapis yöntemi ile ancak çözümün sağlanabildiği cevabını

Hanımefendi’nin Mutlakiyet, Meşrutiyet ve Cumhuriyet Hatıraları, haz. Fatma Rezan Hürmen, İstanbul, 2000, s. 84.

⁷¹ BOA, **DH.TMIK.S**, 25/62.01-02, 13 Safer 1317/23 Haziran 1899; BOA, **Babialı Evrak Odası Evrakı (BEO)**, 1458/109296, 17 Zilkade 1317/19 Mart 1900; BOA, **DH.MKT**, 2346/126, 18 Muharrem 1318/18 Mayıs 1900; BOA, **İ.DH**, 1372/43.03, 25 Şevval 1317/26 Şubat 1900.

⁷² BOA, **DH.TMIK.S**, 25/62.01-02, 13 Safer 1317/23 Haziran 1899.

⁷³ BOA, **DH.TMIK.S**, 25/62.01-02, 13 Safer 1317/23 Haziran 1899.

⁷⁴ 1867 senesinde İstanbul’da doğan Mehmed Tevfik Bey 1885’te Mülkiye Mektebi’ni birincilikle bitirmiş ve devletin önemli kademelerinde görev yapmıştır. İktisat Prensipleri adı ile altı veya yedi ciltlik bir eseri ve iki ciltlik bir hatırası bulunmaktadır. Devletin önemli kademelerinde yer alan Tevfik Bey hatıralarında II. Abdülhamid Dönemi olaylarını ve görev yaptığı yerlerde yaşadığı olayları açık bir üslupla anlatarak tarihe kazandırmıştır. İstanbul hükümetinin sona erdiği 2 Kasım 1923’ten sonra Yüksek Mühendis Mektebi’nde iktisat ve idare hukuku derslerini veren Tevfik Bey bu görevini 31 Ocak 1943 tarihine kadar devam ettirmiştir. 11 Şubat 1956’da İstanbul’da vefat etmiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz.: Abdülkadir Özcan, “Mehmed Tevfik Bey”, **DİA**, c. 28, İstanbul, 2003, s. 536-537.

almıştır. Kanunlara uygun olmadığı halde halkın nasıl hapsedildiğinin cevabı ise vergi uygulamasındaki düzensizliği göstermek amacıyla dikkate değerdir.⁷⁵ Geçici hapis yöntemi ile kabilelerin ve yöneticilerin önceden belirledikleri senaryoyu oynayarak temin ettikleri vergi, yalnızca bölgeyi ve ahaliyi çok iyi bilen yöneticilerin aldığı geçici tedbirlerle mümkün olmaktadır.⁷⁶ Ancak her zaman bölgeyi iyi bilen kişilerin vergi memuru olarak görevlendirilmesi mümkün değildir. Osmanlı Devleti ise 20. yüzyılın başlangıcında bölgede bir kaza oluşturarak geniş ve verimli olan toprakların denetiminde kalıcı önlemler almıştır.⁷⁷

d. *Kabileler Arasındaki Anlaşmazlıklar*: Suriye Vilâyeti'nde birçok kabile tarih boyunca hayatlarını idâme ettirmiştir.⁷⁸ Çalışmanın konusu olan Birüssebi bölgesinde ise beş büyük kabile bulunmaktadır ki bunlar; Terâbîn, Tiyâhâ, Azâzime, Hanâcire ve Cebârat kabileleridir.⁷⁹ Bu kabileler arasında geleneksel münazaalar bulunmaktadır. Davaların önemli bir bölümü kullanılan araziler ile ilgilidir. Bölgede dolaşan rivayete göre bir arazinin bedevî kabile mensubu bir kişinin mülkü olması için, onun herkesin gözü önünde seçtiği arazinin etrafını dolaşması yetermiş. Böyle bir durumda araziye o kişi sahiplenebilmekte ve onun arazisi diğerleri tarafından da kabul edilmekte yeterli olmuştur. Söz konusu gelenek kabilelerin topraktan gelir elde etmediği dönemlerde halk tarafından gayet doğal karşılanmaktadır. Ancak bu topraklardan elde

⁷⁵ Tefvik Bey'in bu konuda mecliste geçen diyalogu önemine binaen burada verilmiştir: "Efendim, bu bir senaryodan ibarettir. Esasen kendileri de hapsedilmeyi bekler, zira eğer hapsedilmeden icap eden bedeli verecek olurlarsa, köylerine döndüklerinde, ahali onlara yapmadığını bırakmaz. Bunlar sadece bir kere hapsedilmekle de icap eden miktarı kabul etmezler, bu sebepten mükerreren hapsedilmelidirler. Filhakika köylerinin âşar bedelinin mesela en azından iki bin lira tutacağı, bu işi bilenler tarafından tasdik ve temin olduğu halde, gelip sadece yüz lira vermeye kalkarlar, o sene hasılatın kötülüğünden bahsedip sızlanır, âşarın katiyetle bundan daha ziyade tutmayacağına dair büyük yeminler ederler. Kapıdaki jandarmaları çağırıp 'Bunları hapse atın!' diye emir veririz, götürürler, biz de başka işlerle meşgul olmaya başlarız. Aradan bir çeyrek saat geçmeden bunlardan bir arzuhal gelir: Meclise tekrar kabullerini rica ediyorlardır. Getiririz, bu sefer de beş yüz liraya çıktıklarını söylerler ve âşar bedelinin katiyen bundan daha ziyade tutmayacağına dair yine büyük yeminler ederler, böylece birkaç dakika evvel yalan söylediklerini de zımnen itiraf etmiş bulunurlar. Halbuki mahsulün sadece beş yüz lira kıymetinde olduğu da yalandır. Tekrar hapishaneye götürüldüklerinde yeniden arzuhal vererek, bu sefer iki bin lirayı kabul ettiklerini söylerler ve çağırıldıklarında hemen iki bin lirayı taahhüt ederler. Neticede, hiç de deminki adamlar değilmiş gibi, keyifli keyifli köylerine dönerler." **Bürokrat Tefvik Biren'in II. Abdülhamid, Meşrutiyet ve Mütareke Hatıraları**, haz. Fatma Rezan Hürmen, c. 1, İstanbul, 2006, s. 148-149.

⁷⁶ Yasemin Avcı, "The Application of Tanzimat in the Desert", s. 973.

⁷⁷ BOA, **DH.MKT**, 2346/126, 18 Muharrem 1318/18 Mayıs 1900.

⁷⁸ Dror Ze'evi, **Kudüs**, s. 106.

⁷⁹ BOA, **İ.DH**, 1372/43, 25 Şevval 1317/26 Şubat 1900.

edilen arpa mahsulünün yabancı ülkelerde çok fazla rağbet görmesi üzerine, az toprağı olan kabileler ile hiç toprak hakkı almamış olan kabileler toprak sahibi kabilelerle problemler yaşamaktadır. Ayrıca başlangıçta geleneksel yöntemlerle tayin edilen arazi hududu kayıt altına alınmadığı için arazilerin kime ait olduğunun belirlenmesi suiistimale açıktır. Böylece gelir getiren topraklardan ilk defa hak iddia eden kabileler ile başlangıçta toprak sahibi olanlar arasında husumet ortaya çıkmaktaydı.

Bu tür davalar öncelikli olarak Gazze İdare Meclisi'nde görülse de burada alınan kararlardan davacılar memnun kalmadıkları için çoğunlukla Kudüs Mutasarrıflığı'nda konular tekrar görüşülmekteydi.⁸⁰ Nitekim devletin Birüssebi'de bir kaza oluşturmasının temel sebeplerinin arasında yalnızca kabilelerin doğasını değiştirmek sureti ile bir yerleşim yeri oluşturmak yoktur.⁸¹ Aynı zamanda devletin kabileler arasında arabuluculuk yapma amacı güttüğü de açıkça anlaşılmaktadır.⁸² Arif el-Arif'in (1892-1973)⁸³ Birüssebi tarihi hakkında yazmış olduğu eserinde kabileler arasındaki savaş şiddetlendikten sonra devletin bu bölgede bir şehir kurmaya karar verdiği anlatılmaktadır.⁸⁴ Hakikaten ileride yapacağımız açıklamalar ve ele alacağımız konular kaza kurma gerekçesini bu yönden de destekleyecektir.

e. *Siyasî Gerekçeler:* Birüssebi'nin kaza merkezi olarak düzenlenmesi durumunda devletin siyasî fayda sağlayacağı öngörülmüştür.⁸⁵ Bu faydaları iki açıdan incelemek mümkündür. Birüssebi'de oluşturulacak kaza öncelikle devlete dâhilî alanda fayda sağlayacaktır. Nitekim bir kaza merkezi oluşturulmasına dair verilen emirlere eş zamanlı olarak bölgede birinci dereceden kaymakamlığın teşkiline dair de irade verilmiştir.⁸⁶ Projede idarî, malî, adlî konularda şehrin yönetilmesi için tayin

⁸⁰ **Tevfik Biren'in Hatıraları**, s. 146-147.

⁸¹ Tevfik Bey hatıralarında bu bölgede yaşayan kabilelerin şehir hayatına uyum sağlayabilecek kadar medenileştiğini anlatmaktadır ki bu durum devletin sadece kabilelerin doğasını değiştirme amacı ile Birüssebi'de bir kaza oluşturmadığını göstermektedir. Ayrıntılı bilgi için bkz.: **Tevfik Biren'in Hatıraları**, s.170.

⁸² Haim Gerber, "Kudüs Vilayeti", s. 250.

⁸³ 1892'de Filistin'de doğan Arif el-Arif, İngiliz işgali sırasında Filistin'de bir müddet yöneticilik yapmıştır. Yaşadığı coğrafyanın tarihini iyi bilen Arif Bey'in Birüssebi, Gazze, Filistin ve Nakba tarihi hakkında yazmış olduğu eserleri vardır.

⁸⁴ Arif el-Arif, **Târîhu Birüsseb'**, s.31.

⁸⁵ BOA, **DH.TMIK.S**, 25/62.02, 13 Safer 1317/23 Haziran 1899.

⁸⁶ BOA, **İ.HUS**, 78/46, 16 Receb 1317/20 Kasım 1899. (Belgenin Latin harfleri ile yazılmış hali için bkz.: Cevat Mustafa, **Padişah Buyrukları**, s. 155.)

edilen görevliler vasıtasıyla bölgede iskân edilmekte olan kabileler ile devlet merkezi arasında karşılıklı etkileşim olacağı düşünülmüştür. Ayrıca yeni yapılacak devlet kurumları sayesinde devlet ile halk arasında doğrudan iletişimin sağlanması amaçlanmıştır. Bu durumda itaat kültürü gelişecektir.⁸⁷ Birüssebi’de bir kaza oluşturmanın siyasi açıdan diğer faydası ise hâricî siyasette olacaktır. Daha önce de belirtildiği gibi Birüssebi’nin mümtaz bir eyalet olan Mısır ile sınırı vardı. Mısır ise bir taraftan merkez ile problemleri olan hıdiv idaresinde diğer taraftan da 1882’den itibaren İngiliz işgalindeydi. Burada oluşacak idari birim ile Mısır üzerinden gelebilecek muhtemel yayılmacılığın önü kapatılmak istenmiştir.⁸⁸

f. *Kudüs’te Giderek Artan Yahudi Göçüne Karşı Tedbir Alma: Suriye Vilâyeti dâhilinde bulunan Filistin bölgesi Yahudiler için vaat edilmiş topraklar olarak tanımlanıyordu.*⁸⁹ Avrupa’da 19. Yüzyılın ilk çeyreğinden itibaren ama özellikle 1886’dan sonra Yahudilerin Filistin’e göçleri teşvik edilmekteydi.⁹⁰ Bu bölgeye doğru yapılan Musevî göçünün (aliyah) ilk dalgası 1882-1904 yılları arasında gerçekleşmiştir.⁹¹ Birüssebi’nin bir kaza merkezi olarak teşkil edildiği tarihi 1900 kabul edersek birinci göç dalgasının olduğu süreç ile aynı döneme tekâbülmektedir. Her ne kadar Birüssebi’nin kurulması için verilen emirler arasında bölgedeki Yahudi göçüne dair tedbir maksadının olduğu belirtilmemiş olsa dahi Osmanlı Devleti bölgede bir şehir oluşturmanın Yahudi göçüne karşı denetimi arttıracaklarının farkındadır.⁹² Zira devlet Kudüs’e yerleşen yabancı, özellikle Yahudi nüfus hakkında yalnız bu göç

⁸⁷ Arif el-Arif, *Târîhu Birüsseb’*, s.31.

⁸⁸ Johann Büssow, *Hamidian Palestine*, s. 69.

⁸⁹ Mim Kemal Öke, *Siyonizm ve Filistin Sorunu (1880-1923)*, İstanbul, 1982, s. 32.

⁹⁰ Theodor Herzl’in Yahudi Devleti adlı kitabında göçün hangi tarafa doğru yapılması gerektiğine dair iki düşüncesi vardır: Arjantin ya da Filistin. Arjantin toprak bakımından avantajlı bir bölgedir. Ancak Herzl’a göre Filistin Yahudilerin tarihi evidir. Bu nedenle bölgenin kendilerine verilmesi durumunda Osmanlı Devleti pek çok alanda fayda sağlayacaktır. Ayrıntılı bilgi için bkz.: Theodor Herzl, *Yahudi Devleti*, çev. Sedat Demir, İstanbul, 2007, s. 41-42.

⁹¹ Mim Kemal Öke, *Filistin Sorunu*, s. 23-31; Ömer Telliöğlü, *Filistin’e Musevi Göçü ve Siyonizm (1880-1914)*, İstanbul, 2015, s. 104; Fahri Türk, “Yahudi Devleti’nin Demografik Temelleri: Birinci Dünya Savaşı’na Kadar Osmanlı Devleti’nin Filistin Siyaseti”, *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, c. 9, S. 2, 2007, s. 75-78.

⁹² BOA, *Yıldız Mütenevvi Maruzât Evrakı (Y.MTV)*, 204/50, 9 Rebiulevvel 1318/7 Temmuz 1900. (Belgenin Latin harfleri ile yazılmış hali için bkz.: *Osmanlı Devrinde Kudüs*, s. 68.; Bu belgenin başka bir kullanımı için bkz.: Yasemin Avcı, “The Application of Tanzimat in the Desert”, s. 982.)

sürecinde değil daha eski dönemlerde de yakından alakadar olmuştur.⁹³ Ayrıca II. Abdülhamid'in de bu konuda yapılan müracaatlara olumsuz cevap verdiği bilinmektedir.⁹⁴ Nitekim Birüssebi Yahudi inancına göre önemli kabul edilen bölgelerden biridir. Yahudiler burada Hz. İbrahim'in işaretinin bulunduğu inanmaktadırlar. Çünkü Hz. İbrahim tarafından açıldığı varsayılan kuyu burada bulunmaktadır.⁹⁵ Ayrıca Hz. İbrahim'in oğlu İshak'ı Birüssebi'de kurban etmeye niyetlendiği kabul edilmektedir.⁹⁶ Dolayısıyla bu durum bölgeyi Yahudiler için daha da önemli kılmaktadır.

Osmanlı Hükümeti'nin bütün bu meselelerden habersiz olduğunu varsaymak yanlıştır. Ancak Birüssebi'nin bir kaza merkezi olarak teşkilatlandırılmadan önce bölgedeki hakimiyetinin fiili görüntüsünün de olmadığı kabul edilmelidir.⁹⁷ Bir başka deyişle Birüssebi'de resmi idare altında bir yerleşim yeri olmadığından bölgeye yapılacak muhtemel Yahudi göçünün sonucunda devletin bir tedbir alması gerekecektir. Bu husustaki tedbir metodu ise merkeze bağlı bir şehir inşa edilmek sureti ile bedevî kabilelerin yerleşik hayata geçirilmesi olmuştur. Böylece topraklar mirî arazi olmaktan çıkarak⁹⁸ Birüssebi'de iskân etmek isteyecek halka dağıtılmış veya sembolik bedeller karşılığında devlet bu toprakları halka satmıştır.⁹⁹

Bütün bu değerlendirmeler ışığında Birüssebi'nin bir kaza merkezi olarak kurulmasının devlet açısından ne kadar önemli olduğu anlaşılmaktadır. Yaptığımız incelemelerde Birüssebi'de teşkili planlanan kazanın kuruluş gerekçeleri maddeler

⁹³ BOA, **A.MKT.MVL**, 93/38, 25 Rebiulahir 1274/13 Aralık 1857. (Belgenin Latin harfleri ile yazılmış hali için bkz.: **Osmanlı Belgelerinde Filistin**, haz. Hüseyin Özdemir vd., İstanbul, 2010, s. 227-228.)

⁹⁴ BOA, **DH.MKT**, 2736/29, 19 Muharrem 1327/10 Şubat 1909.

⁹⁵ Arif el-Arif, **Târîhu Birüsseb'**, s.13. Ayrıca bölgedeki yerel halkta Hz. İbrahim zamanında yapılmış kuyudan alınan suyun faydalı olduğuna inanmıştır. Ayrıntılı bilgi için bkz.: BOA, **DH.MKT**, 2500/131.01, 2 Rebiulevvel 1319/19 Haziran 1901.

⁹⁶ Tuncay Yılmaz, "Filistin Cephesi 100. Yıl/ Birüssebi Muharebeleri Kudüs düşmeden önce", **Atlas Tarih**, S. 49, 2017, s. 116.

⁹⁷ Arif el-Arif, **Târîhu Birüsseb'**, s.31.

⁹⁸ Osmanlı Devleti'nde mülkiyet sisteminin ortaya çıkışı ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz.: Kemal H. Karpat, **Ortadoğu'da Osmanlı Mirası ve Ulusçuluk**, çev. Recep Boztemur, Ankara, 2001, s. 98-104.

⁹⁹ Birüssebi kazasının merkezinde oluşturulacak kasaba için dönümü bir mecdiyeden olmak üzere iki bin dönüm arazinin kabilelere satılması için bkz.: BOA, **İ.DH**, 1318/18, 27 Receb 1318/20 Kasım 1900; BOA, **İ.DH**, 1380/36, 10 Ramazan 1318/1 Ocak 1901; BOA, **DH.MKT**, 2444/113, 16 Ramazan 1318/7 Ocak 1901 (Belgenin Latin harfleri ile yazılmış hali için bkz. **Osmanlı Devrinde Kudüs**, s.347.); BOA, **BEO**, 1610/120702, 5 Şevval 1318/26 Ocak 1901; BOA, **DH.MKT**, 2451/112, 23 Şevval 1318/13 Şubat 1901 (Belgenin Latin harfleri ile yazılmış hali için bkz.: **Osmanlı Devrinde Kudüs**, s.348.); BOA, **BEO**, 1621/121506, 29 Şevval 1318/19 Şubat 1901.

halinde verilmiştir. Ancak bu temel sebeplerin birbiri ile bağlantılı ve bir bütünü oluşturduğu unutulmamalıdır.

Osmanlı Devleti, bölgede bir kaza merkezi inşasına karar verdikten sonra bu kararın uygulanması son derece kısa bir sürede gerçekleşmiştir. Çölde şehir inşası için düzenlemelerin neler olması gerektiğini incelemek üzere bölgeye bir heyet gönderilmiştir. Böylece bölge kaza merkezi olarak düzenlenirken ihtiyaç duyulacak yapılar ve araç gereçler tespit edilmiştir. Devlet eliyle kurulan küçük şehir, Birüssebi kazası, Osmanlı'nın sadece bölge adına yaptığı idari bir düzenleme değildir. Bu dönemde Kudüs çevresinde yapılmış en önemli ve başarılı uygulamalardan biri olma özelliğine de sahiptir.¹⁰⁰ Sunulan gerekçeler, hızlı inşa ve idari birimlerin hızla temini, dönemin genel uygulamalarının aksine kısa sürede bu projenin hayata geçirilmesi, siyasi bir öngörü ile çalışmaların yapıldığını göstermektedir.

1.2.KURULMA HAZIRLIKLARI, RAPORLAR VE ÇALIŞMALAR

Yavuz Sultan Selim'in (1470?-1520) Suriye Seferi ile Birüssebi ve çevresi Osmanlı Devleti'nin egemenliği altına girmiştir.¹⁰¹ Ancak 1900'e kadar bölgede bir idarî teşkilatlanmaya gidilmemiştir. Şehirleşme ağırlıklı olarak Kudüs ve etrafında yoğunlaştığından dolayı burada bir şehrin kurulması düşünülmemiş hatta var olan tarihi yerleşim alanları harap halde bırakılmıştır.¹⁰² 19. Yüzyılın son çeyreğine kadar büyük ölçüde idarenin ilgisi dışında kalmış olan bu boş alan hakkındaki bilgilere ya münazaa konularını anlatan bazı resmi raporlardan ya da seyyahların anlatılarından ulaşmak mümkündür.

19. yüzyılda bölgeyi ziyaret eden Hristiyan hacıların kayıtları özellikle Birüssebi şehrinin kurulmasından önceki durum hakkında bilgi vermektedir. Ancak bu bilgilere ihtiyatlı yaklaşmakta fayda vardır. Diğer taraftan Osmanlı belgelerinde de kaymakamlık kurulmadan öncesine ait bölge kabileleri ile ilgili bilgiler yer almaktadır. Mesela 1845 tarihli belgelerde Tiyâhâ ve Terâbîn aşiretlerinin Mısır'daki bazı aşiretlere saldırılarından ve yağmacılıklarından bahsedilmektedir. Ayrıca bu

¹⁰⁰ Yasemin Avcı, **Değişim Sürecinde Bir Osmanlı Kenti: Kudüs (1890-1914)**, Ankara, 2004, s.100.

¹⁰¹ Arif el-Arif, **Târîhu Birüsseb'**, s. 242.

¹⁰² Arif el-Arif, **Târîhu Birüsseb'**, s.31; Kress von Kressenstein, **Türklerle Beraber Süveyş Kanalına**, s. 33.

belgelerde devlet, idarecilere kabileler arasındaki husumetleri gidermek için hangi türden uygulamaların ve müeyyidelerin yapılması gerektiğini belirtmektedir. Her ne kadar belgeler asayişî sağlama amacı ile yazılmış olsa dahi aynı belgelerden Birüssebi'deki kabilelerin çok eski zamanlardan beri burada ikamet ettiğini öğrenmek mümkündür.¹⁰³ Dolayısıyla seyyahların bu coğrafyanın tamamen metruk veya idarî kontrol dışında olduğuna dair yaklaşımları bu belgelerdeki bilgilerle çelişmektedir.

Birüssebi'de bir kaza kurulmasına karar verilmeden önce de bölge zaman zaman yaşanılabilir bir alan olarak kullanılmıştır. Özellikle burada bulunan su kuyuları doğal bir yaşam alanının oluşmasına katkı sağlayan önemli etkenlerin başında gelmiştir. Mısır üzerinden Kudüs'e giderek hac vazifesini yerine getirmek isteyen yolcular için bölge, çölde gidilen uzun ve zor yolculuğun ardından bir dinlenme alanı, beraberlerinde getirdikleri hayvanlar için bir su yalağı vazifesi görmüştür.¹⁰⁴ Kabileler ise Birüssebi'yi yalnızca su bulunduğundan dolayı önemli kabul etmemiş aynı zamanda bu bölgeyi buluşma noktası olarak da kullanmışlardır.¹⁰⁵

Birüssebi, etrafındaki çöl arazisine nazaran hayat alanı olarak kullanıma elverişli bir yerde bulunmaktadır. Ancak bölgede yaşayan kabileler arasındaki rekabet, çekişmeler ve kan davaları burada bir yerleşim alanının kurulamamasına sebep olmuştur.¹⁰⁶ Ayrıca bölgenin çevresinde 1900'e değin düzenlemeyi gerektirecek siyasî gelişmeler olmadığı için, devlet burada tedbir almayı yahut kabileleri sıkı bir denetim altında tutmayı gerekli görmemiştir. 20. yüzyılın başına gelindiğinde ise şartlar değişmiştir. Osmanlı merkezi idaresi Padişah'tan aldığı bir irade ile Birüssebi'de bir şehir kurmaya teşebbüs etmiştir.¹⁰⁷

1897-1901 tarihleri arasında Kudüs Mutasarrıfı olan Tefvik Bey bölgede bir kaza kurulmasına dair teklifin kendisi tarafından verildiğini hatıralarında belirtmektedir.¹⁰⁸ Bu bilginin doğru olup olmadığı hususunda bir netlik yoktur. Ancak şehrin inşa faaliyetlerinde Tefvik Bey'in inkâr edilemez katkılarının olduğunu belirtmek

¹⁰³ BOA, **A.MKT**, 25/70.1, 9 Receb 1261/14 Temmuz 1845; BOA, **A.MKT.MHM**, 1/78.1-15, 21 Şaban 1261/25 Ağustos 1845.

¹⁰⁴ Durmuş Akalın, "Hafir Kasabası", s. 55.

¹⁰⁵ Yasemin Avcı, "The Application of Tanzimat in the Desert", s. 972-973.

¹⁰⁶ Yasemin Avcı, "The Application of Tanzimat in the Desert", s. 972.

¹⁰⁷ BOA, **İ.HUS**, 78/46, 16 Receb 1317/20 Kasım 1899.

¹⁰⁸ **Tefvik Biren'in Hatıraları**, s. 170; Johann Büssow, **Hamidian Palestine**, s. 366.

gerekmektedir.¹⁰⁹ Zira ailesi ve Tesrî-i Muamelat ve Islahat Komisyonu ile Birüssebi'ye gelen Tefvik Bey bölgede yapılması planlanan çalışmalar ile yakından alâkadar olmuştur.¹¹⁰ Hatırasında çalışmalar esnasında bir suikast teşebbüsüne maruz kaldığını belirten mutasarrıf, Birüssebi'de şehir kurulmasını istemeyen bir sınıfın bulunduğunu anlatmaktadır.¹¹¹ Şöyle ki, bölgede bulunan bedevi aşiretlerin (urban)¹¹² işlerinden maddî kazanç elde eden çevre şehirlerdeki (Gazze- Kudüs) halk, yeni bir şehir kurulması halinde kazançlarının ellerinden gideceği kaygısı ile bu duruma muhalefet etmişlerdir. Hatta Mutasarrıf'ın iddiasına göre kendisini ve ailesini öldürerek bu girişimi sonlandırmak istemişlerdir.¹¹³ Burada dikkati çeken husus bedevi kabilelerin bölgede bir şehir kurulmasına karşı tepki göstermeyip şehirli diyebileceğimiz halkın tepki göstermesidir. Hatta Tefvik Bey ve maiyetindekilerin korunması bu süreçte kabileler tarafından sağlanmıştır ki Tefvik Bey'in de belirttiği üzere bu durum Birüssebi'de bulunan kabilelerin yerleşik hayata geçmeye hazır olduklarının bir göstergesidir.¹¹⁴

Bölgede yapılacak faaliyetlerin neler olduğunun belirlenmesi ve şehrin inşa aşamasına bir an evvel geçilmesi için Dahiliye Nezareti tarafından görevlendirilen Tesrî-i Muamelat ve Islahat Komisyonu'na şehir projesi ile ilgili neredeyse bütün kararlar bırakılmıştır.¹¹⁵ Komisyon bünyesinde maliye, mühendislik ve belediye alanlarında yerli ve yabancı¹¹⁶ uzman kişiler bulunmaktadır.¹¹⁷ Birüssebi'de görevlendirilen bu komisyon bölgede yapılması planlanan projelerin geliştirilmesi ve hayata geçirilmesi için merkez ile taşra arasındaki yazışmaları sürdürmüştür. Bu durum, Birüssebi'yi kurulmuş bir şehir yapmaktadır. Aynı zamanda bu bölgenin Osmanlı Devleti bünyesindeki çoğu şehirden farklı oluştuğunu göstermektedir. Ancak

¹⁰⁹ David Kushner, "The One Hundredth Anniversary Of Beersheba", s. 444; David Kushner, **To Be Governor Of Jerusalem The City and District During the Time Of Ali Ekrem Bey,1906-1908**, Hayfa, 2005, s. 95-96.

¹¹⁰ **Tefvik Biren'in Hatıraları**, s. 170- 171.

¹¹¹ **Tefvik Biren'in Hatıraları**, s. 172.

¹¹² Kudüs çevresinde yaşayan Arap bedevilerini kentli Araplardan ayırt etmek için "urban" kelimesi kullanılmıştır. Ayrıntılı bilgi için bkz.: Needet Sakaoğlu, **Osmanlı Coğrafyası**, s. 265.

¹¹³ **Naciye Neyyal Hanımefendi'nin Hatıraları**, s. 80-83; Johann Büssow, **Hamidian Palestine**, s. 366.

¹¹⁴ **Tefvik Biren'in Hatıraları**, s. 170- 172.

¹¹⁵ Yasemin Avcı, "The Application of Tanzimat in the Desert", s. 973.

¹¹⁶ Birüssebi'nin inşasında biri Alman diğeri İsviçreli olmak üzere iki mühendisin katkısı vardır. Ayrıntılı bilgi için bkz.: Durmuş Akalın, "Hafir Kasabası", s.60.

¹¹⁷ **Naciye Neyyal Hanımefendi'nin Hatıraları**, s. 88; *Tefvik Biren'in Hatıraları*, s. 171.

Birüssebi’de de diğer şehirlerde olduğu gibi insanların tarih boyunca bir araya gelmek için ihtiyaç duyduğu gıda, savunma ve alış-veriş gibi temel ihtiyaçları karşılama kapasitesi bulunmaktadır.¹¹⁸ Tesrî-i Muamelat ve Islahat Komisyonu tarafından tespit edildiği üzere bölgede bulunan beş milyon dönümden fazla arazi verimlidir.¹¹⁹ Bu durum ise insanların bir araya gelmesi için gerekli olan temel ihtiyaçların bölgeden sağlanabileceğini göstermektedir. İnsanların güvenli bir şekilde yaşamasına etki edecek bir diğer husus olan savunma ise Birüssebi’nin konumu gereği doğal sınırlarla karşılanmıştır. Askalan’ın güneyinde bulunan,¹²⁰ Negev Çölü’ne inşa edilen şehir bölgeyi ve çöl şartlarını çok iyi bilen kabileler için savunma da bir avantaj oluştururken dışarıdan gelecek tehditlere karşı önlem almada da kolaylık sağlamıştır. İnsanların ihtiyaç duyacağı genel ihtiyaçlardan sonuncusu olan alış-verişin sağlanacağı pazar yeri ihtiyacı Birüssebi’nin konumu sayesinde şehrin kurulmasının akabinde giderilmiştir. Nitekim bölge, Hac yolu üzerinde bulunduğu için, bir yerleşim yeri olmadan önce dahi seyyahların dinlenmek üzere mola verdiği yerlerin başında gelmektedir. Birüssebi’de bir şehir teşkil edilmesi durumunda kurulacak pazarın müşterileri ise bu seyyahlar, Kudüs’te hac vazifesini yerine getirmek isteyen hacılar ve bölgede yaşayan halk olacaktır. Ayrıca şehir geçiş güzergahının üzerinde bulunduğu için Birüssebi pazarlarındaki ürün çeşitliliğinin diğer pazarlara oranla daha fazla olabileceğini ve bu durumun müşteri kapasitesinde artış sağlayabileceğini unutmamak gerekir.

Birüssebi merkezli bir şehir kurulmasına karar verildikten sonra burada bulunan beş milyon dönüm arazinin nasıl değerlendirileceği meselesi ortaya çıkmıştır. Bu konuda öncelikli olarak iki bin dönüm arazinin her dönümü bir mecediye olmak üzere maliyeden temin edilecek tahsisat ile satın alınmasına karar verilmiştir. Daha sonra ise devlet bu arazilerin bölgede yaşayan kabilelerden yerleşik hayata geçmek isteyen ve Birüssebi’de yapı inşa edecek olanlara ücretsiz olarak tahsis edilmesine dair emirleri defaten dahiliyeden sadarete, şûrâ-yı devlete, maliyeye ve Kudüs Mutasarrıflığı’na göndermiştir.¹²¹ Bu şekilde kabilelerin iskânı teşvik edildikten sonra bölgede idarî,

¹¹⁸ Nikita Elisséef, “Fiziki Plan”, **İslam Şehri**, haz. R. B. Serjeant, İstanbul, 1992, s. 121-124.

¹¹⁹ BOA, **DH.TMİK.S**, 25/62.01-02, 13 Safer 1317/23 Haziran 1899; BOA, **BEO**, 1458/109296, 17 Zilkade 1372/19 Mart 1900; BOA, **DH.MKT**, 2346/126, 18 Muharrem 1318/18 Mayıs 1900; BOA, **İ.DH**, 1372/43-3, 25 Şevval 1317/26 Şubat 1900.

¹²⁰ E. Honigmann, “Birrüssebi”, **İslam Ansiklopedisi (İA)**, c. 2, Eskişehir, 2001, s. 647.

¹²¹ BOA, **DH.MKT**, 2414/95, 20 Cemaziyelahir 1318/15 Ekim 1900; BOA, **İ.DH**, 1318/18, 27 Receb 1318/20 Kasım 1900. (Belgenin Latin harfleri ile yazılmış hali için bkz.: **Osmanlı Devrinde Kudüs**, s.

adlı, askerî pek çok konuda Osmanlı Devleti'nin merkezi gücünü oluşturabilmek için inşa faaliyetlerine girişilmiştir.

Tesrî-i Muamelat ve Islahat Komisyonu Birüssebi'de şehir kurulması için ihtiyaç duyulacak yapıların neler olması gerektiğine dair raporunu hazırlarken Osmanlı Devleti'nin bu konudaki eski bilgi ve birikiminden istifade etmiştir. Böylece Tanzimat'tan sonra şehirlerde yapılması gerekli görülen değişiklikler,¹²² Birüssebi'nin teşkilinde dikkate alınarak ihtiyaca yönelik bir şehir kurulmuştur. Ayrıca hazırlanan raporlarda İslâm şehirlerinin olmazsa olmazı kabul edilecek ihtiyaçların¹²³ bu şehirde de karşılanması için çalışmalar yapılmıştır. Dolayısı ile Birüssebi'de kurulan şehir örneğini incelerken iki geleneğin tabîî bir sentezi ile oluşturulduğunu varsaymak mümkündür.

Birüssebi şehir planını dışarıdan içeriye doğru incelemek şehrin genel görünümü hakkında bilgi vermesi bakımından önemlidir. Şehrin caddeleri birbirini kesecek şekilde ızgara planı ile tanzim edilmiştir.¹²⁴ Bu durum her ne kadar bölgede yaşayan halk için alışılmadık olsa da Tanzimat sonrasında devletin uygulamaya koyduğu imar planlarında yer almaktadır¹²⁵. Nitekim, İstanbul'da da bazı sokak ve caddelerde ızgara planı ile yeniden düzenlemeler yapıldığı bilinmektedir.¹²⁶

Birüssebi'den civardaki bölgelere ulaşımı sağlayacak en önemli meselelerden biri köprü ve yolların hangi bölgelerden geçeceğine dair yapılan çalışmalardır. Zira bölgede inşası planlanan yolların merkez ile Birüssebi arasındaki uzaklığı bir ölçüde gidermesi amaçlanmaktadır. Ayrıca yeni inşa edilecek şehirde malzemelerin bölgeye kolaylıkla nakledilebilmesi de bu yolların bir an evvel inşa edilmesine bağlı olduğu için Gazze ile Birüssebi arasında bulunan yoldaki üç vadinin üzerinden geçecek birer

490.); BOA, **İ.DH**, 1380/36, 10 Ramazan 1318/1 Ocak 1901; BOA, **DH.MKT**, 2444/113, 16 Ramazan 1318/7 Ocak 1901 (Belgenin Latin harfleri ile yazılmış hali için bkz.: **Osmanlı Devrinde Kudüs**, s.347.); BOA, **BEO**, 1610/120702. 01-02-03, 5 Şevval 1318/26 Ocak 1901; BOA, **DH.MKT**, 2451/112, 23 Şevval 1318/13 Şubat 1901 (Belgenin Latin harfleri ile yazılmış hali için bkz.: **Osmanlı Devrinde Kudüs**, s.348.); BOA, **BEO**, 1621/121506, 29 Şevval 1318/19 Şubat 1901.

¹²² Musa Çadırcı, **Tanzimat Döneminde Anadolu Kentleri'nin Sosyal ve Ekonomik Yapıları**, Ankara, 1991, s. 208-248.

¹²³ Nikita Elisséef, "Fiziki Plan", s. 132.

¹²⁴ Yasemin Avcı, "The Application of Tanzimat in the Desert", s. 977.

¹²⁵ Cengiz Orhonlu, **Osmanlı İmparatorluğunda Şehircilik ve Ulaşım**, haz. Salih Özbaran, İzmir, 1984, s. 53-59.

¹²⁶ Tanzimat'la beraber Osmanlı şehirlerinde meydana gelen yenilikler hakkında ayrıntılı bilgi için bkz.: Stefan Yerasimos, "Tanzimat'ın Kent Reformları Üzerine", **Modernleşme Sürecinde Osmanlı Kentleri**, haz. Paul Dumont ve François Georgeon, İstanbul, 1992, s. 1-18.

köprünün yapılması gerekli görülmüştür.¹²⁷ Kudüs Mutasarrıflığına doğrudan bağlanan Birüssebi ile merkez arasında da bir yol inşa edilmesi, bu dönemde görüşülen meselelerden biri olmuştur. Ancak bu yol inşa edildiği takdirde merkez ile kaza arasında kısa sürede yol kat etmenin mümkün olmayacağı o dönemdeki çalışmalar ile anlaşılmıştır. Böylece Birüssebi ile Halîlürrahman arasında bir yol yapılması sureti ile iki bölge arasındaki uzaklığın azaltılacağı düşünülmüştür. Nitekim Birüssebi'den Halîlürrahman kasabasına sekiz saat, buradan da merkeze şose yolu üzerinden altı saatlik bir mesafe vardır. Dolayısı ile iki bölgenin birbirine yaklaştırılması için en kısa yol Halîlürrahman ile Birüssebi arasında bir şose yolunun inşa edilmesidir. Bu nedenle iki bölge arasında bir yol yapılmasına karar verilmiştir.¹²⁸

Osmanlı Devleti, bayındırlık alanında da bir şehrin tam manası ile teşekkülünün sağlanması ve modern bir şehrin ortaya çıkması için burada gerekli çalışmaları yapmıştır. Bu amaçla cadde ve sokaklar ağaçlandırılırken¹²⁹ Vadi-i Şeria'ya da muntazam bir kaldırım yapılmıştır.¹³⁰ Ayrıca şehrin merkezine bir park inşa edilmiştir.¹³¹

Osmanlı Devleti'nin merkezileşme, sistemleşme ve denetim kaygısı ile taşradaki çoğu alanda inşa ettirdiği hükümet konakları aynı zamanda şehir dokusunda düzeni, mahalleler arasında ulaşımı ve şehirlerin güzelleşmesini sağlamaktadır.¹³² Nitekim Birüssebi'de de benzer hedefler ile bir hükümet konağı inşa edilmesine karar verilmiştir. Ancak devlet bu bölgede inşa edilecek konağın masraflarını bütçeden temin edememiştir. Karşılığı olmadığı için bütçeden ödenmeyen inşa masrafları bölge halkından alınan aşâr vergisinden ve oradaki her hükümet dairesinden alınacak masraf bedelinden tahsis etmiştir.¹³³ Bu şekilde hükümet konağı yaklaşık bir yıl gibi kısa

¹²⁷ BOA, **DH.MKT**, 2500/131.01, 2 Rebiulevvel 1319/19 Haziran 1901.

¹²⁸ BOA, **DH.MKT**, 524/22, 5 Rebiulevvel 1320/11 Haziran 1902. (Belgenin Latin harfleri ile yazılmış hali için bkz.: **Vesika ve Fotoğraflarla Osmanlı Devrinde Kudüs**, haz. İlhan Ovalıoğlu vd., c. 2, İstanbul 2009, s. 56.)

¹²⁹ BOA, **DH.MKT**, 524/22, 5 Rebiulevvel 1320/11 Haziran 1902.

¹³⁰ BOA, **DH.MKT**, 2500/131.01, 2 Rebiulevvel 1319/19 Haziran 1901.

¹³¹ **Musavver Çöl**, S. 1, 28 Teşrinievvel 1332/ 10 Kasım 1916, s. 6.

¹³² Yasemin Avcı, **Osmanlı Hükümet Konakları**, s. 37.

¹³³ BOA, **DH.MKT**, 2353/11, 1 Safer 1318/31 Mayıs 1900; BOA, **DH.MKT**, 2354/12, 4 Safer 1318/3 Haziran 1900; BOA, **Y.MTV**, 204/50, 9 Rebiulevvel 1318/7 Temmuz 1900; BOA, **DH.MKT**, 2447/32, 8 Şevval 1318/29 Ocak 1901; BOA, **DH.MKT**, 2490/104, 10 Safer 1319/29 Mayıs 1901; BOA, **DH.MKT**, 2509/146, 26 Rebiulevvel 1319/13 Temmuz 1901; BOA, **DH.MKT**, 2554/135, 29 Receb 1319/11 Kasım 1901; BOA, **BEO**, 1937/145205, 16 Receb 1320/19 Ekim 1902; BOA, **DH.MKT**, 2580/123, 17 Şevval 1319/27 Ocak 1902; BOA, **ŞD**, 2714/26, 26 Safer 1320/4 Haziran 1902.

sürede inşa edilerek, bölgedeki ahalinin hizmetine açılmıştır.¹³⁴ Konağın içerisinde kaymakama ait bir makam, idare ve belediye meclisleri, bir karakol¹³⁵ ve bir de bidayet mahkemesi vardır.¹³⁶ Böylece her şehirde güvenliğin sağlanabilmesi için adlî gücü temsil eden yapılar Birüssebi’de de inşa edilerek geçmişinde kan davaları, cinayetler, hırsızlık, gasp gibi pek çok meselenin yaşandığı bölgede belirli ölçüde tedbir alınmıştır. Özellikle bölgede inşa edilen hapishane¹³⁷ kazada işlenecek suçlara karşı caydırıcı bir yapının oluşmasına katkı sağlamıştır.

Şekil 1: Birüssebi’de inşa edilen hükümet konağı. (Library of Congress, **American Colony (Jerusalem)**, Photo Department, 1914-1917.)

Kuruluş sebeplerinde belirtildiği üzere Hz. İbrahim’in Birüssebi’de bir müddet yaşadığına dair rivayet bölgeyi tarihî açıdan önemli kılmaktadır.¹³⁸ Ancak kaza merkezi olarak seçilen bölge, Birüssebi’deki eski şehir harabelerini içerisinde bulduran alanda değil onun yakınındaki bir yerdedir. Bu nedenle Osmanlı Devleti bu bölgenin korunmasına önem vermiştir. Ayrıca su kuyularının bulunduğu arazinin

¹³⁴ BOA, **DH.MKT**, 2482/8, 21 Muharrem 1319/10 Mayıs 1901.

¹³⁵ BOA, **Dahiliye Nezâreti Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti Takibât-ı Adliye (DH.EUM.ADL)**, 1/18, 28 Cemaziyevvel 1323/31 Temmuz 1905.

¹³⁶ Yasemin Avcı, “The Application of Tanzimat in the Desert”, s. 977; Kress von Kressenstein, **Türklerle Beraber Süveyş Kanalına**, s. 33.

¹³⁷ BOA, **Y.MTV**, 204/50, 9 Rebiulevvel 1318/7 Temmuz 1900; BOA, **DH.MKT**, 2354/12, 4 Safer 1318/3 Haziran 1900.

¹³⁸ BOA, **Y.MTV**, 204/50, 9 Rebiulevvel 1318/7 Temmuz 1900.

yakınında bir alanın merkez olarak seçilmesi Birüssebi'ye su temin edilmesi çalışmalarının yönünü belirlemiştir. Osmanlı Devleti, şehirlere su isale konusuna her yerde dikkat ettiği gibi bu bölgede de şehirleşmenin en önemli simgesi olarak görmüştür ve su yapıları oluşturulması için çalışmalar başlatmıştır.¹³⁹

Birüssebi'de biri Hz. İbrahim tarafından yapıldığı düşünölmek üzere beş su kuyusu bulunmaktadır ki bunların zemini düzdür. Bu durum, bölgede bir yeraltı gölü olduğu ve suların gölden kuyulara bağlandığı fikrini akla getirmektedir. Ancak merkez ile kuyuların bulunduğu bölge arasındaki mesafe fazladır. Bu nedenle merkeze bir kuyu açılması suretiyle yahut bir motor getirilerek bu kuyulardaki suların nakliyatının sağlanması ile şehrin su ihtiyacının giderilmesi meselesi ortaya çıkmıştır. Ayrıca mevcut sulardan birkaç şişe örnek alınarak Mekteb-i Tıbbiye'de kullanılabilirlik durumunun analizi istenmiştir.¹⁴⁰ Böylece devlet, bölgeye su temin edilebilmesi için gerekli olacak alet edevatın tespiti ile yakından alâkadar olmuş ve şehre sağlanacak suyun içilebilir olmasına dikkat etmiştir.

Şehir kurulduktan sonra da Birüssebi'nin su ihtiyacını karşılamak ve var olan su kaynaklarını korumak amacıyla kaymakamlar çalışmalarını sürdürmüşlerdir. Özellikle Mehmed Asaf (Belge) Efendi (1870-1955)¹⁴¹ bölgede kaymakam olduğu dönemde el-

¹³⁹ Yusuf Sağır, "Osmanlı Su Vakıfları", **Tarihin Peşinde Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmalar Dergisi**, S. 15, 2016, s. 468.

¹⁴⁰ BOA, **DH.MKT**, 2500/131.01, 2 Rebiulevvel 1319/19 Haziran 1901; BOA, **DH.MKT**, 524/22, 5 Rebiulevvel 1320/11 Haziran 1902. (1902 tarihli belgede 1900'de gönderilen emirin uygulanmamış olduğu ve bu sebeple devletin ihtiyaca binaen tekrar Birüssebi'ye su temin edilmesi konusunda Kudüs Mutasarrıflığını tembih ettiği görölmektedir.)

¹⁴¹ 1870 yılında İstanbul'da doğan Mehmed Âsaf Efendi 1893'te Mülkiye Mektebi'nin Yüksek Kısmı'ndan mezun olmuştur. Böylece devletin çeşitli kazalarında kaymakamlık vazifesi yapan Âsaf Efendi 1905'te Birüssebi'ye atanarak birinci sınıf kaymakam rütbesine terfi etmiştir. Görevi süresince Birüssebi'nin ekonomik ticaret merkezi haline gelmesi için önemli çalışmalar yapan Kaymakam özellikle eğitim, bayındırlık ve iletişim alanında şehre önemli katkılarda bulunmuştur. 1907'de Yafa'ya kaymakam olarak atanmış ve burada da başarılı bir şekilde devlete hizmet etmiştir. 1908 yılında ehliyet ve başarılarından dolayı mutasarrıflığa terfi eden Âsaf Efendi 1910'da hakkında yapılan şikâyet üzerine azledilerek İstanbul'a dönmüştür. Burada hukuk mektebini bitirerek avukatlığa başlamıştır. Kendisini savunmak ve Yahudi göçünün başta Yafa olmak üzere Kudüs için önemli bir sorun oluşturduğunu devlete bildirmek amacıyla bir layiha hazırlamıştır. Devletin idarî ve adlî birimlerinde uzun yıllar görev yapan Âsaf Efendi 1955'te İstanbul'da vefat etmiştir. Mehmed Âsaf Belge hakkında ayrıntılı bilgi için bkz.: Mücellitoğlu Ali Çankaya, "**Son Asır Türk Tarihinin Önemli Olayları ile Birlikde**" **Yeni Mülkiye Târîhi ve Mülkiyeliler (Mülkiye Şeref Kitabı)**, c. 3, Ankara 1968-1969, s. 515-156; Taner Aslan, "Mehmet Asaf Bey ve Filistin Layihası", **Tarihin Peşinde-Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmalar Dergisi**, S. 16, 2016, s. 255-270.

Neşl kuyusundan su çekmek için bir su tulumbası ve şehrin belli başlı bölgelerine dağıtmak için suyun toplandığı bir havuz yaptırmıştır.¹⁴²

Birüssebi’de imar edilmesi kararlaştırılan bir diğer önemli yapı olan değirmenin inşası da Asaf Efendi’nin kaymakamlığı sırasında gerçekleştirilmiştir.¹⁴³ Osmanlı Devleti bu konuda özellikle suyun çıkartılacağı yerin yakınlarında bir değirmenin yapılmasını ve bölgede bulunan samanın yakıt olarak kullanılmasını istemiştir.¹⁴⁴ Böylece Birüssebi’deki doğal kaynakların kullanımını devlet tarafından yaptırılan değirmenler vasıtasıyla halkın hizmetine sunulmuştur.¹⁴⁵

Osmanlı Devleti tarafından inşa edilen câmiler ve etrafında kendiliğinden oluşan şehirler devletin “İslam Şehri” kurma tecrübesidir.¹⁴⁶ Nitekim, devlet Birüssebi’de de bir câmi’i şerif inşa ederek bölgede bir yerleşim biriminin oluşması istemiş olmalıdır. Ancak yapılacak câminin boyutları konusunda bir netlik sağlanamamıştır. Bu nedenle iki plan hazırlanarak bölge için uygun olan mimari yapının seçilmesine imkân tanınmıştır. İki plan içinde kesin olan bir husus vardır ki bu, daha sonraki dönemlerde inşa edilmesi planlanan bir hastane için geniş bir arazinin boş bırakılması meselesidir.¹⁴⁷ Bu şekilde külliyeler etrafında şehir inşa etme tecrübesini kısmen de olsa bölgede gösteren devlet, Birüssebi’de büyük bir câmi’ yapımına karar vermiştir.¹⁴⁸ Arif Bey, dönemin kaymakamı Asaf Efendi’nin bu câminin minaresinde kullanılmak üzere Hilsa köyünden taşlar getirttiğini eserinde belirtmektedir.¹⁴⁹ Böylece padişahın bedevî halka verdiği önem bir taraftan vurgulanırken bir taraftan da kabile şeyhlerinin câmi’ yapımında devlete katkı sağlamaları beklenmiştir. Maddî destek veren şeyhlere sunulan nişanlar vasıtasıyla da devlet ile mahallî ahali arasında bir bağ oluşturulmuş ve câmi’i şerif şehrin kurulduğu ilk yıllarda halkın kullanımına açılmıştır.¹⁵⁰

¹⁴² Arif el-Arif, *Târîhu Birüsseb’*, s. 248.

¹⁴³ Arif el-Arif, *Târîhu Birüsseb’*, s. 249; Taner Aslan, “Mehmet Asaf Bey”, s. 257.

¹⁴⁴ BOA, *DH.MKT*, 524/22, 5 Rebiulevvel 1320/11 Haziran 1902.

¹⁴⁵ BOA, *DH.MKT*, 2500/131.01, 2 Rebiulevvel 1319/19 Haziran 1901.

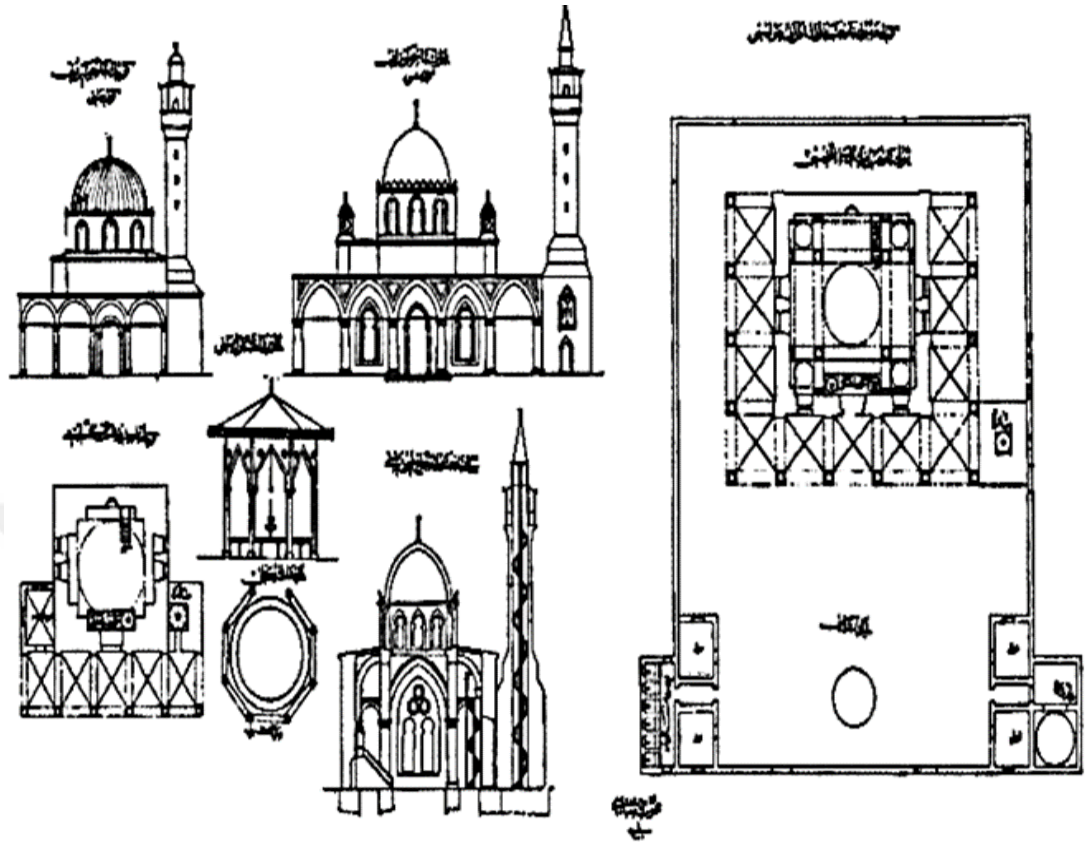
¹⁴⁶ Ahmet Akın, “Tarihi Süreç İçinde Cami ve Fonksiyonları Üzerine Bir Deneme”, *Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, c.15, S. 29, 2016, s. 189.

¹⁴⁷ BOA, *Y.MTV*, 204/50, 9 Rebiulevvel 1318/7 Temmuz 1900; BOA, *DH.MKT*, 2500/131.01, 2 Rebiulevvel 1319/19 Haziran 1901.

¹⁴⁸ Kress von Kressenstein, *Türklerle Beraber Süveyş Kanalına*, s. 33.

¹⁴⁹ Arif el-Arif, *Târîhu Birüsseb’*, s. 249.

¹⁵⁰ Yasemin Avcı, “The Application of Tanzimat in the Desert”, s. 978.

Şekil 2: Birüssebi'de yapılmaları tasarlanan büyük ve küçük câmi'i şerif planları. (BOA, Y.MTV, 204/50.; Yasemin Avcı, "The Application of Tanzimat in the Desert: The Bedouins and the Creation of a New Town in Southern Palestine (1860-1914)", *Middle Eastern Studies*, c.45, S. 6, 2009, s. 979.; Bu planın transkripti için bkz.: *Vesika ve Fotoğraflarla Osmanlı Devrinde Kudüs*, haz. İlhan Ovalıoğlu vd., İstanbul 2009, s. 69-71.)

Bu bölümde ifade edilmesi gereken en önemli hususlardan biri de bölgeye posta hattı çekilmesi meselesidir. Asaf Efendi'nin kaymakamlığı sırasında Birüssebi'ye telgraf hattı yapılması için tel çektirilmiş ve bir postane açılmıştır.¹⁵¹ Osmanlı Devleti, 19. yüzyıldan sonra posta teşkilatını aktif bir şekilde kullanarak taşra ile merkez arasındaki muhabereyi sağladığı gibi Birüssebi'de de bu çağın en hızlı iletişim aracının bulunmasını gerekli görmüştür ve bölgede telgraf hatları döşemiştir.¹⁵² Diğer bölümlerde söz edileceği üzere bu posta teşkilatı Birinci Dünya Savaşı sırasında devletin istihbarat alanında faydalandığı önemli bir hat olmuştur. Ancak bölge halkının bu yeniliği hemen kabul ettiğini söylemek mümkün değildir. Kabileler, zaman zaman telgraf hatlarının çekileceği direklere zarar vererek bölgelerine telgraf hattı

¹⁵¹ Arif el-Arif, *Târîhu Birüsseb'*, s. 249; Kress von Kressenstein, *Türklerle Beraber Süveyş Kanalına*, s. 33.

¹⁵² BOA, *DH.MKT*, 2577/42.01, 7 Kanunusani 1317/19 Ocak 1902.

getirilmesine engel olmak istemişlerdir. Bu durum ise daha sonraki süreçte Birüssebi'ye telefon hattı çekilmesi meselesinde tekrar gündeme getirilmiştir. Ancak aynı olayın yaşanmayacağı, benzer bir hadise olsa dahi maddî kaybın az olacağı malûmâtı alınmıştır.¹⁵³

Osmanlı Devleti'nin bölgedeki imar faaliyetlerinin son göstergelerinden biri de Birüssebi ile Rameyn arasına demir yolu inşa edilmesidir.¹⁵⁴ Özellikle Birinci Dünya Savaşı'nın yaşandığı süreçte devlet bölgeye demir yolu inşa edilmesi için bütçeden bir tahsisat ayırmıştır.¹⁵⁵ Böylece Hicaz Demir Yolu'nun Mısır Şubesi¹⁵⁶ olarak inşa edilen hat kısa sürede ihtiyaçlara cevap verecek şekilde aktif hale getirilmiştir.¹⁵⁷

Bu bölümde, Birüssebi'de devlet emri ile inşa edilen yapıların çoğu belirtilmiş olmasına rağmen özellikle halkın inşa ettiği evlerden doğal yollarla oluşan sokaklardan bahsedilmemiştir.¹⁵⁸ Çünkü bu şekilde yapılacak bir çalışma yerinde yapılacak tetkiklerle mümkün olacaktır. Ancak bölgede yakın zamanda var olan değişim ve dönüşümler bu türden bir çalışma ile elde edilecek verileri kısıtlamaktadır. Bu nedenle, arşiv belgelerinden istifade edilerek Osmanlı Devleti'nin çabaları ile inşa edilmiş bir şehir genel hatları ile çizilmeye çalışılmıştır. Ayrıca Birüssebi'de eğitim alanında, askerî alanda, idarî alanda da pek çok yapı inşa edilmiş olmasına rağmen diğer bölümlerde bu faaliyetlerin kapsamı altında yapılar inceleneceği için burada tekrar anlatılmamıştır.

Sonuç olarak, Birüssebi şehri 20. yüzyılın başında bölgede ortaya çıkan pek çok sorunu izale etme amacıyla ihtiyaca binaen yoğun çalışmalarla kısa sürede inşa edilmiştir. Şehrin görünümü, 1900'lü yıllarda modern şehirlerde bulunan yapılara benzer olarak planlanmıştır. Nitekim, bu durum Birüssebi'nin yeni inşa edildiği dönemlerde bölgeyi ziyaret eden John P. Peters'in dikkatini çekmiştir. Yazar, Birüssebi'nin Amerika'daki sınır kasabalarına benzediğini hayretle notları arasında

¹⁵³ BOA, **Dahiliye Nezâreti Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti Emniyet Şubesi (DH.EUM.EMN)**, 49/18.07, 4 Kanunuevvel 1329/17 Aralık 1913.

¹⁵⁴ BOA, **BEO**, 4330/324716, 17 Safer 1333/4 Ocak 1915.

¹⁵⁵ BOA, **BEO**, 4331/324752, 20 Safer 1333/7 Ocak 1915.

¹⁵⁶ BOA, **BEO**, 4332/324853, 27 Safer 1333/14 Ocak 1915.

¹⁵⁷ BOA, **Dahiliye Nezâreti Şifre Kalemi (DH.ŞFR)**, 57/154, 19 Zilhicce 1333/28 Ekim 1915.

¹⁵⁸ Birinci Dünya Savaşı yıllarında Birüssebi'ye giden Kress von Kressenstein bölgede az miktarda taştan ve tuğladan evlerin olduğunu hatırasında anlatmıştır.; Ayrıca Emin Çöl, bölgede 60-70 kadar kagirten yapılmış ev olduğunu anılarında belirtmiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz.: Kress von Kressenstein, **Türklerle Beraber Süveyş Kanalına**, s. 33; Emin Çöl, **Çanakkale-Sina Savaşları**, s. 101.

eklemiştir.¹⁵⁹ Bu bölümde Birüssebi’de inşa edilen yapılar belirli bir sıralama dâhilinde anlatılmıştır. Fakat, her zaman sırayla inşa faaliyetlerinin sürdürüldüğünü kabul etmek doğru değildir. Özellikle devletin son dönemlerinde maddî ihtiyaçlar dâhilinde bu faaliyetlerin zaman zaman sekteye uğradığını ve daha önemli ihtiyaçların ön plana çıktığını unutmamak gerekir.

¹⁵⁹ John P. Peters, “Palestinian Explorations: Notes of a Vacation in Palestine in 1902”, **Journal of Biblical Literature**, c.22, S. 1, 1903, s. 19.

General view of Berrsheba.

Şekil 3: Birtüssebi'nin genel görüntüsü. (Library of Congress, American Colony (Jerusalem), Photo Department, 1914-1917.)

İKİNCİ BÖLÜM

2. BİRÜSSEBİ'DE OSMANLI İDARESİ

2.1. İDARÎ YAPI

Birüssebi'de şehir kurma projesi geliştirilirken sunulan bütün raporlarda bu bölgenin bir kaymakamlık olarak teşkilatlandırılması önerilmiştir. Nitekim, şehrin inşa irâdesi ile birlikte Birüssebi'de birinci sınıf bir kaymakamlığın kurulması kararı da verilmiştir. Kuşkusuz bu kaymakamlık 22 Ocak 1871 tarihli İdâre-i Umumiye-i Vilâyet Nizamnâmesi'nde ilan edilen usullere uygun teşekkül ettirilecektir.¹⁶⁰ Nizamnâmeye göre Osmanlı Devleti vilâyetlere, vilâyetler, mutasarrıflıklara, mutasarrıflıklar, kaymakamlıklara, kaymakamlıklar da ihtiyaca göre nahiye ve köylere taksim edilerek idare edilmeye başlanmıştır.¹⁶¹ Böylece eskiden olduğu gibi vilâyetlerin en büyük mülkî amiri valiler olmaya devam etmiştir. Ayrıca sancaklar mutasarrıflar, kazalar kaymakamlar eli ile idare edilmiştir. Ancak Kudüs istisnai olarak 1872'den itibaren doğrudan İstanbul'daki Dahiliye Nezareti'ne bağlanarak idare edilmiştir. Dolayısı ile yeni kurulan Birüssebi kazası da Kudüs üzerinden İstanbul'dan yönetilmiştir.

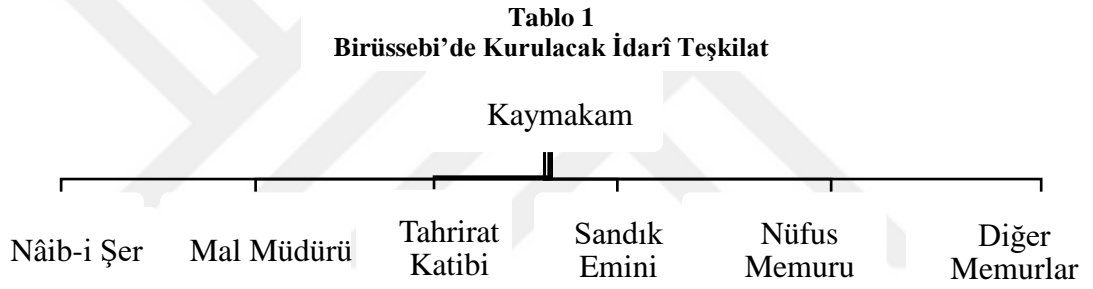
II. Abdülhamid döneminde, idari açıdan vilâyetlerdeki tanzim çalışmaları devam etmiştir. Bu dönemin son on yılında Osmanlı Devleti bünyesindeki vilâyet sayısı; on üçü Anadolu'da, altısı Rumeli'de, biri adalarda ve dokuzu Arap coğrafyasında olmak üzere yirmi dokuza çıkartılmıştır. Böylelikle eyalet sınırları daraltılırken idarî açıdan denetim daha kontrol edilebilir bir hal almıştır. Özellikle devlet, Filistin bölgesinde nahiye gibi yeni idarî birimler oluşturarak denetimi arttırmıştır. Ancak 20. yüzyılda bu

¹⁶⁰ İlber Ortaylı, **Türkiye Teşkilat ve İdare Tarihi**, Ankara, 2008, s. 430.

¹⁶¹ Farid al-Salim, **Palestine and the Decline of the Ottoman Empire Modernization and the Path to Palestinian Statehood**, New York, 2015, s. 36.

bölgede kurulan az sayıda nahiye vardır. Osmanlı Devleti ise yapılan düzenlemelerin uygulamaya koyulabilmesi için Filistin coğrafyasında yeni kaza, nahiye ve köylerin kurulmasını temin etmiştir.¹⁶² Böylece II. Abdülhamid döneminde idarî sınırların küçültülerek yönetimin kontrol edilebilir bir mekanizma haline getirilmesi meselesi Birüssebi’de bir idarî birimin kurulmasına sebep olmuştur.

Birüssebi’de bir kaza oluşturulmadan önce bölge Kudüs Mutasarrıflığı dâhilindeki Gazze kazasına bağlıdır.¹⁶³ Ancak kuruluş gerekçelerinde belirtilen hususlar Birüssebi’nin idarî açıdan birinci sınıf kaza olarak düzenlenmesini gerekli kılmıştır.¹⁶⁴ Bu durum bölge statüsünün teşkiline karar verildiği andan itibaren belirlendiğini kanıtlamaktadır.¹⁶⁵ Osmanlı Devleti Birüssebi’de kurulacak yapının idarî teşkilatını aşağıdaki tabloda belirtilen birimler ile sağlamıştır.

Bu tabloya göre kazanın en büyük mülkî amiri kaymakamdır. Kaymakamlık makamının altında bulunan bütün görevliler kendi vazife ve sorumluluklarını yerine getirmek ile yükümlüdürler. Birüssebi’de görevlendirilen yukarıdaki birimlerin incelenmesi devletin idari işleyişinin bölgede nasıl temin edildiğini açıklayacaktır.

a. *Kaymakam*: 19. yüzyılın sonlarına doğru Osmanlı Devleti’nin kaza idaresinde en yetkili kişi olan kaymakamlar Mekteb-i Mülkiye mezunları arasından da

¹⁶² Haim Gerber, “Kudüs Vilayeti”, s. 252.

¹⁶³ Birüssebi bölgesinin kaza olarak düzenlenmeden önce Gazze kazasına bağlı olduğunu gösteren belgeler için bkz.: BOA, **DH.TMIK.S**, 25/62, 13 Safer 1317/23 Haziran 1899; BOA, **DH.MKT**, 2346/126, 18 Muharrem 1318/18 Mayıs 1900; BOA, **BEO**, 1458/109296, 17 Zilkade 1317/19 Mart 1900.

¹⁶⁴ BOA, **DH.TMIK.S**, 25/62, 13 Safer 1317/23 Haziran 1899; BOA, **BEO**, 1458/109296, 17 Zilkade 1317/19 Mart 1900; BOA, **İ.DH**, 1372/43.3, 25 Şevval 1317/26 Şubat 1900; BOA, **ŞD**, 643/6, 2 Muharrem 1318/2 Mayıs 1900.

¹⁶⁵ 1319/1901 tarihli devlet salnamesinde Birüssebi’nin üçüncü sınıf bir kaza olduğu belirtilmiştir. Ancak kazanın kurulmasına dair 1899 yılından itibaren verilen emirler göstermektedir ki Birüssebi kurulduğu andan itibaren birinci derecedir. Kazanın üçüncü sınıf olduğunu belirten salname için bkz.: **Salnâme-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye**, (elli yedinci sene, 1319 sene-i hicriyesine mahsustur), Daru’l-Hilâfet-i Aliyye, s. 742.

seçilmiştir.¹⁶⁶ Bu durum bölgeye atanacak kişilerin belirli standartlara göre eğitim almalarını zaruri kılmıştır. Ayrıca devlet, kazaları derecelendirdiği için eğitimin yanı sıra birinci sınıf kazalara gönderilecek kaymakamlarda daha önceden bir kazada görev yapma ve yeni görevine uygun dereceye sahip olma gibi nitelikler de aramıştır.

Birüssebi birinci dereceli kaza olduğu için buraya atanacak kaymakamlar mutasarrıf olabilecek kadar tecrübeli ve mümkün olduğunca iyi derecede Arapça konuşabilen kişiler arasından seçilmiştir. Ayrıca, Birüssebi gibi bünyesinde farklı bedevî kabile unsurlarını barındıran bölgelerde vazifelendirilecek kaymakamlarda bir vasıf daha aranmıştır. Bu da gönderildikleri bölgenin ahvâline, kabilelerin tavır ve âdetlerine vâkıf olmalarıdır.¹⁶⁷ Bu genel kural bütün kaymakamlıklar için geçerlidir. Ancak Osmanlı Devleti'nde her zaman atandığı yer ile uyumlu kişileri bulmak mümkün değildir. Buna rağmen Birüssebi'ye atanmaların çoğu bu özellikleri haiz kişilerden seçilmiştir.

Birüssebi'de idarî bir yapının organize edilmesi ile ilgili alınan kararların hemen ardından 6 Şubat 1900'de bölgeye bir kaymakam atanmasına dair ilgili birimlere emirler gönderilmiştir.¹⁶⁸ Böylece Birüssebi'de görevlendirilecek kişinin seçimi irâde çıktıktan üç ay sonra mümkün olabilmiş ve Mayıs 1900'de Birüssebi'nin ilk kaymakamı olarak İsmail Kemâl (Alpsar) Bey (1873-1942)¹⁶⁹ atanmıştır.¹⁷⁰ İsmail Kemâl Bey'in söz konusu vazifelendirilmesinin sebebi Mecitözü'ndeki kaymakamlığı sırasında başarısını kanıtlamasıdır.¹⁷¹ Ancak, bu bölgede idarî görevlinin en önemli vazifesi bedevî kabileleri yönetmek olduğu için İsmail Kemâl Bey tecrübesine rağmen bu alanda başarı sağlayamamış ve kısa süre sonra vazifesini, bölgenin ileri gelen

¹⁶⁶ Yücel Özkaya, "Kaymakam", **DİA**, c. 25, İstanbul, 2002, s. 85.

¹⁶⁷ BOA, **DH.TMİK.S**, 25/62, 13 Safer 1317/23 Haziran 1899.

¹⁶⁸ BOA, **DH.MKT**, 2301/67, 5 Şevval 1317/6 Şubat 1900.

¹⁶⁹ 1873'te İskilip'te dünyaya gelen İsmail Kemâl Bey İstanbul'da eğitim görmüş ve 1894 yılında Mülkiye Mektebi'nin Yüksek Kısmı'ndan iyi derecede mezun olmuştur. Bir müddet öğretmenlik ve âşar ihale memurluğu yaptıktan sonra 1897'de kaymakamlığa terfîi etmiştir. İçlerinde Birüssebi'nin de olduğu pek çok kazada kaymakamlık yapan İsmail Kemâl Bey 1919'da azledilmiştir. İki defa Çorum Mebusu seçilerek TBMM'de 2., 3., 4., 5. dönemlerde vazifesini sürdürmüştür. 1942 yılında Ankara'da vefat etmiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz.: Ali Çankaya, **Yeni Mülkiye Târîhi**, s. 587-588.

¹⁷⁰ BOA, **BEO**, 1485/111326, 13 Muharrem 1318/13 Mayıs 1900; Arif el-Arif, **Târîhu Birüsseb'**, s. 245.

¹⁷¹ Yasemin Avcı, "The Application of Tanzimat in the Desert", s. 975; Durmuş Akalın, "Hafir Kasabası", s. 54.

ailelerinden birinin mensubu olan Mehmed¹⁷² Carullah Efendi'ye devretmek zorunda kalmıştır.¹⁷³ Mehmed Carullah Efendi bölgeye kaymakam olarak atanmadan önce Kudüs İdare Meclisi'nde kâtiplik vazifesi yapmıştır.¹⁷⁴ Bu göreve ise ilk önce Birüssebi'ye atanan kaymakamın hastalığından dolayı vekâleten,¹⁷⁵ daha sonra aslı olarak tayîn edilmiştir.¹⁷⁶ Görev süresi boyunca bedevî kabileleri hükümetin işlem ve düzenlemelerine alıştırmaya çalışan Carullah Efendi, idarî açıdan da yeni kurulan kazanın gelişmesini sağlamak için polis, jandarma, kadı gibi birimler ile bölgedeki Osmanlı idaresini sağlamlaştırmıştır.¹⁷⁷ Ayrıca bu dönemde Arif Bey'in naklettiğine göre Azâzime kabilesinin kullandığı topraklardan iki bin dönüm satın alınarak belediyeye hibe edilmiştir. Belediye de bu toprağa yerleşmek isteyen kabilelere üzerinde ev yapmak şartıyla birer dönüm karşılıksız dağıtmıştır. Ancak daha fazla isteyenlere de belediye adına toprak satılmıştır.¹⁷⁸

Birüssebi yeni teşkil edildiği için bölgede bir hükümet konağı bulunmamaktadır. Dolayısı ile kaymakamların kazaya atandıkları sırada vazifelerini yerine getirebilecekleri bir binaları yoktur. Bu nedenle şehrin kurulduğu ilk yıllarda kaymakamlar, bedevilerin yaşadığı yerlere benzeyen kıl çadırlarda görev yapmışlardır.¹⁷⁹

Birüssebi, Osmanlı Devleti'ne bağlı bir kaza olarak yönetildiği süre boyunca bölgeye Carullah Efendi'den sonra da pek çok kaymakam atanmıştır. Burada görevlendirilen kaymakamların her biri yeni kurulan kazada kanun ve nizam dâhilinde devlet otoritesinin sağlanması ve üretimin artırılması için çalışmıştır. Ancak, Osmanlı Devleti'nde yerel memurların uzun süreli olarak bir yerde tutulmamasından dolayı

¹⁷² Mehmed Carullah Efendi'nin adı Tevfik Biren'in hatıralarında, Yasemin Avcı'nın "The Application of Tanzimat in the Desert" adlı makalesinde, David Kushner'in "The One Hundredth Anniversary Of Beersheba" adlı makalesinde ve Durmuş Akalın'ın "Hafir Kasabası" ile ilgili hazırlamış olduğu makalede Muhammed Carullah olarak geçmektedir. Ancak Başbakanlık Osmanlı Arşivi'ne ait katalog taramasında kaymakamın adı Mehmed Carullah'tır. Bu nedenle çalışmada da Mehmed ismi tercih edilmiştir.

¹⁷³ David Kushner, "The One Hundredth Anniversary Of Beersheba", s. 439.

¹⁷⁴ Yasemin Avcı, "The Application of Tanzimat in the Desert", s. 975.

¹⁷⁵ BOA, ŞD, 2708/50, 1 Şevval 1318/7 Şubat 1901.

¹⁷⁶ BOA, İDH, 1384/40, 7 Safer 1319/26 Mayıs 1901.

¹⁷⁷ BOA, Yıldız Perakende, Askeri Maruzâtı (Y.PRK.ASK), 175/127, 29 Cemaziyelahir 1319/13 Ekim 1901; Bu belgenin başka bir kullanımı için bkz.: Yasemin Avcı, "The Application of Tanzimat in the Desert", s. 982.

¹⁷⁸ Arif el-Arif, *Târîhu Birüsseb'*, s. 245.

¹⁷⁹ Arif el-Arif, *Târîhu Birüsseb'*, s. 245.

Birüssebi'ye atanan kaymakamların çoğu hedefledikleri idarî düzenlemeleri uygulamaya koyamadan bir başka kazaya gönderilmiştir.¹⁸⁰

Bu kazada vazifelendirilen kaymakamları ayrı ayrı tanıtmak mümkündür. Ancak konumuz olan idarî yapının sınırları dâhilinde bu türden bir bilgilendirmede bulunmak konu bütünlüğünde kopuşa sebep olacağı için bölgeye atanan, atanması düşünülen kaymakamlar aşağıdaki tabloda verilmiştir. Bu tabloya göre on yedi yıllık Osmanlı idaresi altında Birüssebi'ye on sekiz kaymakam ataması gerçekleşmiştir. Fakat, atanan kaymakamların hepsi buraya gelememiştir. Ayrıca çoğu kaymakam bölgede bir yıldan az süreyle görev yapmıştır. Bu durumun sebepleri arasında kabilelerin atanan kaymakamları istememesi, kaymakamların bölgede yanlış kararlar alması ve devlet bürokrasisinde sürekli birimler arası gerçekleştirilen tayin-azil uygulamasından Birüssebi'nin de etkilenmesi vardır.

¹⁸⁰ Osmanlı Devleti, Mısır'da Kavalalı Mehmet Ali Paşa, Sayda'da Zahir Ömer gibi merkezden uzak bölgelerde görev yapan yöneticilerin görevlerini suiistimal etmelerinden dolayı edindiği olumsuz tecrübe neticesinde taşradaki yerel yöneticilerin uzun süreli olarak aynı coğrafyada bulunmaması kararını almıştır. Bu nedenle bir kaymakamın görev süresi ortalama iki-üç yıldır.

Tablo 2

Birüssebi'ye Atanan Kaymakamların Eski Görev Yerleri, Birüssebi'deki Görev Süreleri ve Görevden Ayrılma Nedenleri

Atama Tarihi	Kaymakam	Eski Görev Yeri	Görev Süresi	Görevden Ayrılma Nedeni	Kaynak
6 Şubat 1900	Rauf Bey	Koçkiri	Atama gerçekleştirilmiştir.	Hakkında soruşturma olduğu için göreve getirilmemiştir.	BOA, DH.MKT , 2301/67, 5 Şevval 1317/6 Şubat 1900; BOA, DH.MKT , 2320/24, 17 Zilkade 1317/19 Mart 1900.
13 Mayıs 1900	İsmail Kemâl (Alpsar) Bey	Mecitözü	8 ay	Kabilelerden şikayetler gelmiştir.	BOA, BEO , 1485/111326, 13 Muharrem 1318/13 Mayıs 1900; BOA, DH.MKT , 2492/117, 16 Safer 1319/4 Haziran 1901; BOA, BEO , 1673/125437, 24 Safer 1319/12 Haziran 1901; Salnâme-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye , (elli yedinci sene, 1319 sene-i hicriyesine mahsustur), Daru'l-Hilâfet-i Aliyye, s. 742.
12 Haziran 1901	Kâmil Bey	Yenipazar	Atama gerçekleştirilmiştir.	Kaymakam hasta olduğu için görevde kalamamıştır.	BOA, DH.MKT , 2492/117, 16 Safer 1319/4 Haziran 1901; BOA, BEO , 1673/125437, 24 Safer 1319/12 Haziran 1901; BOA, DH.MKT , 2460/127, 22 Zilkade 1318/13 Mart 1901.
7 Şubat 1901- 26 Mayıs 1901	Mehmed Carullah Efendi	Kudüs İdare Meclisi Kâtibi	Vekaleten 3 ay - Aslen 2 yıl	-	BOA, ŞD , 2708/50, 1 Şevval 1318/7 Şubat 1901; BOA, BEO , 1618/121334, 22 Şevval 1318/12 Şubat 1901; BOA, DH.MKT , 2460/127, 22 Zilkade 1318/13 Mart 1901; BOA, İ.DH , 1384/40, 7 Safer 1319/26 Mayıs 1901; BOA, BEO , 1666/124905, 10 Safer 1319/29 Mayıs 1901; Salnâme-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye , (elli sekizinci sene, 1320

					sene-i hicriyesine mahsustur), Dersaadet, s. 760.
1 Aralık 1902	Mehmed Ferid Efendi	Halilurrahman	4 ay	Vefat	BOA, DH.MKT , 623/59, 29 Şevval 1320/1 Aralık 1902; BOA, DH.MKT , 679/36, 3 Muharrem 1321/1 Nisan 1903.
21 Nisan 1903	Hamdi Efendi	Halilurrahman	16 ay	İçkiye düşkün ve görevinde yetersiz olduğu için azledilmiştir.	BOA, DH.MKT , 690/6, 23 Muharrem 1321/21 Nisan 1903; BOA, BEO , 2086/156438, 12 Rebiulevvel 1321/8 Haziran 1903; BOA, DH.MKT , 884/60, 17 Cemaziyelahir 1322/29 Ağustos 1904; BOA, BEO , 2427/182000, 3 Şevval 1322/13 Ekim 1904; BOA, BEO , 2559/191919, 21 Safer 1323/27 Nisan 1905; Salnâme-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye , (altmışıncı sene, 1322 sene-i hicriyesine mahsustur), Dersaadet, s. 830.
13 Ekim 1904	Ahmed Tevfik Efendi	Der'a	7 ay	Kaymakamın Gazze'ye gönderdiği beş kişinin telefine sebep olduğu için ve iki katil ile bazı suçluları rüşvet alarak serbest bıraktığı için görevinden azledilmiştir.	BOA, DH.MKT , 899/16, 4 Şevval 1322/14 Ekim 1904; BOA, DH.ŞFR , 342/9, 17 Mayıs 1321/30 Mayıs 1905; Salnâme-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye , (altmış birinci sene, 1323 sene-i hicriyesine mahsustur), Dersaadet, s. 904.
29 Mayıs 1905	Ferid Lütfü Paşa	Merc-i Uy'ün	Atama gerçekleştirilmiştir.	Kabileler kaymakamın atanmasını istememiştir.	BOA, DH.MKT , 962/34, 24 Rebiulevvel 1323/29 Mayıs 1905; BOA, BEO , 2601/195021, 13 Rebiulahir 1323/17 Haziran 1905; Salnâme-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye , (altmış ikinci sene, 1324 sene-i hicriyesine mahsustur), Dersaadet, s. 968.

11 Eylül 1905	Mehmed Asaf (Belge) Bey	Benî Sa'b	18 ay	Yafa kaymakamı Mehmed Rıza Efendi bölgeyi iyi idare edemediği için yerine Mehmet Asaf Bey tayîn edilmiştir.	BOA, İ.DH , 1437/29, 11 Receb 1323/11 Eylül 1905; BOA, BEO , 2665/199867, 14 Receb 1323/14 Ekim 1905; BOA, DH.MKT , 1154/50, 7 Safer 1325/22 Mart 1907; BOA, BEO , 3068/230054, 20 Rebiulahir 1325/31 Haziran 1907; BOA, DH.MKT , 1306/12, 12 Zilkade 1326/6 Aralık 1908; Salnâme-i Devlet- i Aliyye-i Osmaniyye , (altmış üçüncü sene, 1325 sene-i hicriyesine mahsustur), Dersaadet, s. 964.
22 Mart 1907	Mehmet Ferid (al-Ömerî) Efendi	Halîlürrah man	-	Kaza, mutasarrıf muavinliğine dönüştürülmüş tür.	BOA, DH.MKT , 1154/50, 7 Safer 1325/22 Mart 1907; BOA, BEO , 3083/231212, 9 Cemaziyelevvel 1325/20 Haziran 1907; Salnâme-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye , (altmış dördüncü sene, 1326 sene-i hicriyesine mahsustur), Dersaadet, s. 964.
26 Mart 1907	Abdülkerim Efendi	Kudüs Maarif Müdürü	2 yıl	Birüssebi mutasarrıf muavinliğind en kaza haline çevrildiği için görevine son verilmiştir.	BOA, DH.MKT , 1168/68, 11 Safer 1326/26 Mart 1907; BOA, DH.MKT , 2840/98, 23 Cemaziyelevvel 1327/9 Haziran 1909.
7 Eylül 1909	Ali Âsaf (Salâhaddin) Bey	Yafa	6 ay	Kaymakamlar arasında görev değişikliği	BOA, Dahiliye Nezâreti Muhaberât-ı Umumiye İdaresi (DH.MUİ) , 4/2/22, 21 Şevval 1327/7 Eylül 1909; BOA, İ.DH , 1477/11, 26 Şevval 1327/12 Eylül 1909; BOA, DH.MUİ , 9/2/54, 14 Ramazan 1327/29 Eylül 1909; Arif el-Arif, Târîh Birüsseb' , s. 248.
2 Mart 1910	Mahmut Nedim (Ulusakul) Bey	Yafa	3 yıl	Azil	BOA, İ.DH , 1480/9, 19 Safer 1328/2 Mart 1910; BOA, BEO , 3712/278368, 20 Safer

					1328/3 Mart 1910; BOA, İ.DH , 1498/32, 23 Rebiulahir 1331/1 Nisan 1913; Salnâme-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye , (altmış altıncı sene, 1327 sene-i maliye), Dersaadet, s. 872; Salnâme-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye , (altmış yedinci sene, 1328 sene-i maliye), Dersaadet, s. 884; Arif el-Arif, Târîh Birüsseb' , s. 248.
1 Nisan 1913	(Mehmed Emin) İrfan Bey	Kevkeb	14 ay	Kaymakamlar arasında görev değişikliği	BOA, İ.DH , 1498/32, 23 Rebiulahir 1331/1 Nisan 1913; BOA, BEO , 4293/321905, 24 Receb 1332/18 Haziran 1914; Arif el-Arif, Târîh Birüsseb' , s. 248.
18 Haziran 1914	Halid Bey	Kudüs	17 ay	Nasıra Kaymakamının azliyle yerine Halid Bey'in tayin edilmesi	BOA, BEO , 4293/321905, 24 Receb 1332/18 Haziran 1914; BOA, İ.DH , 1516/69, 5 Zilhicce 1333/14 Ekim 1915; Arif el-Arif, Târîh Birüsseb' , s. 248.
13 Kasım 1915	Mahmud Hüsameddin Efendi	Suruç	2 ay	Nakil	BOA, BEO , 4383/328705, 5 Muharrem 1334/13 Kasım 1915; Arif el-Arif, Târîh Birüsseb' , s. 248.
8 Ocak 1917	Niyazi Bey	Reşadiye	4 ay	Azil	BOA, İrâde Dosya Usulü İrâdeler Tasnifi (İ.DUİT) , 45/19, 14 Rebiulevvel 1335/8 Ocak 1917; BOA, İ.DUİT , 45/65, 7 Şevval 1335/29 Mayıs 1917; Arif el-Arif, Târîh Birüsseb' , s. 248.
29 Mayıs 1917	Sadık Bey	Sur	7 ay	Birinci Dünya Savaşı'nın kaybedilmesi (Sayda kaymakamlığına tayin edilmesi)	BOA, İ.DUİT , 45/65, 7 Şevval 1335/29 Mayıs 1917; BOA, BEO , 4472/335331, 8 Şevval 1335/30 Mayıs 1917; BOA, BEO , 4494/336989, 19 Safer 1336/4 Aralık 1917; Arif el-Arif, Târîh Birüsseb' , s. 248.

b. *Şer'i Nâib*: Kazalarda görevlendirilen nâibler, şer'i hukuka ait meselelerde kadının yerine buldukları bölgedeki davalara bakarak ihtilâfları çözebilecek seviyede ilme sahiptir.¹⁸¹ Nitekim, Birüssebi kazasının idarî teşkilatında kaymakamdan sonra gelen nâibler,¹⁸² bu bölgede yaşayan kabileler arasındaki problemlerin çözümünde şer'i hukuk kaidelerini kullanmışlardır. Böylece bölgede bir şehir kurulmadan önce, geçici tedbirler alınarak giderilmeye çalışılan kabileler arasındaki anlaşmazlıklar, nâibler tarafından kalıcı olarak ele alınmıştır. Dolayısıyla kabileler, idarî yapının yanı sıra nâibler vasıtası ile düzenli mahkemelerle de tanışmıştır.

İdarî açıdan Birüssebi kazasında önemli bir yere sahip olan nâiblik vazifesinde kimlerin görev yaptığı bilgisi devlet salnamelerinden istifade ile aşağıdaki tabloda verilmiştir. Elimizde bulunan devlet salnamelerinden on yıllık sıralı nâib bilgisine sahibiz. İlk on yılda Birüssebi'de yedi kişi bu görevi yapmıştır. 1915/16 tarihlerinde hazırlanan salnameden ise I. Dünya Savaşı yıllarında bu makamın boş bırakılmadığı anlaşılmaktadır.

¹⁸¹ Osmanlı Devleti'nde nâib teriminin kullanımı hakkında daha fazla bilgi almak için bkz.: Mehmet İpşirli, "Nâib", *DİA*, c. 32, İstanbul, 2006, s. 312.

¹⁸² BOA, *DH.TMİK.S*, 25/62, 13 Safer 1317/23 Haziran 1899.

Tablo 3

Salnâme-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye Kayıtlarına Göre Birüssebi'de Görev Yapan Nâibler

Hicrî- Milâdi Tarih	Nâib Adı	Kaynak
1319-1901	Mustafa Şükrü Efendi	Salnâme-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye , (elli yedinci sene, 1319 sene-i hicriyesine mahsustur), Daru'l-Hilâfet-i Aliyye, s. 742.
1320-1902	Mehmed Ali Efendi	Salnâme-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye , (elli sekizinci sene, 1320 sene-i hicriyesine mahsustur), Dersaadet, s. 760.
1321-1903	Mehmed Ali Efendi	Salnâme-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye , (elli dokuzuncu sene, 1321 sene-i hicriyesine mahsustur), Dersaadet, s. 810.
1322-1904	Mehmed Tevfik Efendi	Salnâme-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye , (altmışıncı sene, 1322 sene-i hicriyesine mahsustur), Dersaadet, s. 830.
1323-1905	Mehmed Tevfik Efendi	Salnâme-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye , (altmış birinci sene, 1323 sene-i hicriyesine mahsustur), Dersaadet, s. 904.
1324-1906	Mehmed Tevfik Efendi	Salnâme-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye , (altmış ikinci sene, 1324 sene-i hicriyesine mahsustur), Dersaadet, s. 968.
1325-1907	Mehmed Said Efendi	Salnâme-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye , (altmış üçüncü sene, 1325 sene-i hicriyesine mahsustur), Dersaadet, s. 964.
1326-1908	Mehmed Reşid Efendi	Salnâme-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye , (altmış dördüncü sene, 1326 sene-i hicriyesine mahsustur), Dersaadet, s. 964.
1327-1909	Abdullah Efendi	Salnâme-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye , (altmış altıncı sene, 1327 sene-i maliye), Dersaadet, s. 872.
1328-1910	Mehmed Fevzi Efendi	Salnâme-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye , (altmış yedinci sene, 1328 sene-i maliye), Dersaadet, s. 884.
1333/1334-1915/1916	(Kadı ve Bidayet Mahkemesi Reisi) Mustafa Efendi	Salnâme-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye , (altmış sekizinci sene, 1333-1334 sene-i maliye), Dersaadet, s. 778.

b. *Mal Müdürü:* 1871 Vilâyet Nizamnâmesi'ne göre kazalarda görevlendirilen mal müdürleri, bağlı oldukları vilâyetlerin uyguladığı malî hükümlere tâbidir ve kaymakam vasıtasıyla livâ muhasebecisinin gönderdiği tarifnâmeyle uyar.¹⁸³

Birüssebi'de bir kaza kurulmadan önce bölgenin malî konularda idaresi Gazze kazası tarafından sağlanmıştır. Ancak birinci bölümde belirtilen problemler malî açıdan bölgenin yönetilebilirliği sorununu ortaya çıkarmıştır. Bu nedenle Birüssebi'de bir mal müdürünün görevlendirilmesi devlet nezdinde gerekli görülmüştür.¹⁸⁴ Burada uygulanan kurallar Kudüs'tekilerin aynısıdır.

c. *Tahrirat Kâtibi:* Kazalarda yazı işlerinden sorumlu olan tahrirat kâtibi,¹⁸⁵ Birüssebi'de görevli olan başlıca memurlar arasında yer alarak vazifesi dâhilinde kaza ile merkez arasındaki diğer idarî birimlerle yazışmalar yapmıştır.¹⁸⁶

d. *Sandık Emîni:* Günümüzde veznedar adı ile bilinen sandık eminleri devlete ait para ve menkul kıymetlerin alınıp verilmesinden, korunmasından sorumlu kişilerdir.¹⁸⁷ Yeni kurulan kazanın imarı ve toprakların alınıp satılmasına dair konularda Birüssebi'de görevlendirilen sandık eminleri,¹⁸⁸ aktif olarak hizmet vermiş olmalıdır.

e. *Nüfus Memuru:*¹⁸⁹ Kazalardaki tahrir defterlerinin korunmasından ve emlak, nüfus konularında oluşan değişikliklerin kayıt altında tutularak cetvellerin oluşturulmasından sorumludurlar. Nüfus memurları ayrıca görev yaptıkları kazalarda

¹⁸³ Mehmet Seyitdanlıoğlu, "Yerel Yönetim Metinleri VI", s. 100.

¹⁸⁴ BOA, **DH.TMIK.S**, 25/62, 13 Safer 1317/23 Haziran 1899; BOA, **ŞD**, 642/22.26, 20 Şaban 1317/24 Aralık 1899; BOA, **BEO**, 1458/109296, 17 Zilkade 1317/19 Mart 1900; BOA, **DH.MKT**, 2346/126, 18 Muharrem 1318/18 Mayıs 1900.

¹⁸⁵ Mehmet Zeki Pakalın, **Osmanlı Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü**, c. 3, İstanbul, 1993, s. 377.

¹⁸⁶ BOA, **DH.TMIK.S**, 25/62, 13 Safer 1317/23 Haziran 1899; BOA, **BEO**, 1458/109296, 17 Zilkade 1317/19 Mart 1900.

¹⁸⁷ M. Zeki Pakalın, **Osmanlı Sözlüğü**, s. 122.

¹⁸⁸ BOA, **ŞD**, 642/22.26, 20 Şaban 1317/24 Aralık 1899; BOA, **BEO**, 1458/109296, 17 Zilkade 1317/19 Mart 1900.

¹⁸⁹ 1871 Nizamnâmesi'nin 47. Maddesinde "kaza emlak ve nüfus memuru" adı altında bu birimde görev yapacak şahısların vazifeleri bildirilmiştir. Ancak Birüssebi'de bulunması gereken memurlar hakkında çıkarılan belgelerde yalnızca "nüfus memuru" adı verilmiştir. Memur isminin kullanımı için ayrıca bkz.: Mehmet Seyitdanlıoğlu, "Yerel Yönetim Metinleri VI", s. 101; BOA, **BEO**, 1458/109296, 17 Zilkade 1317/19 Mart 1900; BOA, **DH.MKT**, 2346/126, 18 Muharrem 1318/18 Mayıs 1900.

ki mürur tezkiresi ve pasaport işlemleri ile de ilgilenmiştir.¹⁹⁰ Nitekim, beş kabilenin yaşadığı Birüssebi’de de devlet nüfus memurlarını vazifelendirerek diğer kazalardaki gibi bölge kayıtlarının tutulmasını uygun görmüştür.¹⁹¹

f. *Diğer Memurlar:* Osmanlı Devleti, Birüssebi’nin yalnızca idarî düzenini temin edecek memurları atamamıştır. Aynı zamanda bölgenin güvenliğini sağlamak amacıyla jandarma bölük komutanı, polis komiseri gibi askerî ve güvenlik konularında tecrübeli kişileri de görevlendirmiştir.¹⁹² Bu memurlar sayesinde kazada yaşayan kabilelerin ve Kudüs’ün güney sınırının güvenliği sağlanmıştır. Ayrıca, Birüssebi’de görev yapan diğer memurlar arasında gardiyan,¹⁹³ vâiz, muallim,¹⁹⁴ odacı,¹⁹⁵ tabip ve imam¹⁹⁶ gibi çeşitli hizmet kollarından meslek gruplarının da var olduğunu unutmamak gerekir. Bu görevliler, Birüssebi’deki kabileleri yerleşik hayata geçirmede ve şehirli hayat standartlarına alıştırmada yardımcı olmuşlardır.

g. *Mutasarrıf Muavinliği:* Birüssebi’de görev yapan memurları arşiv kayıtları dâhilinde incelediğimizde kaymakam yerine mutasarrıf muavini adının 1906’dan sonra kullanıldığını görmekteyiz.¹⁹⁷ Kaymakamdan statü olarak daha üst mevkide olan muavinlik makamına Abdülkerim Efendi tayin edilmiştir.¹⁹⁸ Abdülkerim Efendi, iki yıl boyunca mutasarrıf muavini olarak bölgede görev yapmıştır. Bu durumda Birüssebi’nin mutasarrıflığa tahvil edilmek istendiği hükmünü çıkarmak mümkündür. Her halükârda, Abdülkerim Bey döneminde, Birüssebi’nin birinci sınıf kaymakamlıkla mutasarrıflık arasında bir statüde idare edildiği anlaşılmaktadır.¹⁹⁹

Birüssebi’nin kuruluşundan kısa bir süre sonra statüsünde gerçekleştirilen bu türden bir değişikliğin nedenini devletin bölgeye verdiği önemle açıklamak mümkün

¹⁹⁰ Mehmet Seyitdanlıoğlu, “Yerel Yönetim Metinleri VI”, s. 101.

¹⁹¹ BOA, **BEO**, 1458/109296, 17 Zilkade 1317/19 Mart 1900; BOA, **DH.MKT**, 2346/126, 18 Muharrem 1318/18 Mayıs 1900.

¹⁹² Arif el-Arif, **Târîhu Birüsseb’**, s. 245.

¹⁹³ BOA, **DH.TMIK.S**, 36/28, 25 Şevval 1319/4 Şubat 1902.

¹⁹⁴ BOA, **Maârif Nezâreti Mektubî Kalemi (MF.MKT)**, 791/12.1, 1 Cemaziyelevvel 1322/14 Temmuz 1904.

¹⁹⁵ BOA, **BEO**, 1863/139671, 2 Rebiulevvel 1320/9 Haziran 1902.

¹⁹⁶ BOA, **BEO**, 2794/209518, 6 Safer 1324/1 Nisan 1906.

¹⁹⁷ BOA, **DH.ŞFR**, 398/25, 28 Nisan 1327/11 Mayıs 1908.

¹⁹⁸ BOA, **DH.MKT**, 1168/68, 11 Safer 1326/26 Mart 1907.

¹⁹⁹ David Kushner, **To Be Governor Of Jerusalem**, s. 98.

değildir. Bu durum, daha ziyade 1906 Osmanlı-Mısır sınır krizinin (Akabe Meselesi)²⁰⁰ ardından Kudüs'ün güvenliğinin artırılması ile alakalı olsa gerektir.²⁰¹ Bu süreçte Mısır sınırındaki el-Hafir nahiyesi ve yeni kurulan Meliha nahiyesi Birüssebi'ye bağlanmıştır.²⁰² Ancak devlet nezdinde siyaseten istenen sonuç alındıktan sonra yerel idare bakımından Birüssebi'nin mutasarrıflık olarak sürdürülmesinde başarı sağlanamamıştır. Bu nedenle bölgenin eski statüsüne dönüştürülmesi ile ilgili çalışmalar yapılmış böylece Birüssebi tekrar kaymakamlar tarafından yönetilmeye başlanmıştır.²⁰³

Yukarıda belirtilen idarî görevlilerin yanı sıra, yeni vilâyet sistemi uygulamalarının da bir gereği olarak, bu bölgede yaşayan kabilelerin de görüşünün alınması için bir idare meclisi kurulmuştur. Söz konusu meclis, 1901 yılında Kaymakam Mehmet Carullah Efendi'nin yaptığı çalışmalar sonucunda oluşturulmuştur.²⁰⁴ Bu meclisin, devletin diğer bölgelerinde bulunan idare meclislerine benzer ve farklı görevleri, sorumlulukları vardır. Dolayısıyla meclisin olağan görevleri arasında idarî davalara bakmak, gelir-giderleri gözden geçirmek, devlete ait kurum ve kuruluşları koruyarak yenilerinin inşasına olanak sağlamak vardır. Ayrıca ziraat ve ticaretin geliştirilmesi için üst birimlere teklif sunmakla da görevlidir. Diğer idare meclislerinden Birüssebi idare meclisinin farklılıkları ise üye sayısının fazlalığı ve yetki alanının genişliği ile ilgilidir. Zira kazalardaki idare meclisleri kaymakam, kaza hâkimi (nâib), mal müdürü, tahrirat kâtibi, müftü ve dört üyeden²⁰⁵ oluşurken, Birüssebi idare meclisinde üye sayısı bölgede bulunan beş kabileyi temsile imkân sağlaması amacıyla artırılmıştır.²⁰⁶ Ayrıca diğer kazalardaki

²⁰⁰ Ali Akyıldız ve Zekeriya Kurşun, **Osmanlı Arap Coğrafyası ve Avrupa Emperyalizmi Filistin-Basra Körfezi-Kızıldeniz-Kuzey Afrika Diplomatik Belgeler**, İstanbul, 2015, s. 466-470; A. Halûk Dursun, **Akabe Meselesi 1906 (Ortadoğu'da Osmanlı-İngiliz Rekabetine Bir Örnek**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 1994.

²⁰¹ Durmuş Akalın, "Hafir Kasabası", s.60.

²⁰² **Salnâme-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye**, Selânik Matbaası, (altmış altıncı sene, 1327 sene-i maliye), Dersaadet, s. 872; **Salnâme-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye**, Selânik Matbaası, (altmış yedinci sene, 1328 sene-i maliye), Dersaadet, s. 884.

²⁰³ BOA, **DH.MKT**, 2837/90, 20 Cemaziyelevvel 1327/9 Haziran 1909.

²⁰⁴ Arif el-Arif, **Târîhu Birüsseb'**, s. 245.

²⁰⁵ Musa Çadircı, **Tanzimat Döneminde Anadolu**, s. 259-260.

²⁰⁶ BOA, **İ.DH**, 1385/13, 14 Rebiulevvel 1319/1 Temmuz 1901; BOA, **BEO**, 1685/126316, 17 Rebiulevvel 1319/4 Temmuz 1901; BOA, **DH.TMIK.S**, 34/85, 5 Rebiulahir 1319/22 Temmuz 1901; Bu belgenin başka bir kullanımı için bkz.: Yasemin Avcı, "The Application of Tanzimat in the Desert", s. 982.

üyelere devlet tarafından herhangi bir ödenek tahsis edilmezken bu meclis üyelerine devlet maaş bağlamıştır. Bu durumun sebebi, üyelerin bedevî kabile toplumunu yerleşik hayata geçirirken gösterdikleri çabaları ve şehirdeki zorunlu ikametlerinden dolayı yaptıkları harcamaları bir nebze telafi etmektir.²⁰⁷ Bu çalışmanın adlı yapı bölümünde incelendiği üzere Birüssebi'deki idare meclisinin bir diğer özelliği bidayet mahkemesi görevini de yerine getirmesidir.²⁰⁸

Kaza idare meclisi, Birüssebi'deki bütün görevlerini yerine getirirken devlet bu idarî organı bedevî kabile topluluklarının yerleşik hayata geçirilmesinde bir araç olarak kullanmıştır. Ayrıca meclis bünyesinde bulunan beş kabile mensubu şeyhler, karar alma ve hükümlerin uygulanmasında kendi kabileleri üzerinde doğal bir güç oluşturmuş ve devleti temsil etmişlerdir. Böylece bölgede merkezî otorite sağlanırken yerel güçlere karşı herhangi bir zor kullanılmamış, iş birliği yapılmıştır.²⁰⁹

Tablo 4

Birüssebi İdare Meclisi

Dâimi Üyeler:	Seçilmiş Üyeler:
Kaymakam	Terâbîn: 1
Şer'i Nâib Mal Müdürü	Tiyâhâ: 1
Tahrirat Katibi	Azâzime: 1
Müftü	Cibârât: 1
	Hanâcire: 1
	Toplam: 5 Üye

Birüssebi'nin idarî yapısı yukarıda belirtilen organlarla bir bütünü oluşturmaktadır. Fakat bu bölümde açıklanması gereken bir husus daha vardır. O da yukarıdan yapılan müdahalelerdir. Bilindiği üzere Birüssebi Kudüs'e bağlı bir kazadır.²¹⁰ Bu durum Kudüs mutasarrıflarını, zaman zaman bölgeye müdahale etme ve gerekli düzenlemeleri yapma gibi konularda yetkili kılmaktadır. Osmanlı idaresi süresince bütün mutasarrıflar Birüssebi'de yetkindirler. Ancak Tefik Bey ve Ali Ekrem

²⁰⁷ BOA, **BEÖ**, 1892/141839, 22 Rebiulahir 1320/29 Temmuz 1902; BOA, **DH.TMİK.S**, 39/11, 15 Rebiulahir 1320/22 Temmuz 1902; Bu belgenin başka bir kullanımı için bkz.: Yasemin Avcı, "The Application of Tanzimat in the Desert", s. 982.

²⁰⁸ BOA, **DH.TMİK.S**, 65/72, 22 Şevval 1324/9 Aralık 1906; Bu belgenin başka bir kullanımı için bkz.: Yasemin Avcı, "The Application of Tanzimat in the Desert", s. 982.

²⁰⁹ Yasemin Avcı, "The Application of Tanzimat in the Desert", s. 976.

²¹⁰ Necdet Sakaoğlu, **Osmanlı Coğrafyası**, s. 263.

(Bolayır) Bey (1867-1937)²¹¹ bölgenin idaresinde diğer mutasarrıfların önüne geçerek kalıcı izler bırakmıştır. Tevfik Bey Birüssebi'nin kuruluş yıllarında Kudüs mutasarrıfıdır ve bu kazanın teşkili ile ilgili konularda yakından alakadar olmuştur.²¹² Ali Ekrem Bey ise 1906 yılında mutasarrıflık vazifesine getirildiğinde Osmanlı Devleti, Mısır sınırında yaşadığı Akabe olayının hâlâ etkisindedir.²¹³ Bu sebeple Ali Ekrem Bey'i devlet Kudüs Mutasarrıfı olarak atarken aynı zamanda Birüssebi'deki bedevilere karşı özel bir tutum sergilemesi, bölge şartlarının iyileştirilmesi, kanun ve nizamın sağlanması gibi pek çok konuda da görevlendirmiştir.²¹⁴ Nitekim, Birüssebi'nin mutasarrıf muavinliğine dönüştürülmesi, el-Hafir ve Meliha nahiyelerinin kurulması bu dönemde gerçekleştirilmiştir.²¹⁵ Ayrıca bölge halkının devlete ısındırılması için ahaliye Kur'an-ı Kerim dağıtılması, çocukların sünnet ettirilmesi ve mevlit okutturulması bu süreç içerisinde gerçekleşmiştir.²¹⁶ Böylece iki mutasarrıf, şehrin kuruluş ve iskânında iz bırakmış önemli şahsiyetler olarak tarihte yerlerini almışlardır.

Sonuç olarak, bölgenin idarî yapısı belirtilen bütün görevliler ve kabile şeyhleri aracılığı ile merkezin aldığı kararlar dâhilinde oluşturulmuştur. Birüssebi, Osmanlı yönetiminde bulunduğu sürece devlet, bölgeyle yakından alakadar olmuş, mesleğinde önemli yerlere gelmiş kişiler ile kazanın idaresi temin edilmiştir. II. Abdülhamid dönemi politikaları çerçevesinde incelendiğinde İngiliz-Osmanlı ilişkilerinde Sînâ sınırının güvenliği son derece önemli bir yere sahiptir. Bu durum Birüssebi'nin idaresine devletin neden son derece önem verdiğini açıklamaktadır.

²¹¹ 1867 senesinde İstanbul'da doğan Ali Ekrem Bey, babasının Rodos ve daha sonra Sakız Adalarına sürgün edilmesi üzerine burada aldığı eğitimi yarıda bırakmak zorunda kalmıştır. II. Abdülhamid, Ali Ekrem Bey'i yetenekli bulduğu için 1888'de Mâbeyn'e "rütbe-i sâni" ile tayin etmiştir. On sekiz yıl bu görevde kaldıktan sonra 1906'da Kudüs Mutasarrıflığına atanan Ali Ekrem Bey, Osmanlı Devleti'nin çeşitli idarî birimlerinde görev yapmıştır. Ancak daha çok II. Meşrutiyet'ten sonra yayımladığı Servet-i Fünûn dönemi şiirleri ile tanınır. 1937'de İstanbul'da vefat etmiştir. Ali Ekrem Bolayır'ın ayrıntılı hayat hikayesi için bkz.: İsmail Parlatır, "Bolayır, Ali Ekrem", **DİA**, c. 6, İstanbul, 1992, s. 275-276.

²¹² **Naciye Neyyal Hanımefendi'nin Hatıraları**, s. 88-91; **Tevfik Biren'in Hatıraları**, s. 171-172; David Kushner, "The One Hundredth Anniversary Of Beersheba", s. 443-444.

²¹³ II. Abdülhamid döneminde son Kudüs Mutasarrıfı olan Ali Ekrem Bey'in bölge genelinde yaptığı düzenlemeler hakkında ayrıntılı bilgi için bkz.: Johann Büssow, **Hamidian**, s. 276-277.

²¹⁴ David Kushner, **To Be Governor Of Jerusalem**, s. 97-99.

²¹⁵ David Kushner, "The One Hundredth Anniversary Of Beersheba", s. 445.

²¹⁶ BOA, **BEO**, 3018/226298, 8 Safer 1325/23 Mart 1907; Yasemin Avcı, "The Application of Tanzimat in the Desert", s. 974; Arif el-Arif, **Târîhu Birüsseb'**, s. 247.

2.2.MALÎ YAPI

Osmanlı belgelerinde, Birüssebi kazasının kurulması ile ilgili alınan kararlarda bölgenin inşa edilmesi meselesinin üzerinde sıklıkla durulmaktadır. Birinci bölümde izah edildiği üzere, Birüssebi Osmanlı Devleti'nin egemenliği altına girdikten sonra meskûn mahal olmadığı için bölgede herhangi bir idarî düzenleme gerçekleştirilmemiştir. Bu durum, söz konusu coğrafi bölgede yeni bir şehir inşası ve yönetimi için büyük bir bütçeyi gerekli kılmaktadır. Ancak kazanın kurulduğu 20. yüzyılda Osmanlı Devleti'nin ekonomisinde çok ciddi problemler bulunmaktadır. Dolayısıyla şehir kurulurken tasavvur edilen planların hangi türden malî düzenlemeler kapsamında uygulanacağı sorusu akla gelmektedir.

II. Abdülhamid'in saltanat yıllarında kurulan şehir tabii olarak, padişahın malî alanda uygulamaya koyduğu müdahaleci politikalarından etkilenmiştir. Varidat ve masarifat adı ile bilinen bu müdahaleci siyasetin temel amacı bütçe disiplininin sağlanarak israfın ortadan kaldırılması, askerî ihtiyaçların karşılanması, olası malî problemlerde uluslararası müdahaleye gerek duyulmaksızın çözüm üretilmesidir.²¹⁷ Belirtilen hedeflerin sağlanması için padişah, saray masraflarının kısıtlanması ile işe başlamış ardından malî alanda uluslararası müdahalenin önüne geçmek amacıyla devletin alacaklılarıyla masaya oturarak 1881 yılı Aralık ayında Muharrem Kararnamesi'ni imzalamıştır. Bu anlaşmaya göre Osmanlı Devleti'nin borçlarında bir miktar indirim sağlanmış, ayrıca ödeme koşulları iyileştirilmiştir. Aynı düzenlemeler kapsamında, Düyûn-ı Umumiyye İdâresi kurularak vergi gelirlerinin bir kısmı buraya devredilmiştir.²¹⁸ Böylece devletin hazinesine aktarılan vergilerin bir bölümü dış borçların ödenmesinde kaynak olarak kullanılırken, bütçe kapsamındaki giderlerin nereden karşılanacağı problemi ortaya çıkmıştır. Zira bu dönem maliyesinin temel hedefi bütçenin denk tutulmasıdır. Dönemin şartları dikkate alındığında vergi miktarının arttırılması da mümkün değildir. Bu nedenle Maliye Nezareti ile padişahlık makamının arasına “İslahat-ı Maliyye Komisyonu” gibi çeşitli komisyonlar

²¹⁷ Zekeriya Kurşun, **Küçük Mehmed Said Paşa (Siyasi Hayatı, İcraatı ve Fikirleri)**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, Türkiyât Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul, 1991, s. 33; Ömerül Faruk Bölükbaşı, “II. Abdülhamid Dönemi Maliyesine Genel Bir Bakış”, **Milli Saraylar Sanat- Tarih- Mimarlık Dergisi**, S. 10, 2012, s. 44.

²¹⁸ Şevket Pamuk, **Osmanlı- Türkiye İktisadî Tarihi 1500-1914**, İstanbul, 2015, s. 232.

kurulmuştur. Ayrıca “usul-i merkeziyyet” uygulaması kapsamında en uzak eyaletlerin mal sandıkları padişahın denetim ve kontrolüne girmiştir.²¹⁹

Yukarıda devletin malî konularda en ufak bir israfa karşı uygulamaya koyduğu tedbirler anlatılmaktadır. Bu süreçte, Birüssebi kazasının dönemin standartlarına göre modern bir şehir olarak inşa edilmesi devlet tarafından bir ihtiyaç olarak görülürken malî alanda oluşacak problemler de göz önüne alınmıştır. Özellikle denk bütçe siyaseti kapsamı ile bölgede yapılacak her türlü faaliyetin malî açıdan bir karşılığının olup olmadığı sorgulanmıştır. Bu bölümde Birüssebi'nin malî yapısı gelir ve giderler olmak üzere ikiye ayrılarak incelenecek ve elde edilen veriler kapsamında bölgede denklik siyasetinin ne derece başarı sağladığı üzerinde durulacaktır.

a. *Gelirler:* Birüssebi kazasından elde edilen gelirler Osmanlı Devleti'nin diğer kazalarında uygulamaya koyulan vergi sistemleri ile benzerdir. Bölgenin verimli arazisi bu coğrafyada yaşayan halkın geçimini tarım ve hayvancılıkla sağlamasına etki etmiştir. Ayrıca halk önceden de Birüssebi'de tarım faaliyetleri sürdürdüğü için bu sektörde tecrübelidir. Dolayısı ile devlet burada yaşayan halkı âşar ve ağnam vergilerini²²⁰ ödemekle yükümlü tutmuştur.²²¹ Bu vergilerin uygulanması ve ağnam vergisinin hayvan fiyatlarına göre tespiti diğer bölgelerdeki uygulamalarla benzerlik göstermektedir.

Devlet tarafından Birüssebi'deki malî işler ile görevlendirilen memurlar yukarıda belirttiğimiz vergilerin toplanmasında aktif olarak çalışmışlardır. Böylece şehir kurulmadan önce bölgeden alınacak vergi oranının belirlenmesi ve toplanmasında

²¹⁹ Ö. Faruk Bölükbaşı, “II. Abdülhamid Dönemi Maliyesi”, s. 41-42.

²²⁰ Onda bir manasına gelen âşar “öşr” kelimesinin çoğuludur. Bu vergi şer'i vergiler statüsündedir ve tarımla uğraşan Müslüman halkın elde ettiği mahsulden alınır. Müslüman halk bu vergiyi ödeyerek hem devlete olan sorumluluklarını yerine getirmiş hem de İslam'ın beş şartından biri olan zekât vazifesini ifa etmiş olur. Ayrıntılı bilgi için bkz.: Süleyman Sûdî, **Osmanlı Vergi Düzeni (Defter-i Muktesid)**, haz. Mehmet Ali Ünal, Isparta, 1996, s. 39; Birüssebi'deki ahaliden alınan diğer vergi ağnam adı ile bilinen vergidir. Bu vergi Osmanlı Devleti'nde şer'i vergiler kapsamına giren bir başka vergi türüdür. Ağnam vergisi devletin kurulduğu ilk dönemlerde koyun keçi gibi küçük baş hayvanlardan alınmıştır. Ancak daha sonra ki dönemlerde şekli olarak varlığını sürdüren vergi kapsamı genişletilmiş ve ağnam vergisi ile birlikte oğlak resmi, kışlakiye, yaylakiye, çift parası, selamet akçesi, toprak bastı parası, ağıl resmi gibi ek vergiler alınmaya bağlanmıştır. Ayrıntılı bilgi için bkz.: Cihan Duru vd., **Atatürk Dönemi Maliye Politikası 1. Kitap Mondros'tan Cumhuriyet'e Mali ve Ekonomik Sorunlar**, Ankara, 1982, s. 32.

²²¹ Birüssebi'deki kabilelerden âşar ve ağnam vergisi alındığına dair belge için bkz.: BOA, **ŞD**, 404/90, 1 Şaban 1320/2 Aralık 1902.

devletin karşılaştığı problemler²²² büyük ölçüde gelenekte var olan uygulamalarla giderilmiştir.²²³

b. *Giderler:* Osmanlı Devleti, merkezden idare edilen ve merkezden uzak bölgelerden aldığı vergileri öncelikle yerel hizmetler ve devlet tarafından görevlendirilen memurların maaşlarının ödenmesinde kullanmaktadır. Şayet artan miktar olursa merkeze gönderilmesi istenmektedir.²²⁴ Nitekim, Birüssebi, yeni inşa edilen bir şehir olduğu için bölgeden elde edilen gelirler öncelikli olarak yapı inşasında ve merkezden görevlendirilen memur maaşlarının ödenmesinde kullanılmıştır.

Devlet, özellikle bu bölgedeki memurlara kaç kuruş maaş verileceğini ve bu giderin nereden karşılanacağını sorgulamıştır.²²⁵ Tesrî-i Muamelat ve Islahat Komisyonu'nun 1899 yılında hazırlamış olduğu rapora göre şehirde görevlendirilecek memurlar için yıllık 34.508 kuruş gelire ihtiyaç duyulmaktadır.²²⁶ Ancak kazanın kurulduğu ilk yıllarda bu türden bir harcama için bölgeden yeterli miktarda gelir elde etmek mümkün değildir. Bu nedenle memurlara ödenecek maaş tutarının merkezi bütçeye eklenmesi şehrin kurulduğu ilk yıllarda uygun görülmüştür.²²⁷ 1902 yılında ise bölgenin önemi belirtilerek burada görev yapan memurların maaşının üçüncü sınıf livâda görev yapan memurlar kadar yükseltilmesi önerilmiştir.²²⁸ Bu türden bir uygulamanın bölgede yapılıp yapılmadığı hakkında bir netlik olmamakla birlikte Birüssebi'deki memurların aldıkları maaş miktarları aşağıdaki tabloda verilmiştir.

²²² Osmanlı Devleti Arap vilayetlerinde, özellikle bedevi kabilelerin bulunduğu bölgelerde, vergi toplarken güçlüklerle karşılaşmıştır. Bu durumun nasıl halledileceği konusunda Tesrî-i Muamelat ve Islahat Komisyonu'nun görüşü tahsildar memurlarının yanına jandarma veya asâkir-i şahane müfrezeleri verilerek devletin yaptırım gücü dâhilinde kabilelerin yavaş yavaş idareye ısındırılmasıdır. (Ayrıntılı bilgi için bkz.: Nadir Özbek, **İmparatorluğun Bedeli Osmanlı'da Vergi Siyaset ve Toplumsal Adalet (1839-1908)**, İstanbul, 2015, s. 189.)

²²³ Yasemin Avcı'nın Kudüs hakkında yapmış olduğu çalışmalarda Kudüs'ten elde edilen toplam gelir miktarı 233.207 lira olarak belirtilmiştir. 1906 yılında Birüssebi'den alınan gelir ise 23.000 liradır. Kudüs genelinden toplanan vergi miktarı ile Birüssebi'den toplanan vergi kıyaslanırsa devletin vergi politikalarının bu bölgede başarı ile yürütüldüğü söylenebilir. (Yasemin Avcı, "The Application of Tanzimat in the Desert", s. 973.)

²²⁴ Bölgede savaş varsa yahut yeni inşa edilecek bir kurum varsa devletin bütçeden arta kalan geliri bu tür harcamalara sevk ettiğini unutmamak gerekir.

²²⁵ BOA, **BEÖ**, 1345/100848, 18 Rebiulevvel 1317/27 Temmuz 1899.

²²⁶ BOA, **DH.TMİK.S**, 26/5.4, 27 Safer 1317/7 Temmuz 1899; BOA, **ŞD**, 642/22.7, 20 Şaban 1317/24 Aralık 1899.

²²⁷ BOA, **ŞD**, 642/22.7, 20 Şaban 1317/24 Aralık 1899.

²²⁸ BOA, **DH.MKT**, 464/1, 21 Zilhicce 1319/31 Mart 1902.

Tablo 5

Birüssebi'de Görev Yapan Başlıca Memurlar ve Maaşları (1900-1917)

Makam Adı	Maaş Miktarı
Kaymakam	2.250 Kuruş
Şer'i Nâib	1.500 Kuruş + 400 Kâğıt ve Mefruşat Masrafı
Mal Müdürü	720 Kuruş
(Mal Müdürü) Muavini	500 Kuruş
Tahrirat Kâtibi	250 Kuruş + 350 Kuruş*
Sandık Emni	300 Kuruş + 40 Kuruş Kâğıt Masrafı
Nüfus Memuru	250 Kuruş
Nüfus Kâtibi	125 Kuruş + 6.5 Kuruş Kâğıt Masrafı
İdare Meclisi Azası	250 Kuruş
Vaiz ve Müderris	300 Kuruş
Odacı	150 Kuruş
Polis Memuru	300 Kuruş
Gardiyan	250 Kuruş
Telgraf Müdürü	500 Kuruş**
Tabip	Üç görevlinin maaş miktarı arşiv belgelerinde bulunmamasına rağmen ilgili ödeneğin kazadan alınan gelirlerle sağlanmasına karar verilmiştir.
İmam	
Müezzin	
Mutasarrıf Muavini***	4.500 Kuruş
Merkez Muhasebecisi Muavinliği****	1.200 Kuruş

* Devlet Birüssebi'de görev yapacak tahrirat katibine ilk önce 250 kuruş gibi cüzi bir miktar maaş ödenmesini uygun görmüştür. Ancak maaş miktarı az olduğu için görevi yapacak kimse bulunamamıştır. Bu nedenle 1901 yılında tahrirat kâtibinin maaşına 350 kuruş ilave edilerek bu dönemde diğer kazalardaki tahrirat kâtiplerine verilen 600 kuruş maaş, Birüssebi'deki tahrirat katibine de verilmiştir.

** 500 kuruş maaş ile göreve başlayan telgraf müdürüne devlet daha sonra 150 kuruş zam yapmıştır.

*** 1907 senesinde Birüssebi kazası mevki olarak mutasarrıf muavinliğine dönüştürülmüştür.

**** 1907 yılında mutasarrıf muavinine yardımcı olması için merkez muhasebecisi muavinliği makamı kurulmuştur.

Kaynak: BOA, **BEO**, 1458/109296, 17 Zilkade 1317/19 Mart 1900; BOA, **DH.MKT**, 2346/126, 18 Muharrem 1318/18 Mayıs 1900; BOA, **ŞD**, 642/22, 20 Şaban 1317/ 24 Aralık 1899; BOA, **DH.TMIK.S**, 26/5, 27 Safer 1317/7 Temmuz 1899; BOA, **DH.MKT**, 2397/96, 4 Cemaziyelevvel 1318/30 Ağustos 1900; BOA, **BEO**, 1655/124119, 17 Muharrem 1319/6 Mayıs 1901; BOA, **DH.MKT**, 2495/102, 22 Safer 1319/10 Haziran 1901; BOA, **DH.TMIK.S**, 35/30, 14 Cemaziyelahir 1319/28 Eylül 1901; BOA, **DH.TMIK.S**, 35/80, 8 Şaban 1319/20 Kasım 1901; BOA, **BEO**, 1830/137206, 8 Muharrem 1320/17 Nisan 1902; BOA, **BEO**, 1863/139671, 2 Rebiulevvel 1320/9 Haziran 1902; BOA, **BEO**, 1892/141839, 22 Rebiulahir 1320/29 Temmuz 1902; BOA, **BEO**, 1901/142509, 5 Cemaziyelevvel 1320/10 Ağustos 1902; BOA, **DH.MKT**, 492/24, 21 Muharrem 1320/20 Nisan 1902; BOA, **ŞD**, 2716/18, 22 Muharrem 1320/1 Mayıs 1902; BOA, **MF.MKT**, 791/12, 1 Cemaziyelevvel 1322/14 Temmuz 1904; BOA, **BEO**, 2794/209518, 6 Safer 1324/1 Nisan 1906; BOA, **İrâde Hususi (İ.HUS)**, 150/47, 21 Zilhicce 1324/5 Şubat 1907; BOA, **DH.TMIK.S**, 40/28.1, 2 Teşrinisani 1318/15 Kasım 1902; BOA, **Zabtiye Nezâreti Belgeleri (ZB)**, 444/117, 15 Nisan 1324/28 Nisan 1908.

Birüssebi’de görevlendirilen askerlerin maaşları da bölge giderleri kapsamına girmektedir. Devlet, burada görev yapan askerlerin maaşını diğer kazalardaki askerî görevlilere oranla bir buçuk misli fazla vermiştir. Çünkü bölgenin coğrafi konumu ve burada yaşayan insanların bir düzen dâhilinde korunması diğer kazalara oranla daha zordur. Aşağıdaki tabloda Birüssebi’de görevlendirilen askerlerin sayısı ve maaş miktarları verilmiştir.

Tablo 6

Birüssebi’de Diğer Kazalara Oranla Bir Buçuk Misli Maaş ile Görev Yapacak Zabitan ve Efradın Bir Senelik Tahsisat-ı Muhammenesi

Makam Adı	Görevli Adedi	Aylık Kişi Başı Maaş Miktarı	Toplam Senelik Maaş Miktarı
Süvari Yüzbaşı	1	1.050 Kuruş	12.600 Kuruş
Süvari Mülazım-ı Evvel	1	825 Kuruş	9.900 Kuruş
Süvari Çavuşu	1	525 Kuruş	6.300 Kuruş
Süvari Bölük Emini	1	480 Kuruş	5.760 Kuruş
Hecinli Neferât	15	450 Kuruş	81.000 Kuruş
Toplam: 19 Görevli ve Senelik 115.560 Kuruş Maaş Tahsisi			
Piyade Çavuş	1	300 Kuruş	3.600 Kuruş
Piyade Bölük Emini	1	240 Kuruş	2.880 Kuruş
Piyade Neferat	17	225 Kuruş	45.900 Kuruş
Toplam 39 Görevli* ve 171.180 Kuruş Maaş Tahsisi			
Zabitan ve Efrat İçin Ayrılacak Diğer Masraflar: Elbise Gideri: 7.000 Kuruş, Çeşitli Masraflar 2.000 Kuruş			
Genel Toplam: 180.180 Kuruş			

*Yukarıdaki tablo 1900 senesinde askerlere verilmesi planlanan maaşları içermektedir. Ancak Osmanlı Devleti Birüssebi’de sadece 39 kişiden oluşan bir askerî birlik bulundurmamıştır. Mesela 1902’de bölgeye ilave olarak 20 nefer süvari atanmıştır. Bu askerlerinde maaşı diğer askerler gibi bir buçuk misli ödenmiş ve bütçeye 30 bin kuruş masraf eklenmiştir (Ayrıntılı bilgi için bkz.: BOA, **DH.MKT**, 563/35, 15 Cemaziyelvel 1320/20 Ağustos 1902.)

Kaynak: BOA, **İ.AS**, 34/15.5, 18 Cemaziyelahir 1318/13 Ekim 1900; BOA, **DH.TMIK.S**, 31/94.5, 23 Cemaziyelahir 1318/18 Ekim 1900.

Tablolarda yer almamasına rağmen bölgede görevlendirilen memurlara verilen maaşlar hakkında belirtilmesi gereken bir diğer husus vekaleten maaş tahsisi meselesidir. Birüssebi'ye atanan memurlar çeşitli sebeplerden dolayı görev yerine gelmediği zamanlarda benzer mevkilerdeki kişilere vekalet görevleri verilmiştir. Mesela 1901 yılında Birüssebi'ye kaymakam olarak atanan Kâmil Bey hasta olduğu için yerine Mehmed Carullah Efendi görevlendirilmiş ve kaymakam maaşının yarısı kendisine verilmiştir.²²⁹ Aynı yıl tapu kâtipliği görevinde bulunan Sunullah Efendi ise tahrirat kâtipliği ve mal müdürlüğü vazifelerini bir arada yaptığı için kendisine 410 kuruş maaş tahsis edilmiştir.²³⁰ Bu şekilde devletin memurlar için ayırdığı malî bütçede cüzi farklılıklar zaman zaman olmuştur.

1907 yılında Birüssebi kazasının statüsü mutasarrıf muavinliği olarak değiştirilmiştir. Böylece bölgede görev yapan asker ve sivil memurların sayısında ve maaşında değişiklik olmuştur. Ayrıca muavinlik statüsüne uygun olarak yeni memur ve yardımcılar Birüssebi'ye gönderilmiştir. Yapılan değişiklikler kapsamında hazırlanan rapora göre mevcut durumda memurlara verilen toplam maaş miktarı 29.250.20 kuruştur. Birüssebi Mutasarrıf Muavinliğinde görev yapacak memurlara ödenecek toplam maaş miktarı ise 33.415.00 kuruştur.²³¹ Toplam giderlerde 4.164.80 kuruşluk bir artış yapılmıştır. Kudüs Mutasarrıflığından sonra bölgedeki en önemli mevki Birüssebi Mutasarrıf Muavinliği olmuştur. Ancak 1909 yılında muavinliğin başarılı olamadığı gerekçesi ile devlet statü değişikliğini iptal etmiş ve memur maaşları eskisi gibi ödenerek kazadan alınan vergilerin fazlası hazineye gönderilmiştir.²³²

Birüssebi'nin giderleri arasında incelenmesi gereken bir diğer konu yapı inşaları meselesidir. Osmanlı Devleti, Birinci Dünya Savaşı'na kadar bölgede beledî düzeni temsil edecek yapılar inşa etmiştir. Savaş yıllarında ise hem beledî hem de askerî düzene dair yapılar burada inşa edilmiştir. Özellikle şehrin kurulduğu süreçte Birüssebi'de bulunan bedevî halkın iskân ettirilmesi için her dönümü bir mecdiyeden olmak üzere iki bin dönüm arazi satın alınmış toplamda 2 bin mecdiye ödenmiştir.²³³

²²⁹ BOA, **ŞD**, 2708/50, 17 Şevval 1318/7 Şubat 1901; BOA, **BEO**, 1618/121334, 22 Şevval 1318/12 Şubat 1901.

²³⁰ BOA, **BEO**, 1625/121853, 11 Zilkade 1318/2 Mart 1901.

²³¹ BOA, **İ.DH**, 1463/27, 29 Muharrem 1326/3 Mart 1908.

²³² BOA, **DH.MKT**, 2837/90, 20 Cemaziyelevvel 1327/9 Haziran 1909.

²³³ BOA, **DH.MKT**, 2414/95.1, 20 Cemaziyelahir 1318/15 Ekim 1900; BOA, **İ.DH**, 1318/18, 27 Receb 1318/20 Kasım 1900 (Belgenin Latin harfleri ile yazılmış hali için bkz.: **Osmanlı Devrinde Kudüs**,

Ayrıca bölgenin bir kasaba haline dönüştürülmesinde en önemli katkının bir hükümet konağı inşası ile sağlanacağını düşünen devlet bu yapı için gerekli olan masrafın 195 bin kuruş olacağını hesaplamıştır. Hapishane inşası için 95 bin, telgraf hattı için ise 15 bin kuruş masraf çıkarılmış, toplamda bu üç yapının inşasında 305 bin kuruş harcama yapılmıştır.²³⁴

Şehrin kurulduğu sene inşa edilmesine karar verilen câmi'î şerif için iki plan çizilmiştir. Dört yüz kişilik büyük câmi' için 245 bin kuruş, iki yüz kişilik küçük câmi' için 130 bin kuruş masraf hesaplanmış ve hangi planın uygulanacağı kararı merkeze bırakılmıştır.²³⁵ Devlet ise yeni inşa edilen şehirde büyük bir câmi' yapılmasını uygun bularak günümüzde de müze olarak kullanılan yapıyı inşa ettirmiştir. Belirtilen bu yapıların dışında köprü, şose yol, park, değirmen gibi halkın sosyal hayatında ihtiyaç duyabileceği yapılar da bölgede temin edilmiştir.²³⁶ Birinci Dünya Savaşı yıllarında ise Birüssebi farklı bir hüviyet kazanmış ve savunma hattı olarak kullanılacak bölge için devlet bütçesinden yeni malî harcamalar yapılmıştır.²³⁷

Yukarıda verilen Birüssebi'deki gelir ve giderlerden oluşan bütçenin denklik sağlayıp sağlayamadığı meselesi dikkate değer bir konudur. Özellikle şehrin kurulma çalışmalarının yapıldığı yıllarda gelir-gider dengesi bölge masraflarının karşılanmasında yeterli değildir. Bu nedenle zaman zaman farklı dairelerdeki gelirlerin Birüssebi'deki giderlere karşılık harcanması istenmiştir. Ayrıca bölgedeki halktan da yapı inşası ile ilgili harcamalarda yardım alınmıştır.²³⁸

Şehir imar edilmeye başlandıktan kısa bir süre sonra ise devlet bölgeden beklediği malî faydayı elde etmiştir. Nitekim, 19. yüzyılda Birüssebi'den alınacak vergilerin tespitinde dahi memurlar çeşitli güçlüklerle karşılaşırken şehrin kurulmasından birkaç

s.490.); BOA, **İ.DH**, 1380/36, 10 Ramazan 1318/ 1 Ocak 1901; BOA, **DH.MKT**, 2444/113, 16 Ramazan 1318/7 Ocak 1901 (Belgenin Latin harfleri ile yazılmış hali için bkz.: **Osmanlı Devrinde Kudüs**, s. 347.); BOA, **BEO**, 1610/120702, 5 Şevval 1318/26 Ocak 1901; BOA, **DH.MKT**, 2451/112, 23 Şevval 1318/13 Şubat 1901 (Belgenin Latin harfleri ile yazılmış hali için bkz.: **Osmanlı Devrinde Kudüs**, s. 348.); BOA, **BEO**, 1621/121506, 29 Şevval 1318/19 Şubat 1901.

²³⁴ BOA, **DH.MKT**, 2354/12, 4 Safer 1318/3 Haziran 1900. (Her ne kadar 1900'de hükümet konağı, hapishane ve telgraf hattı için 305.000 kuruş gerekli görülse de aynı sene içerisinde harcamalar yapılmamış yapılar zaman içerisinde inşa edildikçe para harcanmıştır.)

²³⁵ BOA, **Y.MTV**, 204/50, 9 Rebiulevvel 1318/ 7 Temmuz 1900.

²³⁶ BOA, **DH.MKT**, 2500/131.01, 2 Rebiulevvel 1319/ 19 Haziran 1901.

²³⁷ Birinci Dünya Savaşı yıllarında bölgeye yapılan yatırımlar için bkz.: Üçüncü Bölüm, Cemal Paşa'nın Birüssebi'deki Faaliyetleri alt başlığı.

²³⁸ BOA, **DH.MKT**, 2554/135, 29 Receb 1319/11 Kasım 1901; BOA, **DH.MKT**, 2577/42.01, 7 Kanunusani 1317/19 Ocak 1902.

yıl sonra halktan vergiler kolaylıkla alınmıştır. Kazanın statüsü 1907'de mutasarrıf muavinliği olarak değiştirilmiş, el-Hafir ve Meliha nahiyeleri Birüssebi'ye bağlanmıştır.²³⁹ Aynı sene toplanan âşar fazlası 3 bin lira ile bir yatılı mektep, bir de Ziraat Bankası'nın²⁴⁰ inşasına karar verilmiştir.²⁴¹ Ayrıca bölge ahalisinden yardımlar olarak yapı inşa eden hükümet, kısa süre sonra yerli ahaliyi devlete ısındırmak amacıyla hediyeler dağıtmıştır.²⁴² Bunun yanında Birüssebi'deki muhtaçlara yardım etmek için 100 bin kuruş kredi verilmiştir.²⁴³

Bölgeden alınan vergi miktarı her sene aynı olmamıştır. Özellikle kuraklık olduğu zamanlarda halkın aldığı mahsul oranında düşüklük olmuştur. Bu durumda ise devlet halkın ihtiyacını karşılamak amacı ile yemeklik ve tohumluk hububat tedariki için bölge ahalisine yardım etmiştir.²⁴⁴

Sonuç olarak, Osmanlı Devleti Birüssebi'nin kuruluş gerekçelerinde belirttiği gibi bölgedeki mevcut geniş arazilerden geçmişte doğru oranda vergi alamamıştır. Kazanın kurulmasından sonra oluşturulan malî yapı kısa sürede hem devlet bütçesine katkı sağlamış hem de bu alanda yapılması planlanan yeniliklerde kaynak olarak kullanılmıştır. Ancak şehrin kuruluşundan sonra bütün dünyayı etkisi altına alacak savaş haberi Birüssebi'de de etkisini gösterecektir. Bu durum özellikle Birüssebi'nin maliyesini olumsuz yönde etkilerken şehrin kimliğinde de değişimlere sebep olacaktır.

2.3.ADLÎ YAPI

Birüssebi bir şehir olarak 1900'de kurulmuştur. Ancak burada yaşayan göçebe beş kabilenin âdil bir şekilde idare edilme meselesi daima Osmanlı Devleti'nin kayıtlarında yer almıştır. Çünkü Birüssebi'de yaşayan kabileler, Mısır Vilâyeti

²³⁹ BOA, **DH.MKT**, 1168/68, 11 Safer 1326/26 Mart 1907.

²⁴⁰ Birüssebi'de açılması planlanan Ziraat Bankası için 150.000 kuruş gerekli görülmüştür. (Ayrıntılı bilgi için bkz.: BOA, **BEÖ**, 2976/223146, 22 Zilkade 1324/7 Ocak 1907.)

²⁴¹ BOA, **BEÖ**, 2843/213214, 12 Rebiulahir 1324, 5 Haziran 1906; BOA, **BEÖ**, 2871/215286, 20 Cemaziyellevvel 1324/12 Temmuz 1906; BOA, **BEÖ**, 2888/216531, 18 Cemaziyelahir 1324/9 Ağustos 1906; BOA, **BEÖ**, 2904/217768, 17 Receb 1324/6 Eylül 1906.

²⁴² BOA, **BEÖ**, 3018/226298, 8 Safer 1325/23 Mart 1907; Bu belgenin başka bir kullanımı için bkz.: Yasemin Avcı, "The Application of Tanzimat in the Desert", s. 982.

²⁴³ BOA, **BEÖ**, 3236/242683, 23 Zilhicce 1325/23 Haziran 1908.

²⁴⁴ BOA, **DH.İD**, 44-1/1, 7 Ramazan 1328/12 Eylül 1910 (Belgenin Latin harfleri ile yazılmış hali için bkz.: **Osmanlı Devrinde Kudüs II**, s. 183.)

sınırındaki kabilelerle²⁴⁵ ve kendi aralarında sürekli bir çatışma halindedir. Bu anlaşmazlıkların temelini arazi meseleleri oluşturmaktadır. Toprak sınırlarının net olarak belirlenmediği geniş arazilerde cinayet, gasp, kan davaları gibi çeşitli suçlar işlenmiştir. Her kabile bu ortamda kendi menfaatini korumaya çalışmıştır. Osmanlı Devleti ise bölgede yaşanan problemlerin nelerden kaynaklandığını anlamak amacıyla zaman zaman bölge hakkında raporlar tutturmuştur. Mesela 1845 yılında Tiyâhâ, Terâbîn ve Mısır'daki bazı bedevî kabileler arasında meydana gelen çatışmaların halledilmesi amacıyla devlet arabuluculuk yapmıştır. Böylece muhatapların arasındaki anlaşmazlıklar belirlenerek çözüm sağlanmış ve anlaşmanın sürdürülmesi için senet imzalatılmıştır.²⁴⁶

Birüssebi bölgesi kaza merkezine dönüştürülmeden önce ve sonra burada yaşayan kabilelerin davaları farklı mahkemelerde görülmüştür. Bu mahkemeler aşağıdaki gibidir:

a. *Gazze Mahkemesi*: Birüssebi'de kaza merkezi kurulmadan önce bölge Gazze kazasına bağlı olduğu için buradaki davalara Gazze'de bakılmıştır. Ancak Gazze ile Birüssebi arasındaki mesafe fazladır.²⁴⁷ Bu nedenle söz konusu bölgede meydana gelen davalar çok geç neticelendirilmiştir. Zaman zaman ise halkın bilgisizliğinden ve bölgenin merkeze uzak olmasından istifade ile Gazze mahkemesinde görülen davalar suiistimal edilmiştir.²⁴⁸ Dolayısı ile mahkemenin aldığı kararlar genellikle Birüssebi'deki halkın aleyhine olmuştur. Bu durum kabilelerin Gazze mahkemesine olan güvenini sarsmıştır. Nitekim, devlet, bölgeyi bir kaza merkezi olarak teşkilatlandığı yıllarda, Birüssebi'deki kabilelerin bu mahkemeye güvenmediğinin farkındadır.²⁴⁹ Raporlara göre burada davalara bakılmaya devam edilirse halkın devlete olan güveninin temini mümkün değildir. Başka bir ifade ile devlet,

²⁴⁵ Birüssebi'deki Tiyâhâ ve Terâbîn aşiretlerinin Mısır'da yaşayan bazı aşiretlere saldırıda bulunduğunu gösteren bir mesele örneği için bkz.: BOA, **Sadaret Mektubî Evrakı (A.)MKT**, 25/70, 9 Receb 1261/14 Temmuz 1845.

²⁴⁶ BOA, **Sadaret Mektubî Mühimme Kalemi (A.)MKT.MHM**, 1/78.1-17, 29 Şaban 1261/3 Eylül 1845.

²⁴⁷ BOA, **ŞD**, 2293/29.3, 16 Receb 1319/29 Ekim 1901.

²⁴⁸ BOA, **ŞD**, 2293/29.12, 16 Receb 1319/29 Ekim 1901.

²⁴⁹ BOA, **DH.MKT**, 2441/3, 27 Şaban 1318/20 Aralık 1900; BOA, **DH.MKT**, 2410/39, 7 Cemaziyelahir 1318/2 Ekim 1900.

Birüssebi'nin kurulması ile amaçladığı faydaları elde edemeyecektir. Bu nedenle bölgede işlenen suçların davalarının nerede görüleceği meselesi ortaya çıkmıştır.

b. *Kudüs Mahkemesi:* Birüssebi'ye ait davaların hangi mahkemede inceleneceğine dair hazırlanan rapora göre Gazze ile Birüssebi arasındaki mesafe 45 kilometre, Kudüs ile Birüssebi arasındaki mesafe ise 80-82 kilometredir.²⁵⁰ 35-37 kilometrelik uzaklık, zaman farkı olarak birkaç saate karşılık gelmektedir. Devlet, uzun yollardan gelen bedevî kabileler için bu zaman farkının çok önemli olmayacağını göz önünde bulundurarak şehrin kurulduğu ilk yıllarda Birüssebi'ye ait davaların Kudüs'te görülmesine karar vermiştir.²⁵¹ Çünkü Kudüs'te bulunan mahkeme hakkında Birüssebi'deki kabileler ön yargılı değildir. Fakat mesafenin fazla olmasından dolayı bu kararın uygulanmasında sorunlar ortaya çıkmıştır.

Birüssebi'de bir kaza kurulduktan sonra buradaki toprakların hangi kabilelere ait olduğu belirlenerek tapuya kaydı hemen gerçekleştirilememiştir. Bu durum bölgedeki arazi sorunlarının sürekliliğini korumasına sebep olmuştur. Dolayısı ile ortaya çıkan problemlerin çözümü için Birüssebi'de yaşayan halk Kudüs'teki mahkemeye başvurmak zorunda kalmıştır. Bölgeyi bilmeyen mahkeme heyetinin davaları çözmesi ise, söz konusu arazilere giderek bizzat tetkik etmeleri ile mümkündür. Ancak dönemin şartları dâhilinde heyetin bölgeye gidip gelmesi çok uzun bir zaman alacak ve Kudüs'teki işlerin aksamasına sebep olacaktır. Ayrıca Birüssebi'de yaşayan halk, devlet işlerine alışık değildir. Nitekim, kabileler kendi aralarında ortaya çıkan problemlerin çözümü için Birüssebi'den çok uzak bir yerde olan mahkemeye başvurma ihtiyacı duymamaktadır. Bu nedenle kabileler bu süreçte daha çok kendi örf ve adetlerine uygun olarak sorunlarını çözmeye çalışmıştır.²⁵²

c. *Birüssebi Bidayet Mahkemesi:* Birüssebi'deki davalarının görülmesi için yetkilendirilen iki mahkemenin uzun süreli fayda sağlayamaması devletin burada yeni bir adlî heyet bulundurmasını gerektirmiştir. Ancak yeni kurulan kazada kısa süre içerisinde bir mahkeme heyeti oluşturmak mümkün değildir. Bu nedenle Birüssebi'de

²⁵⁰ BOA, **ŞD**, 2293/29.3, 16 Haziran 1317/28 Haziran 1901.

²⁵¹ BOA, **ŞD**, 2293/29.3-15, 16 Receb 1319/29 Ekim 1901.

²⁵² BOA, **DH.TMIK.S**, 65/72, 22 Şevval 1324/9 Aralık 1906.

düzenli bir mahkeme heyeti kurulana değin bölgedeki arazi davalarına idare meclisi tarafından tayin edilen bir nâib huzurunda bakılmasına karar verilmiştir.²⁵³ Böylece Birüssebi'deki idare meclisi bidayet mahkemesi sıfatını almıştır. Bu mahkemeden çıkan kararlardan memnun olmayan davalı ve davacılar ise bir üst mahkeme olan Kudüs'teki temyiz mahkemesine başvurmuştur.²⁵⁴

Osmanlı Devleti tarafından yapılan adlî düzenlemelerin tek bir amacı vardır; o da bölgede yaşayan kabilelere ait davaların doğru bir şekilde çözümlenmesidir. Göçebe toplumlarda devletin emirlerine uymayarak kanundan, vergi ve askerlikten kaçmak amacıyla çöle gitmek doğal bir uygulamadır.²⁵⁵ Bu nedenle Birüssebi'de bir şehir kurulduktan sonra halkın birden adlî düzene uyması mümkün olamamıştır. Bölgede işlenen suçlar eski suçlarla benzerlik göstermiştir. Mesela, Yafalıları ile Birüssebi'deki Zulam Aşireti arasında toprak meselesinden dolayı süren asırlık kan davası 1907'de yeni bir münakaşaya sebep olmuştur. Tartışmanın sonucunda bir kişi hayatını kaybetmiş, on iki deve yağmalanmıştır. Taraflar arasındaki husumet hemen bastırılmadığı için yerel kaymakam merkeze bir telgraf göndererek bölgedeki problemi bildirmiştir. Birüssebi ve el-Hafir kaymakamları ise bölgeye jandarma sevk etmişlerdir. Böylece kavga sona erdirilmiştir.²⁵⁶ Ancak, askerî güç ile sağlanacak barış ortamının kalıcı olmayacağını bilen devlet; bölgede yerel yetkililer ve Birüssebi ile el-Hafir ileri gelenlerinin bulunduğu bir inceleme komitesi oluşturmuştur.²⁵⁷ Komitenin aldığı karara göre kan davasına sebep olan arazi devlet hazinesine bağlanmış, taraflara ise tekrar bölgede problem çıkarmayacaklarına dair bir senet imzalatılmıştır.²⁵⁸ Bu

²⁵³ BOA, **Dahiliye Nezâreti Tesrî-i Muamelat ve Islahat Komisyonu Muamelat (DH.TMIK.M)**, 120/20.1-10, 7 Zilhicce 1319/17 Mart 1902; BOA, **BEO**, 2522/189093, 1 Muharrem 1323/8 Mart 1905; BOA, **İ.DH**, 1431/41, 23

icce 1322/28 Şubat 1905; BOA, **DH.TMIK.S**, 65/72, 22 Şevval 1324/9 Aralık 1906.

²⁵⁴ BOA, **DH.TMIK.S**, 65/72.1, 22 Şevval 1324/9 Aralık 1906.

²⁵⁵ Birüssebi'de kaza kurulmadan önce devlet ile bölgede yaşayan kabileler arasında vuku bulan bir çatışma örneği için bkz.: BOA, **Meclis-i Vâlâ Evrakı (MVL)**, 1062/36.3, 2 Cemaziyelevvel 1282/23 Eylül 1865.

²⁵⁶ İsrail Devlet Arşivi (İDA), **Ali Ekrem Bey Koleksiyonu**, 83/63, 25 Temmuz 1323/7 Ağustos 1907; Bu belgenin başka bir kullanımı için bkz.: Yasemin Avcı, "The Application of Tanzimat in the Desert", s. 982.

²⁵⁷ BOA, **DH.MKT**, 1138/28, 20 Zilkade 1324/5 Temmuz 1907; Bu belgenin başka bir kullanımı için bkz.: Yasemin Avcı, "The Application of Tanzimat in the Desert", s. 982.

²⁵⁸ İDA, **Ali Ekrem Bey Koleksiyonu**, 83/63, 25 Temmuz 1323/7 Ağustos 1907.

örnekte görüldüğü gibi Birüssebi'nin teşkili ile kabileler arasındaki asırlık husumetlerin çözümü sağlanmaya çalışılmıştır.²⁵⁹

Osmanlı Devleti, Birüssebi'nin kurulduğu yıllarda kazada âdil bir yönetim sağlamayı amaçlarken katı davranmamış, halkı devlete alıştırmıştır.²⁶⁰ Devletin yanında yer alarak katil ve hırsızların yakalanmasına yardımcı olan kişiler ise rütbe ile ödüllendirilmiştir.²⁶¹ Böylece devlet ile kabileler arasında bir iş birliği temin edilerek bölgede yaşayan halkın yerleşik düzene daha hızlı intibak etmesi için çalışmalar yapılmıştır.

Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde Birüssebi'nin bir kaza olarak teşkilinden sonrasına ait çok fazla adlî kayıt bulunmaktadır. Bu durum şehir kurulduktan bir süre sonra bölge ahalisinin, kendi aralarında yaşadıkları problemlerin halledilmesinde ve devlet birimlerinde bulunan şahıslarla ortaya çıkan meselelerin çözümünde, devletin adlî birimlerine başvurduklarını göstermektedir. 1912 yılında Tiyâhâ kabilesinden Şeyh İbrahim Ebu Refik'in Dâhiliye Nezâreti'ne gönderdiği bir telgraf kabilelerin adlî yapıya uyum sağladığını gösteren son derece önemli bir örnektir. Bu telgrafta Şeyh İbrahim dört-beş seneden beri Birüssebi'de kuraklık olduğunu devlete bildirmektedir. Ancak bölgeden vergi alan memurların bu durumu göz önünde bulundurmadığını ve kuraklık olmadan önce ne kadar vergi alınıyorsa aynı oranda vergi aldıklarını söyleyerek şikâyet etmektedir. Vergi veremeyen halkın ise hapsedildiğini ve zorla ellerindeki malların alındığını belirten Şeyh İbrahim, söz konusu zorlamalar devam ederse yüz bin kişilik Tiyâhâ kabilesinin Mısır sınırına gideceğini bildirerek devletin konuya müdahale etmesini istemiştir.²⁶² Aynı tarihlerde Cibârât kabilesinden ileri gelenler de merkeze bir telgraf göndererek memurların tutumunu devlete şikâyet etmiştir.²⁶³

Bölgede bir kaza merkezi teşkil edilmeden önce kuraklık olsun, olmasın kabileler vergi vermekten kaçmak amacı ile Mısır sınırına geçebilmekteydi. Dolayısı ile söz konusu zulüm ile karşılaşan bedevî kabileler için Mısır sınırına göç etmek zor bir

²⁵⁹ Osmanlı Devleti, her ne kadar kabileler arasındaki problemlerin kalıcı olarak çözülmesini hedeflemiş olsa da bu kabilelerin arasındaki husumet 1913 yılında tekrar taraflar arasında yeni bir kavgaya sebep olacaktır. Ayrıntılı bilgi için bkz.: Yasemin Avcı, "The Application of Tanzimat in the Desert", s. 974.

²⁶⁰ BOA, **DH.MKT**, 2410/39, 7 Cemaziyelahir 1318/2 Ekim 1900.

²⁶¹ BOA, **DH.MKT**, 2449/10, 14 Şevval 1318/4 Şubat 1901.

²⁶² BOA, **DH.İD**, 56/2/27.2, 9 Haziran 1328/22 Haziran 1912.

²⁶³ BOA, **DH.İD**, 56/21, 6 Cemaziyelahir 1330/30 Mayıs 1912.

uygulama olmamasına rağmen meselenin devlete arz edilmesi kabilelerin yerleşik hayata alıştıklarını ve buldukları bölgeden ayrılmak istemediklerini kanıtlar mahiyettedir. Aynı zamanda bu örnekler halkın adlî düzene olan güvenini göstermektedir.

Halkın idarî sisteme uyum sağladığını gösteren bir başka argümanı ise emniyet subelerinde tutulan kayıtlardan incelemek mümkündür. Çalışmanın birinci bölümünde belirtildiği gibi Birüssebi’de asayişin temin edilmesi amacı ile hükümet konağında bir oda polis dairesi olarak kullanıma tahsis edilmiştir.²⁶⁴ Burada vazifelendirilen iki polis memuru²⁶⁵ ve gardiyanın²⁶⁶ vazifesi bölgedeki suçluları yakalayıp hapsedmek ayrıca merkeze, Birüssebi’de işlenen suçlarla ilgili bilgi vermektir. Söz konusu kayıtlarda Kudüs sancağında bulunan kazaların tümünde işlenen suçlar ayrı ayrı bildirildiği için Birüssebi’deki suçlar ile diğerlerini karşılaştırmak mümkündür.²⁶⁷ Bölgenin şehir olarak imarından on iki yıl sonrasına ait kayıtlar aşağıdaki dairesel grafikte incelenmiştir. Böylece bölge halkının adlî düzene uyum sağlayıp sağlayamadığı hakkında yorum yapmak mümkün olmuştur. İncelenen kayıtlar darp, hırsızlık ve cinayet gibi vakalardır. Ancak bunların dışında gerek Birüssebi’de gerekse diğer kazalarda kayıt dışı pek çok vakanın gerçekleşmiş olabileceğini unutmamak gerekir.

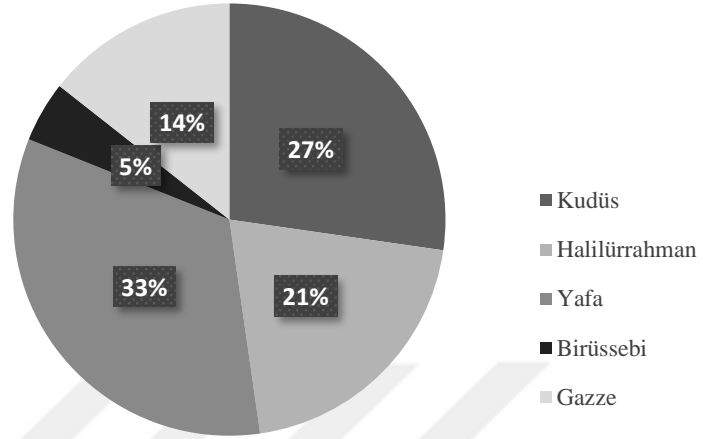
²⁶⁴ BOA, **DH.EUM.ADL**, 1/18, 28 Cemaziyelevvel 1333/13 Nisan 1915; (Belgenin Latin harfleri ile yazılmış hali için bkz.: **Osmanlı Devrinde Kudüs**, c. 2, s. 358).

²⁶⁵ BOA, **DH.TMIK.S**, 34/89, 12 Rebiulahir 1319/29 Temmuz 1901; Bu belgenin başka bir kullanımı için bkz.: Yasemin Avcı, “The Application of Tanzimat in the Desert”, s. 982; BOA, **DH.TMIK.S**, 35/30, 14 Cemaziyelahir 1319/28 Eylül 1901.

²⁶⁶ BOA, **DH.TMIK.S**, 36/28, 28 Şevval 1319/4 Şubat 1902.

²⁶⁷ Bu çalışmada yalnızca kazalarda tutulan cinayet ve tutuklama kayıtları üzerinden bir değerlendirme yapılmıştır. Dolayısı ile kazalarda işlenen suçlarda kişilerin hangi kabileye mensup oldukları göz önünde bulundurulmamıştır. Mesela Kudüs’te Tiyâhâ kabilesine mensup bir kişinin işlediği suç Kudüs genelinde işlenen suçlara dâhil edilmiştir.

Tablo 7
1912- 1914 Tarihleri Arasında Kudüs Mutasarrıflığı Genelinde İşlenen Suçların Ortalama Oranı

Dairesel grafikte görüldüğü üzere Birüssebi’de işlenen suç oranı bölge geneline kıyasla en azdır.²⁶⁸ Bu durum her ne kadar Birüssebi’de yaşayan ahalinin az sayıda olması ile açıklanabilir olsa dahi yerleşik hayata geçmemiş kabilelere ait davaların da burada görüldüğünü unutmamak gerekir. Dolayısı ile Birüssebi’deki suç oranının az olmasını adlî yapının başarısı ile açıklamak mümkündür.

20. yüzyılın başında stratejik öneme sahip bir bölgede kurulan Birüssebi kazası, Mısır sınırında oluşabilecek problemlerin önlenmesinde de etkili olmuştur. Sınırdaki ortaya çıkan önemli veya önemsiz her olay devlete rapor edilmiştir. Mesela 1910 yılında Ariş yolu üzerinden Mısır’a hayvan kaçırıldığı bildirilmiştir. Devlet ihbar üzerine konuyu incelemiş ve mühim bir mesele olmadığı anlaşılmıştır. Ancak önlem amacı ile on hecin (develi) ve beş esterli (katırlı) bir devriyenin bölgede bulundurulmasına karar verilmiştir.²⁶⁹ 1912’de meydana gelen bir olay devletin Birüssebi’de yaşayan kabilelerle iş birliği yapmasını gerektirmiştir. Bu tarihte Arapça bilen bir İngiliz Mısır’daki bazı kabileleri Osmanlı Devleti’ne karşı kışkırtmıştır. Bu

²⁶⁸ Bu konuda tutulan arşiv kayıtları için bkz.: BOA, **DH.EUM.EMN**, 5/61, 20 Cemaziyelahir 1330/6 Mayıs 1912; BOA, **DH.EUM.EMN**, 7/22, 28 Receb 1330/14 Haziran 1912; BOA, **DH.EUM.EMN**, 12/5, 7 Şevval 1330/19 Eylül 1912; BOA, **DH.EUM.EMN**, 13/15, 23 Zilkade 1330/4 Kasım 1912; BOA, **DH.EUM.EMN**, 20/16, 22 Rebiulahir 1331/31 Mart 1913; BOA, **DH.EUM.EMN**, 21/12, 1 Cemaziyevvel 1331/8 Nisan 1913; BOA, **DH.EUM.EMN**, 32/10, 19 Zilkade 1331/20 Ekim 1913; BOA, **DH.EUM.EMN**, 12/15, 18 Şevval 1330/10 Ekim 1912; BOA, **DH.EUM.EMN**, 33/21, 3 Zilhicce 1331/3 Kasım 1913; BOA, **Dahiliye Nezâreti Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti Muhaberat ve Tensikât Müdüriyeti (DH.EUM.MTK)**, 56/17, 16 Zilhicce 1332; 5 Kasım 1914; BOA, **DH.EUM.MTK**, 58/6, 20 Zilhicce 1332/9 Kasım 1914; BOA, **DH.EUM.MTK**, 86/61, 3 Muharrem 1333/22 Kasım 1914; BOA, **DH.EUM.MTK**, 79/16, 25 Muharrem 1333/14 Aralık 1914.

²⁶⁹ BOA, **DH.İD**, 101/4. 5, 1 Zilhicce 1328/4 Aralık 1910.

kabilelerin Gazze’de karışıklık çıkaracağını önceden haber alan Osmanlı Devleti ise Tiyâhâ, Terâbîn ve Cibârât kabilelerinden yardım istemiştir.²⁷⁰ Bu örnekte görüldüğü gibi Birüssebi’de şehir kurulduktan bir süre sonra kabileler Osmanlı Devleti’nin yanında yer almış ve sınır güvenliğini temin etmişlerdir. Yukarıda verilen iki örnek doğrudan devletin bölgedeki adlî uygulamalarına dâhil edilemez. Ancak sınır güvenliğinin temini bölge halkının âdilâne yönetimini sağlayacak son derece önemli bir argüman olduğu için bu bölümde söz konusu örnekler verilmiştir.

Birüssebi’de adlî bir yapının bulunması sadece bu bölgede meydana gelen davaların çözümünde etkili olmamıştır. Devlet, zaman zaman Kudüs’teki diğer kazalarda görülen davaların soruşturulması için Birüssebi kaymakamını vazifelendirmiştir. Gazze kazası naibi Mehmed Said Efendi’nin vazifesinden istifası ile ilgili padişaha yazdığı arz ve sonraki süreç bu konuya bir örnektir. Gazze kaymakamının çağırması üzerine evden çıktığını belirten naib, İttihad kulübüne geldikten sonra Gazze ve Mecdel taburu zabitlerinden kolağası Tahir, mülazım Said, Mahmut Süleyman Efendiler ve bu şahısların arkadaşları ile beraber içtiği kahveden sonra halsiz düştüğünü bildirmektedir. Bu kişilerin kendisini darp ettiklerini ve görevinden istifa etmesini istediklerini de ekleyen Mehmet Said Efendi, kendisinin ölümle tehdit edildiğini belirterek olayla ilgisi olanları padişaha şikâyet etmiştir.²⁷¹ Bunun üzerine padişah meselenin soruşturulması için Birüssebi kaymakamı Âsaf Bey’i görevlendirmiştir.²⁷² Görüldüğü gibi ihtiyaç halinde bazı görevliler yerine Birüssebi’deki memurlar da istihdam edilmiştir.

Sonuç olarak, Birüssebi’de adlî yapının oluşturulması halkın devletle olan ilişkilerinde son derece etkili olmuştur. İdare meclisine aynı zamanda bidayet mahkemesi statüsü verilmesi ve bölgede yaşayan kabileleri temsil eden birer üyenin burada bulunması halkın adlî düzene uymasını etkilemiştir. Nitekim, şehirde adalet mekanizmasının kurulması hem kabileler arasındaki ilişkileri hem de kabilelerle devlet arasındaki ilişkileri olumlu yönde etkilemiş ve bölgenin modern sürece girmesini sağlamıştır.

²⁷⁰ BOA, **Dahiliye Nezâreti Siyasi Kısım Evrakı (DH.SYS)**, 86/1-6, 29 Rebiulevvel 1331/8 Mart 1913.

²⁷¹ BOA, **DH.MUI**, 49/2/23.11, 15 Rebiulevvel 1328/27 Mart 1910.

²⁷² BOA, **DH.MUI**, 49/2/23.13, 15 Rebiulevvel 1328/27 Mart 1910.

2.4.EĞİTİM

Osmanlı Devleti gerek Birüssebi’de gerekse de diğer göçebe kabilelerin yaşadığı bölgelerde yüzyıllarca eğitim alanında bir yatırım yapmamıştır. Bu durumun nedeni kabilelerin doğal yaşam şartlarına göre kontrol edilebilirliklerinin zayıf olması ile alakalıdır. Ayrıca, yakın zamana kadar göçebe kabilelerin eğitimini denetlemeyi gerektirecek herhangi bir tehdit ile karşılaşmamıştır. Ancak, Osmanlı Devleti’nin sınırlarında yabancı okulların arttığı dönemde II. Abdülhamid merkezi eğitim sisteminde ve imparatorluğun en uzak bölgelerinde tedbirler almaya başlamıştır.²⁷³ Özellikle Birüssebi gibi sınırında yabancı güç unsurlarının bulunduğu bölgelerde halkın Hristiyanlığa geçmesi önlenmeye çalışılmıştır.²⁷⁴ Böylece bedevî kabilelerin yaşadığı yerlere öğretmenler gönderilmiştir. Ayrıca bazı seyyar okulların açılması fikri gündeme getirilmiştir. Ancak, bedevî kabileler bütün bu düzenlemeleri devletin askere alma ve vergi toplama meselelerinde kullanacağı gerekçesiyle tepki ile karşılaşmışlardır. Dolayısı ile bu türden uygulamaların 19. yüzyılda kabileler üzerinde yeterli etki sağladığını söylemek mümkün değildir.²⁷⁵ Fakat, Birüssebi’deki kabilelerle devletin teması 20. yüzyılın başında arttığı için bu bölgede yaşayanların eğitim sürecini farklı bir alanda değerlendirmek gerekir.

Birüssebi’de şehir düzeni temin edildikten sonra, bölgede bir yatılı mektebin ve bir de Ziraat Mektebinin açılmasına karar verilmiştir. Yerel halk tarafından da desteklenen bu karar vasıtasıyla devlet, çocuklarına yakın olmak isteyen ailelerin Birüssebi’ye yerleşeceklerini öngörmüştür.²⁷⁶ Böylece bölge nüfusunda bir artış sağlanması hedeflenmiştir. İlk ve orta dereceli eğitim verecek olan yatılı okul için Birüssebi’den alınan âşar fazlası 3 bin liranın ve maarif nezaretinden temin edilecek bir miktar

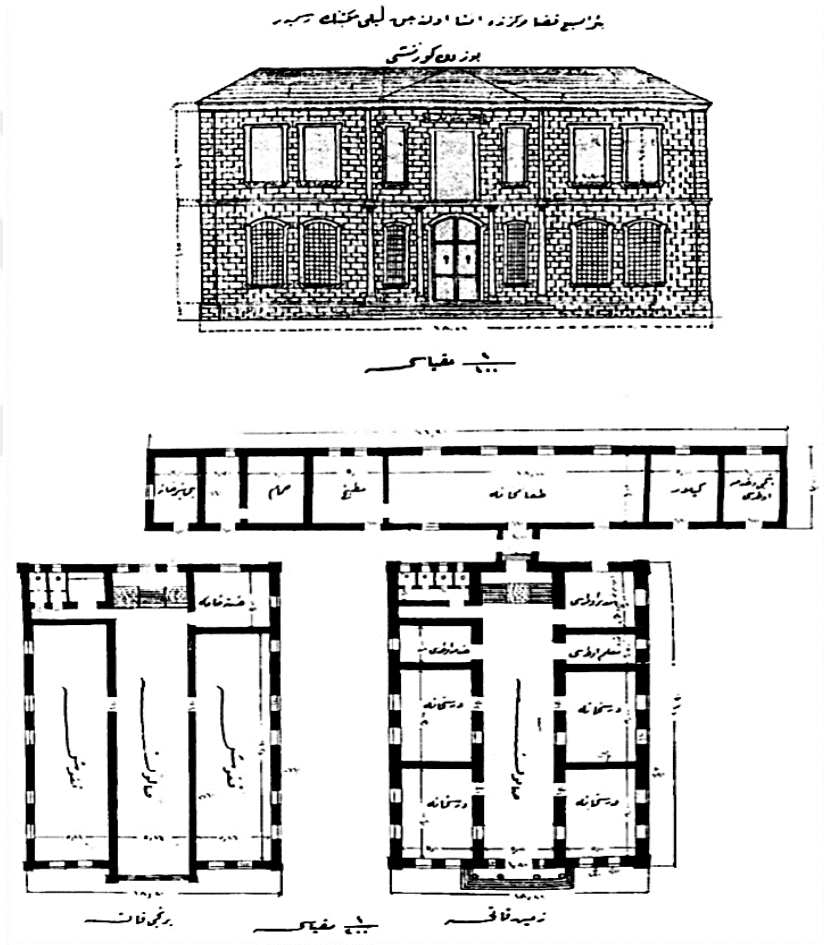
²⁷³ Benjamin C. Fortna, **Imperial Classroom Islam, the State and Education in the Late Ottoman Empire**, New York, 2002, s. 51-70. (Aynı eserin Türkçe’ye çevrilmiş hali için bkz.: Benjamin C. Fortna, **Mekteb-i Hümayûn Osmanlı İmparatorluğu’nun Son Döneminde İslam, Devlet ve Eğitim**, çev. Pelin Sıral, İstanbul, 2005.)

²⁷⁴ Osmanlı belgelerinde bedevî kabilelerin cahil olduğu belirtilmiştir. Buradaki cehalet kavramı halkın dini kurallara uymadaki yetersizliğinden dolayıdır. Böyle bir toplumun devlet kolayca din değiştirebileceğini düşündüğü için tedbir alma ihtiyacı duymuştur. (Osmanlı Devleti’nin aşiretleri tanımlarken kullandığı sıfatlar için bkz.: Alişan Akpınar ve Eugene L. Rogan, **Aşiret Mektep Devlet Osmanlı Devleti’nde Aşiret Mektebi**, İstanbul, 2001, s. 14-15.)

²⁷⁵ Selçuk Akşin Somel, **Osmanlı’da Eğitimin Modernleşmesi (1839-1908)**, İstanbul, 2010, s. 287-291.

²⁷⁶ BOA, **BEO**, 2982/223629, 6 Zilhicce 1324/20 Ocak 1907.

paranın kullanımı emredilmiştir.²⁷⁷ Söz konusu okulun inşası için verilen emir 1906 yılında hayata geçirilmemiş olmalıdır ki bu okulun eğitim faaliyetleri hakkında herhangi bir bilgiye ulaşılamamıştır. Ancak, 1914 yılında Kudüs Mutasarrıfı Ahmet Macit Bey'in bölge hakkında hazırladığı genel rapora ek olarak çizilen bir planda hükümet konağı ile aynı tarzda bir okul planı bulunmaktadır. Söz konusu yapı iki katlıdır. Dört derslik, iki koğuş, bir öğretmen ve hademe odasına yer verilen planda çocukların temel ihtiyaçlarını karşılayacakları alanlar da bulunmaktadır.²⁷⁸

Şekil 4: Birüssebi’de inşa edilen yatılı okula ait plan. (BOA, **DH.İD**, 59/72.; Yasemin Avcı, “The Application of Tanzimat in the Desert: The Bedouins and the Creation of a New Town in Southern Palestine (1860-1914)”, **Middle Eastern Studies**, c.45, S. 6, 2009, s. 980.)

²⁷⁷ BOA, **BEO**, 2843/213214, 12 Rebiulahir 1324/5 Haziran 1906; BOA, **BEO**, 2871/215286, 20 Cemaziyelevvel 1324/12 Temmuz 1906; BOA, **BEO**, 2888/216531, 18 Cemaziyelahir 1324/9 Ağustos 1906; BOA, **BEO**, 2904/217768, 17 Receb 1324/6 Eylül 1906; BOA, **BEO**, 2930/219742, 3 Ramazan 1324/21 Ekim 1906; BOA, **BEO**, 2976/223146, 22 Zilkade 1324/7 Ocak 1907; BOA, **BEO**, 2982/223629, 6 Zilhicce 1324/20 Ocak 1907; BOA, **BEO**, 3265/244826, 5 Safer 1326/9 Mart 1908.

²⁷⁸ BOA, **DH.İD**, 59/72, 24 Cemaziyelevvel 1332/20 Mayıs 1914.

Yatılı okul inşası ile birlikte yapılması kararlaştırılan bir diğer yapı birimi olan Ziraat Mektebi arşiv belgelerinde ayrıca Ziraat Bankası Şubesi adı ile de geçmektedir.²⁷⁹ Muhtemelen mekteple birlikte bankanın bir şubesinin de tesisi düşünüldüğünden bu iki isim birbirinin yerine kullanılmıştır. Bu durumda bölgede kurulması planlanan Ziraat yapısı ile kabilelerin ekonomik yönden refahının temin edilmesi ve çiftçinin eğitilmesi amaçlanmıştır. Fakat yatılı okul gibi bu mektebin de açılışı ekonomik sebeplerden dolayı hemen gerçekleştirilememiştir. Özellikle Ziraat Mektebi'nin inşası sırasında nezaret edecek Ziraat mühendisine verilecek maaşın bütçede karşılığı olmadığı için 1908 yılında mektebin kurulma faaliyeti bir sonraki seneye ertelenmiştir.²⁸⁰ Ancak bölgede yaşanan kıtlık mektep inşasına olanak sağlamamıştır. Bu durum karşısında bölgede bir Ziraat bankasının açılması ve çiftçiye destek amacı ile bin liranın buraya yatırılması gibi meseleler tekrar gündeme getirilmiştir.²⁸¹ Banka şubesi ile ilgili verilen emirlerin hayata geçirilip geçirilmediği bilinmemekle beraber, kıtlık döneminde devlet halka yardımda bulunmuştur.²⁸²

Bölgenin teşkilinden sonra başlayan I. Dünya Savaşı, Birüssebi'de yapılan faaliyetlerin fonksiyonunda değişimlere sebep olmuştur. Ancak eğitim, kültür ve diğer alanlardaki yenilikler devamlılığını korumuştur. Özellikle Cemal Paşa'nın Suriye Vilâyeti'nde görev yaptığı süre zarfında bölgedeki eğitimin geliştirilmesi için çalışmalar yapılmıştır. Savaş yıllarında Birüssebi'de basılmaya başlanan *Musavver Çöl* gazetesi bu çalışmaların halka tanıtılmasında bir araç olarak kullanılmıştır. Okuyucu kitlesi askerler ve yerli ahali olan gazetede Türkçe ve Arapça dilleri bir arada basılmıştır. Savaş haberleri, şiirler gibi askerleri ilgilendiren metinler Türkçe yazılmış bölgede yapılan yenilikler ise halkın anlayabilmesi amacıyla Arapça yazılmıştır. İki kesime yönelik duyurular ise iki dilde yayınlanmıştır. Mesela, bu dönemde tanıtımı yapılan Sanayi Mektebi ile ilgili haberler farklı sayılarda, Türkçe ve Arapça basılmıştır.

²⁷⁹ BOA, **BEO**, 2904/217768, 17 Receb 1324/6 Eylül 1906; BOA, **BEO**, 2930/219742, 3 Ramazan 1324/21 Ekim 1906; BOA, **BEO**, 2976/223146, 22 Zilkade 1324/7 Ocak 1907; BOA, **BEO**, 2982/223629, 6 Zilhicce 1324/20 Ocak 1907; BOA, **BEO**, 3265/244826, 5 Safer 1326/9 Mart 1908.

²⁸⁰ BOA, **BEO**, 3243/243206, 3 Muharrem 1326/6 Şubat 1908.

²⁸¹ BOA, **DH.İD**, 44/18, 22 Safer 1329/22 Şubat 1911; BOA, **DH.İD**, 98/29, 27 Safer 1330/16 Şubat 1912.

²⁸² BOA, **DH.İD**, 44-1/1, 7 Ramazan 1328/12 Eylül 1910.

Sanayi Mektebi, devletin kabile çocuklarını eğiterek farklı meslek kurumlarında yer alabilmelerini sağlayacak son derece önemli bir yapıdır. *Musavver Çöl*'ün dördüncü sayısındaki bir haberde Sanayi Mektebi halka tanıtılmıştır. Habere göre; iki sınıf, yatakhane, yemekhane, mutfak gibi bölümlerden oluşan okul büyük bir yapı topluluğunu oluşturmaktadır ve sağlık kurallarına uygun, modern tarzda inşa edilmiştir. Eğitimi ücretsiz olan okula 10-14 yaşlarındaki çocuklarını kaydettirmek isteyen velilerin her zaman kayıt hakkının bulunduğu da belirtilmiştir.²⁸³ Başlıca yedi iş dalından oluşan okulda dersler teorik ve pratik olmak üzere ikiye ayrılarak verilmiştir. Mektebin teorik ders cetveli aşağıdaki tablodadır:

Tablo 8
Birüssebi Sanayi Mektebi'ne Ait İki Yıllık Ders Programı

Birinci Sınıf		İkinci Sınıf	
Ders Adı	Konu	Ders Adı	Konu
Kıraat ve Hüsn-i Hat	Yazma ve okuma becerisi kazandırmak için temel eğitim ve ezberden karşılıklı şiir okuma çalışması	Kıraat ve Hüsn-i Hat	Dil bilgisi, şiir ve hikâye çalışmaları
Hesap	Sayılar ve dört işlem hakkında genel eğitim	Hesap	Dört işlem, kesir adı ve kesirli işlemler
Ulûm-ı Medeniyye	Birüssebi ve etrafının yeni tarih ve coğrafyası	Ulûm-ı Medeniyye	Türkiye'nin tarih ve coğrafyası, Osmanlı Hukuku
Ulûm-ı Diniyye	Kuran okuma ve İslam tarihi	Ulûm-ı Diniyye	Kuran okuma ve İslam Tarihi
Resim	Basit modellerden kroki yapma	Resim	Basit modellerden kroki yapma

Kaynak: *Musavver Çöl*, S. 6, 1 Şubat 1332/14 Şubat 1917, s. 62.

Sanayi Mektebi'nde teorik derslerini başarı ile tamamlayan çocuklar yedi iş kolundan birini seçerek pratik derslere geçmiştir. Bu iş kolları:

1. Demircilik ve her türlü makine tamir endüstrisi
2. Marangozluk: normal ve batı stili
3. Saraciye ve deri tabaklama
4. Bakır ve kalay endüstrisi
5. Bina işçiliği ve taş oymacılığı
6. Ayakkabı endüstrisi (kunduracılık)
7. Dikiş – nakış

²⁸³ *Musavver Çöl*, S. 4, 15 Kanunuevvel 1332/28 Aralık 1916, s. 37.

Yukarıdaki pratik dersler, Birüssebi'deki Çöl Müfettişliği'ne bağlı olan sanayi odasının fabrikalarında çalışan usta işçiler tarafından çocuklara öğretilmiştir. Teorik dersler ise bilgi, yetenek ve eğitim kalitesiyle meşhur olmuş eğiticiler tarafından verilmiştir. Eğitim sürecini başarı ile tamamlayıp diplomasını birincilikle alan öğrenciler, devletin fabrikalarına yönlendirilmiştir.²⁸⁴ Okulun tanıtımının daha iyi yapılması ve kabilelerin çocuklarını bu okula göndermesi için ise *Musavver Çöl*'ün ikinci sayısında Arapça bir duyuru ilan edilmiştir. Bu duyuruda kadınların çocuk yetiştirmedeki önemli rolü anlatılmıştır. Ayrıca yazıda Japonlar örnek gösterilerek buradaki kadınların yetiştirdiği çocuklar sayesinde Japonya'nın otuz sene içerisinde geliştiği vurgulanmıştır. Bu duyuruda Bedevî kabile kadınlarından da aynı özveri ile çalışarak çocuklarını yetiştirmeleri istenmiştir.²⁸⁵

Bu mektepler kabile çocuklarının eğitilmesi için düzenlenen kurumlardır. Ancak Osmanlı Devleti'nin bölgede sürdürdüğü faaliyetler yalnızca çocukların eğitilmesine yönelik olmamış aynı zamanda yerli halkın da eğitimi için çalışmalar yapılmıştır. Mesela gerek bölgedeki dini eksikliğin giderilmesi gerekse halkın hoşgörüsünü kazanabilmek amacı ile devlet Birüssebi'de büyük bir câmi' inşa ettirmiştir.²⁸⁶ Halkın dini öğretileri doğru kaynaklardan edinebilmesi amacıyla da vaiz Abdülmuttalib Efendi atanmıştır.²⁸⁷ Böylece Birüssebi'de bir mabedin inşası ile her yaştan kabile mensubu bireyin eğitim almasına imkân sağlanmıştır.

Sonuç olarak, Osmanlı Devleti, Birüssebi'yi bir şehir olarak inşa ederken eğitim ihtiyacını görmezden gelmemiştir. Ancak bölgede yapılması planlanan eğitim faaliyetlerinin başarı sağlayıp sağlayamadığı üzerinde bir değerlendirme yapmak mümkün değildir. Çünkü eğitim uzun bir süreçtir ve devamlılık gerektirir. Savaş yıllarında eğitim alanındaki devamlılığın tam anlamıyla sürdürülebilmesi mümkün olamamıştır. Sürecin gerektirdiği ihtiyaçlara binaen çocukların kısa sürede yetiştirilmesi için farklı eğitim birimleri açılmıştır. Verilen eğitimler ile kabile çocuklarının herhangi bir devlet kurumunda görev alıp almadığı bilinmemektedir.

²⁸⁴ *Musavver Çöl*, S. 4, 15 Kanunuevvel 1332/28 Aralık 1916, s. 37.

²⁸⁵ *Musavver Çöl*, Sayı: 2, 28 Teşrinievvel 1332/10 Kasım 1916, s. 15.

²⁸⁶ BOA, *Y.MTV*, 204/50, 9 Rebiulevvel 1318/7 Temmuz 1900; BOA, *DH.MKT*, 2500/131.01, 2 Rebiulevvel 1319/19 Haziran 1901.

²⁸⁷ BOA, *MF.MKT*, 741/51, 18 Receb 1321/10 Ekim 1903.

Ancak yapılan faaliyetlerin nispeten şehirli insan üretimine katkı sağladığını söylemek mümkündür. Özellikle bazı şeyhlere verilen nişanlar, bölgeye yerleştirilen kabilelerin devlete uyum sağladığının bir göstergesidir.²⁸⁸

²⁸⁸ BOA, **DH.MÜİ**, 91-1/33, 24 Rebiulahir 1328/5 Mayıs 1910; BOA, **İrâde Taltifat (İ.TAL)**, 501/34, 2 Receb 1333/16 Mayıs 1915.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. ASLERÎ BİR MERKEZ OLARAK BİRÜSSEBİ

3.1.ASKERÎ YAPI

Osmanlı Devleti, Birüssebi’yi sınırlarına ekledikten sonra burada idari açıdan bir yapılanmayı gerekli görmemiş olsa dahi bedevî kabilelerin kontrolü meselesi ile yakından alakadar olmuştur. Nitekim, Birüssebi’de askerlerin barınması için inşa edilen binalar devletin bölgedeki ilk faaliyetleridir. Osmanlı Devleti burada şehir kurulmadan önce ihtiyaç halinde asker bulundurmıştır. Şehir kurulduktan sonra ise askerî yapının görev ve sorumlulukları genişletilerek uygulanmaya devam edilmiştir. Dolayısı ile bu iki süreci birbirinden ayrı tutarak incelemek gerekir.

a. *Birüssebi Bir Kaza Merkezine Dönüştürülmeden Önce Bölgede Bulunan Askerî Yapı:* 17. ve 18. yüzyıllarda Birüssebi’de yaşayan bedevî kabileler devletin bu coğrafyadaki göçebe unsurlara uyguladığı askerî yaptırımlardan etkilenmiştir. Bu tarihlerde askerî yapının görevi yolları, kervanları, sınırı korumak ve adlî müdahaleyi gerektirecek konularda faaliyette bulunmaktır.²⁸⁹

19. yüzyılda Osmanlı Devleti’nin merkezi gücü zayıflamıştır. Bu nedenle devlet için önceden problem teşkil etmeyen unsurlar bu dönemde büyük bir tehdit emaresi olarak görülmüştür. Özellikle kabilelerin kendi içlerindeki girift yapıları ve şeyhlerin bölgedeki etkinliği, devlet otoritesi ile çelişmiştir. Ayrıca kabilelerin yaşam tarzları ve adetleri, merkezi otoritenin doğruları ile farklılık göstermiştir.²⁹⁰ Sonuç olarak, Birüssebi’de yapılan eşkıyalıkların terbiye edilmesi²⁹¹ ihtiyacı ortaya çıkmıştır. Böylece 19. yüzyılda devlet sert önlemler alarak problemleri çözmeye başlamıştır. Bu dönemde askerî yapının temel görevi, verilen emirleri yerine getirmek ve düzeni sağlamaktır.

²⁸⁹ Dror Ze’evi, *Kudüs*, s. 116.

²⁹⁰ Yasemin Avcı, “The Application of Tanzimat in the Desert”, s. 972.

²⁹¹ BOA, *İrâde Meclis-i Vâlâ (İ.MVL)*, 259/9695, 28 Rebiulevvel 1269/ 9 Ocak 1853.

II. Mahmut'un saltanat yıllarında, devlet ordusunda yapılan değişiklik, Osmanlı Devleti'nin kazalarından asker temini meselesini ortaya çıkarmıştır. Yeni düzenlemeler kapsamına Kudüs'te bulunan yerli halk ve kabileler de dâhil edilmiştir.²⁹² Ancak, bu zamana kadar askere alma zorunluluğu ile karşılaşmayan ahâli bu uygulamaya tepki göstermiştir. Bölgeden asker temin etmek isteyen devlet ise zor kullanarak halka müdahale etmiştir. Bu muameleye maruz kalan çoğu kişi gönülsüz olarak askerî yapıya dâhil edilmiştir. Söz konusu siyaset ve askerlik süresinin belirsizliği gibi olumsuz etkenler halkın bir kısmının da askerlikten kaçmak için çeşitli kanun dışı yollara başvurmasına sebep olmuştur.²⁹³ 1865 tarihli bir raporda Gazze'den asker toplanırken yaşanan zorluklar anlatılmıştır. Ayrıca aynı raporda Terâbîn kabilesinin de askere alma uygulamasına tepki gösterdiği belirtilmiştir.²⁹⁴ Kudüs Sancağı'nda 1880 yılında yapılan sayıma göre kayıt altında olmayan ve askere alınmamış bedevî kabile mensubu sayısı 31.060 kişidir.²⁹⁵

Sonuç olarak, merkezden çok uzak bir bölgede bulunan askerî yapının denetimi, bir şehir kurulana değin tam anlamı ile gerçekleştirilememiştir. Birüssebi'deki askerlerin konakladığı yer dahi harap halde bırakılmıştır. Bu durumun sonucunda askerler Birüssebi'den ayrılmıştır. Aynı dönemde bölgede bir karakol inşası düşünülse de bu türden bir inşa faaliyeti bir şehir kurulana değin gerçekleştirilmemiştir.²⁹⁶

b. *Birüssebi Kaza Merkezine Dönüştürüldükten Sonra Bölgede Bulunan Askerî Yapı:* Birüssebi'nin kaza merkezine dönüştürülme kararı alındıktan sonra bölgeye asker temini meselesi ortaya çıkmıştır. Devlet emri ile görevlendirilecek askerlerin

²⁹² Ahmet Yaramış, "II. Mahmut Döneminde Filistin Bölgelerinden Asker Alımı İçin Yapılan Girişimler (1826-1839)", *Osmanlı'dan Günümüze Filistin Sempozyumu*, 28-29 Kasım 2013, Ankara, c. 1, s. 18-22.

²⁹³ BOA, A.}MKT.MHM, 320/52.1, 16 Cemaziyelahir 1281/16 Kasım 1864; BOA, A.}MKT.MHM, 322/22, 23 Receb 1281/22 Aralık 1864.

²⁹⁴ Bu raporda Gazze'ye asker toplamak için memurlar geldiği zaman Terâbîn aşiretinin yaşadıkları yeri terk ederek çöle gittiğini, memurlar geri döndüğü zaman ise tekrar yaşam alanlarına döndükleri anlatılmaktadır. Rapora göre kabilenin yaptığı bu muameleden dolayı belgenin yazıldığı tarih dâhil olmak üzere bölgeden bir nefer dahi alınmadığı belirtilmiştir. (Ayrıntılı bilgi için bkz.: BOA, A.}MKT.MHM, 337/73.5, 29 Muharrem 1282/24 Haziran 1865; Bu belgenin başka bir kullanımı için bkz.: Yasemin Avcı, "The Application of Tanzimat in the Desert", s. 982.)

²⁹⁵ BOA, *Yıldız Perakende, Umum Vilayetler (Y.PRK.UM)*, 4/3.1, 19 Zilkade 1297/24 Ekim 1880.

²⁹⁶ BOA, *DH.MKT*, 1517/77, 20 Şevval 1305/30 Haziran 1888.

görev ve sorumluluklarında istimâlet uygulaması gereğince değişimler yapılmıştır. Bu askerlerin görevi Kudüs sınırının güvenliğini sağlamaktır. Ayrıca kabilelerin korunması, bölgede düzenin sağlanması askerlerin görevlerine dâhil edilmiştir.

Tesrî-i Muamelat ve Islahat Komisyonu, Birüssebi ile ilgili çalışmalarını yürütürken, bu bölgenin etrafındaki bedevî kabilelerden seçilmesi şartıyla, bir bölük jandarmanın oluşturulması gerektiğini merkeze bildirmiştir.²⁹⁷ Böylece şehrin kurulduğu süreçte Birüssebi’de görevlendirilecek nefer, süvari, jandarma sınıfından askerlerin sayısı otuz dokuz kişi olarak belirlenmiştir.²⁹⁸ Arif Bey, eserinde bu takviyenin Zabit Zübeyir Efendi’nin emri altında gerçekleştirildiğini söylemektedir. Ayrıca Arif Bey’in ifadesine göre; askerî görevlilerden Çavuş Mustafa Efendi’nin bedevî kabileleri kontrol altına almada başarılı olduğundan söz edilmektedir.²⁹⁹

Bölgedeki askerî görevliler Birüssebi’nin kurulmasındaki özel şartlardan³⁰⁰ faydalanmıştır. Şehir kurulmadan önce askerin barınamayacağı kadar harap halde bulunan askerî yapı yerine bu dönemde yeni bir kışla inşa edilmiş³⁰¹ ve burada görev yapacak askere ilgili kanun gereği bir buçuk misli maaş ödenmiştir.³⁰² Ayrıca bu dönemde Birüssebi’deki jandarma bölüğünün tamamına Martini tüfek verilmiştir.³⁰³

Kazanın kurulması için başlatılan çalışmalardan kısa bir süre sonra askerin sayısı bölge ihtiyacını karşılayamaz hale gelmiştir. Bu nedenle Gazze’den yirmi nefer sevk edilerek bir jandarma bölüğü teşkil edilmiştir.³⁰⁴ Yeni atanan neferler diğer askerî görevliler ile benzer imtiyazlara sahip olmuşlardır. Dolayısı ile maaşları birer buçuk misli verilmiş,³⁰⁵ ihtiyaç duyacakları silahlar ise Bahr-ı Cedit vapuru ile gönderilmiştir.³⁰⁶ Birüssebi, mevki olarak mutasarrıf muavinliğine yükseltildiğinde

²⁹⁷ BOA, **DH.TMIK.S**, 25/62.01, 13 Safer 1317/23 Haziran 1899.

²⁹⁸ BOA, **BEO**, 1486/111433, 15 Muharrem 1318/15 Mayıs 1900; BOA, **BEO**, 1545/115840, 10 Cemaziyelevvel 1318/5 Eylül 1900; BOA, **İrâde Askeri (İ.AS)**, 34/15, 18 Cemaziyelahir 1318/13 Ekim 1900.

²⁹⁹ Arif el-Arif, **Târîhu Birüsseb**, s. 244-245.

³⁰⁰ Birüssebi’nin Mısır sınırına yakın olması ve burada yaşayan etnik unsurların kontrolünün diğer bölgelere nazaran daha zor olması bu şehri diğer kazalardan farklı kılmaktadır.

³⁰¹ Arif el-Arif, **Târîhu Birüsseb**, s. 245.

³⁰² BOA, **DH.TMIK.S**, 31/94.5, 23 Cemaziyelahir 1318/18 Ekim 1900; BOA, **BEO**, 1622/121636, 4 Zilkade 1318/23 Şubat 1901.

³⁰³ BOA, **DH.TMIK.S**, 32/31, 15 Receb 1318/8 Kasım 1900.

³⁰⁴ BOA, **DH.TMIK.S**, 35/80, 8 Şevval 1319/20 Kasım 1901.

³⁰⁵ BOA, **İ.AS**, 41/35, 27 Rebiulahir 1320/3 Ağustos 1902; BOA, **BEO**, 1901/142509, 5 Cemaziyelevvel 1320/10 Ağustos 1902; BOA, **DH.MKT**, 563/35, 15 Cemaziyelevvel 1320/20 Ağustos 1902.

³⁰⁶ BOA, **Y.PRK.ASK**, 175/127, 29 Cemaziyelahir 1319/13 Ekim 1901.

her alanda yapılan değişiklikler askerî yapıya da etki etmiştir.³⁰⁷ Bu dönem bölge genelinde alınan güvenlik tedbirleri doğrultusunda Yafa taburundaki altı yüz neferden iki yüzü Birüssebi'ye gönderilmiştir. Ayrıca sınıra yakın yerlere dört karakol inşa edilmiş, karakollar arasındaki seyyar süvari müfrezelerinin sayısı ise yüze çıkartılmıştır.³⁰⁸ Ancak daha sonra bölge tekrar kaza statüsüne dönüştürüldüğü için değişiklikler kalıcı olamamıştır. Birinci Dünya Savaşı yıllarında da Osmanlı Devleti bölgede asker buldurmaya devam ederek sınırın güvenliğini sağlamaya çalışmıştır.³⁰⁹ Böylece Sînâ-Filistin Cephesi'ndeki savaşta Birüssebi çok önemli bir mevki olarak kullanılmış ve bölgede yeni askerî tedbirler alınmıştır.

Sonuç olarak Birüssebi, Osmanlı Devleti'nin idaresi altında bulunduğu süre boyunca bölgenin askerî açıdan denetimi ve kontrolü temin edilmiştir. Birüssebi'de bir şehir kurulmadan önce ve sonra askerî uygulamalarda değişiklikler olsa dahi amaç bölgenin güvenliğini sağlamak olmuştur. Ayrıca beklenen askerî faydalar da temin edilmiştir. Böylece Birinci Dünya Savaşı yıllarına değin Kudüs Mutasarrıflığı'nın güvenliği sağlanmıştır. Kabileler arasındaki mücadeleler de yine bu yapı sayesinde en aza indirilmiş, problemler yerinde ve kısa sürede çözülmüştür.

3.2.CEMAL PAŞA 'NIN BİRÜSSEBİ'DEKİ FAALİYETLERİ

Cemal Paşa (1872-1922) hakkında yakın dönemde pek çok akademik çalışma yapılmıştır.³¹⁰ Burada paşanın Dördüncü Ordu Kumandanlığı sırasındaki Birüssebi'de gerçekleştirdiği imar ve iskân faaliyetleri incelenecektir.

³⁰⁷ BOA, **DH.ŞFR**, 398/25, 28 Nisan 1324/11 Mayıs 1908.

³⁰⁸ Yasemin Avcı, **Kudüs**, s. 99.

³⁰⁹ BOA, **DH.EUM.EMN**, 84/11, 8 Şaban 1332/2 Temmuz 1914.

³¹⁰ 1872 senesinde Midilli'de doğan Cemal Paşa, Osmanlı Devleti'nde askerî yapı birimlerinde görev yapmıştır. 1908 Jön Türk ihtilâlinde sonra İttihat ve Terakkî Cemiyeti'nin askerî kadrosu içerisinde yer almıştır. Birinci Dünya Savaşı yıllarında Dördüncü Ordu Komutanlığı'na getirilen paşa, 1918'de Talat Paşa kabinesinin istifası üzerine İttihat ve Terakkî mensubu yedi kişi ile beraber yurt dışına kaçmıştır. 21 Temmuz 1922 tarihinde Tiflis'te öldürülmüştür. Cemal Paşa'nın hayat hikayesi hakkında ayrıntılı bilgi edinmek için bkz.: **Hatırât (1913-1922) Cemal Paşa**, haz. Ahmet Zeki İzgöer, İstanbul, 2012; Nevzat Artuç, **Cemal Paşa**, Ankara, 2008; M. Şükrü Hanioglu, "Cemal Paşa", **DİA**, c. 7, İstanbul, 1993, s. 305-307; es-Seyyid Muhammed Habîb el-Ubeydî, **Cemal Paşa'yı Yüceltme Amacıyla Yazılmış Bir Risale Payitahta Nutuklarım**, haz. Nevzat Artuç, İstanbul, 2018, s. 7-44. Cemal Paşa'nın Birinci Dünya Savaşı'ndaki faaliyetleri için bkz.: M. Talha Çiçek, **War and State Formation in Syria: Cemal Pasha's Governorate During World War I, 1914-17**, New York, 2014.

Osmanlı Devleti'nin Birinci Dünya Savaşı'na girdiği yıllarda cephelerde yetkin komutanların görevlendirilme süreci başlamıştır. Dördüncü Ordu Komutanı Zeki Bey³¹¹ savaş sırasında yeterli olmadığı gerekçesiyle önce Dördüncü Ordu, daha sonra da Sekizinci Kolordu Komutanlığı'nın emri altına alınmıştır. Fakat bu şekilde savaşa girmenin başarı sağlamayacağını anlayan Enver Paşa (1881-1922),³¹² Cemal Paşa'nın Suriye bölgesinde Dördüncü Ordu Komutanı olmasını teklif etmiştir.³¹³ İstanbul'dan uzakta bulunan göreve Cemal Paşa'nın atanması Enver Paşa'nın merkezden uzaklaştırma girişimi olarak da değerlendirilmektedir.³¹⁴ Ancak devletin, savaş yıllarında Arapların yaşadığı coğrafyada yaptığı çalışmalar, bölgenin güçlü komutanlar eli ile korunmasına son derece önem verdiğini ispatlamaktadır. Dolayısıyla, başarısını kanıtlamış olan Cemal Paşa'nın Suriye bölgesinde görevlendirilmesi doğal karşılanmalıdır. Paşa, Dördüncü Ordu Komutanlığı vazifesini aşağıdaki şartların sağlanması durumunda kabul edeceğini bildirmiştir.

1. Ordu kumandanlarına tanınan serbestliğe sahip olmak,
2. Bahriye Nezareti görevini sürdürmeye devam etmek ve kendisi olmadığı zaman vekaleten bu görevin Enver Paşa tarafından yapılması,
3. Nezaret işlerinin düzenlenmesi ve yenilenmesi ile ilgili çalışmalarda paşanın görüşü ve izni alınmaksızın hiçbir yeniliğin yapılmaması.³¹⁵

Cemal Paşa'nın şartları kabul edilmiştir. Böylece paşa, 4-5 gün içerisinde İstanbul'daki hazırlıklarını tamamlayıp, 21 Kasım 1914 tarihinde Haydarpaşa'dan Suriye'ye doğru yola çıkıp 8 Aralık'ta Şam'a ulaşmıştır.³¹⁶ Bu tarihten itibaren üç yıl

³¹¹ Sinan Kunalp, **Son Dönem Osmanlı Erkân ve Ricali 1839-1922**, İstanbul, 1999, s. 19.

³¹² 1881 senesinde İstanbul'da doğan paşanın asıl adı İsmail Enver'dir. İlk ve orta eğitimini tamamladıktan sonra Mekteb-i Harbiyye-i Şâhâne'yi dokuzuncu olarak, Erkân-ı Harp eğitimini ikinci olarak bitirmiştir. Devletin çeşitli askerî birimlerinde görev alan Enver Paşa, 24 Haziran 1908'de dağa çıkarak İttihat ve Terakkî Cemiyeti'nin başlattığı ihtilâle öncülük yapmıştır. Birinci Dünya Savaşı sırasında Harbiye Nâzırı olarak görev yapan paşa, savaşın kaybedilmesinin akabinde yedi İttihatçı ile beraber ülkeyi terk etmiştir. Rusya'daki Türk direnişini örgütlemek için çalıştığı dönemde anî bir saldırıya uğramış ve 1922'de öldürülmüştür. Ayrıntılı bilgi için bkz.: M. Şükrü Hanioglu, "Enver Paşa", **DİA**, c. 11, İstanbul, 1995, s. 261-264.

³¹³ Ali İhsan Sabis, **Harp Hatıralarım Birinci Cihan Harbi**, c. 2, İstanbul, 1990, s. 220-221; Stanford J. Shaw, **The Ottoman Empire in World War I**, c. 2, Ankara, 2008, s. 1612-1613.

³¹⁴ Ali İhsan Sabis, **Harp Hatıralarım Birinci Cihan Harbi**, c. 1, İstanbul, 1990, s. 130-132; Kress von Kressenstein, **Türklerle Beraber Süveyş Kanalına**, s. 44; Nevzat Artuç, **Cemal Paşa**, s. 209; Habîb el-Ubeydî, **Payitahtta Nutuklarım**, s. 12.

³¹⁵ **Hatırât (1913-1922) Cemal Paşa**, s. 185-186.

³¹⁶ Nevzat Artuç, **Cemal Paşa**, s. 211; Habîb el-Ubeydî, **Payitahtta Nutuklarım**, s. 14.

sürecek olan tartışmalı Cemal Paşa idaresi Suriye’de başlayacaktır.³¹⁷ Paşa, burada görev yaptığı süre boyunca bölgenin imarı ile yakından alakadar olacaktır. Özellikle Birüssebi’de yapılan faaliyetler savaşın seyrini olumlu yönde etkileme ve daha sonraki süreçte halkın refah içerisinde yaşayabileceği bir alana sahip olma amacı taşımaktadır.³¹⁸

Birinci Dünya Savaşı yıllarında, Cemal Paşa’nın Birüssebi’de yaptığı düzenlemeleri iki açıdan incelemek mümkündür. Bunlardan ilki savaş sırasında askerin ihtiyaç duyacağı malzemelerin saklanması, korunması ve sevkiyatı için menzil noktalarının merkezi olarak Birüssebi’nin seçilmesidir. Böylece burada bir Çöl Menzil Müfettişliği kurulmuştur.³¹⁹ Bölgede gerçekleştirilen diğer faaliyet alanı ise imar, iskân çalışmaları ile ilgilidir.

a. *Çöl Menzil Müfettişliği*: Osmanlı Devleti, Birinci Dünya Savaşı’na Almanya’nın yanında girmiştir. İki devletin savaş planına göre Osmanlı birlikleri Süveyş Kanalı’nda İngilizlere taarruz yapacaktır. Böylece İngilizlerin Avrupa cephesindeki savaşlarda gücü zayıflatılacaktır.³²⁰ Bu durum Sînâ Çölü’nün geçilmesi ile mümkündür. Ancak daha önce Dördüncü Ordu bu bölgede savaş yapma tecrübesine sahip değildir.³²¹ Dolayısı ile ordu, çöl koşullarında savaşmak için ne tür malzemelerin gerektiğini, hangi zorluklar ile karşılaşılacağını bilmiyordu.³²²

Cemal Paşa, aralık ayında bölgeye ulaşmış ve aynı sene içerisinde İngilizlere karşı bir harekât yapmayı uygun görmüştür.³²³ Aksi takdirde bölgede ordunun ihtiyaç

³¹⁷ Cemal Paşa’nın Suriye’de uyguladığı otoriter yönetim şekli, paşanın uygulamalarını gören devrin ileri gelenleri tarafından farklı şekilde yorumlanmıştır. Cemal Paşa’nın Suriye’deki idare tarzına yönelik yapılan eleştiriler hakkında ayrıntılı bilgi için bkz.: Habîb el-Ubeydî, **Payitahtta Nutuklarım**, s. 14-15.

³¹⁸ **Musavver Çöl**, S. 7, 5 Cemaziyelevvel 1335/27 Şubat 1917, s. 74.

³¹⁹ **Hatırât (1913-1922) Cemal Paşa**, s. 208.

³²⁰ Ercüment Kuran, “Birinci Dünya Savaşı”, **DİA**, c. 6, İstanbul, 1992, s. 197; Sami Yengin, **Drama’dan Sina-Filistin’e Savaş Günlüğü (1917-1918)**, haz. Ahmet Tetik vd., Ankara, 2007, s. 5; Emin Çöl, **Çanakale-Sina Savaşları**, s. 86.

³²¹ **Ali Fuat Erden, Paris’ten Tih Sahrasına**, Ankara, 1949, s. 36.

³²² Cemal Paşa’dan önce ordu komutanlığı yapan Zeki Paşa, Süveyş Kanalı’nın geçmenin zorluklarını bir rapor ile Başkomutanlığa sunmuştur. Ancak bu rapor bir tahminden ibarettir. Zira daha öncesinden Süveyş Kanalı’nı geçmek için herhangi bir girişimde bulunulmamıştır. Şükrü Mahmut Nedim, **Filistin Savaşı (1914-1918)**, çev. Abdullah Es, Ankara, 1955, s. 7.

³²³ Habîb el-Ubeydî, **Payitahtta Nutuklarım**, s. 56; Seyfullah Korkmaz, “Cemal Paşa’nın Hatıralarına Göre I. Dünya Savaşında Filistin Cephesi”, **Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, S. XLIII, 2017, s. 55.

duyacağı araç, gerecin ve savunma sırasında gerekli olacak planın belirlenmesi için bir yıl beklemek gerekecektir. Paşa, geçecek olan bir yılı ordunun yararına kullanmayı tercih ederek, I. Kanal Harekâtı'nı 14 Ocak 1915'te başlatmıştır. Bir ay süren bu olayı eserinde değerlendiren Arif Bey, çölden geçmek için gerekli tedbirler alınmaksızın yapılan harekâtın zaman ve maddî kayba sebep olduğunu belirtmektedir.³²⁴ Bölgeyi çok iyi bilen bir yöneticinin bu türden yorum yapması doğaldır. Ancak, Cemal Paşa hatıratında seferin yapılmasının gerekli olduğunu savunmaktadır.³²⁵ Hazırlık yapılmaksızın girişilen taarruzun sonucunda Osmanlı Devleti başarısız olmuştur.³²⁶

I. Kanal Harekâtı, sonrasında orduda tespit edilen ihtiyaçların giderilmesine yönelik çalışmalar başlatılmıştır.³²⁷ Böylece çölün keşfi için öncelikli olarak mevcut İngiliz haritasının düzenlenmesi³²⁸ ve yeni yerlerin tespiti için Alman Binbaşı Hans Gustav Ferdinand von Ramsay (1862-1938)³²⁹ görevlendirilmiştir. Vazifesini 25 Temmuz 1915'te tamamlayan Binbaşı, Katya-Cefcafe-Nahil hattına kadar inceleme yaparak 1/200.000 ölçekli bir çöl haritası hazırlamıştır.³³⁰ "Ramsay Haritası" adı ile de bilinen bu çalışma Almanya'da paftalar halinde bastırılarak çölde kullanılmıştır.³³¹

Kanal Harekâtı sonrasında, bölgede yapılacak savaşta başarı sağlamak için menzil teşkilatının gerekliliği anlaşılmıştır. Böylece Birüssebi, el-Hafir, İsmailiye

³²⁴ Arif el-Arif, *Târîhu Birüsseb'*, s.249.

³²⁵ *Hatırat (1913-1922) Cemal Paşa*, s. 206.

³²⁶ Ali Fuat Bey söz konusu hareketin gerçek bir taarruz olduğunu ancak devletin bu harekât sonucunda başarısızlığından dolayı I. Kanal Harekâtı'nın yalnızca bir keşif taarruzu adı ile halka duyurulduğunu hatıralarında anlatmıştır. Ayrıntılı bilgi için bkz.: Ali Fuat Erden, *Birinci Dünya Savaşı'nda Suriye Hatıraları*, İstanbul, 2006, s. 58. Ayrıca Kanal Harekâtı hakkında geniş bilgi için bkz.: Muzaffer Albay, *Birinci Dünya Savaşı'nda Mısır Seferi Çerçevesinde Birinci Kanal Akını*, haz. Hülya Toker, Ankara, 2006; İsmet Üzen, *Osmanlı'nın Çöl Yürüyüşü: Kanal Seferleri*, İstanbul, 2011.

³²⁷ II. Kanal Harekâtı Hazırlıkları için bkz.: Genel Kurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Merkezi Başkanlığı (ATASE) Arşivi, *Birinci Dünya Harbi (BDH)*, K. 9, D. 49.18, 5 Ramazan 1330-21 Ramazan 1331/18 Ağustos 1912-24 Ağustos 1916; Arif el-Arif, *Târîhu Birüsseb'*, s.253.

³²⁸ İngilizler bölgede savaş olmadan 40 yıl önce Osmanlı Devleti'nden Birüssebi, Gazze gibi Mısır sınırının ötesindeki yerlerin haritasını çıkarmak için izin almışlardır. Bu durum devlet için ilk önce tehdit arz etmemiştir. Ancak Birinci Dünya Savaşı sırasında İngilizlerin bu izni kullanarak bölge hakkında bilgi edinmeye çalışması devletin dikkatini çekmiştir. (Ayrıntılı bilgi için bkz.: BOA, *BEO*, 4248/318562, 14 Safer 1332/12 Ocak 1914.) Her ne kadar böyle bir durumda Osmanlı Devleti tedbir amacıyla İngilizlerin çalışmasına izin vermemiş olsa dahi İngilizlerin bölge coğrafyası hakkında yapmış olduğu haritalar, Osmanlı Devleti'nin elinde bulunan haritalardan daha kullanışlıdır. Bu nedenle, mevcut İngiliz haritasının üzerinde düzeltme yapmak daha uygun görülmüştür.

³²⁹ Norbert Schwake, "The Great War In Palestine: Dr Tawfiq Canaan's Photographic Album", *Jerusalem Quarterly Palestine In World War One 56-57*, Winter 2016-Spring 2014, s. 150.

³³⁰ Ordu harita subaylarının bölgedeki arazi yapısını nasıl tespit ettiğine dair bkz.: *General Allenby'nin Hatıratı Arap Ayaklanması ve Filistin'in Osmanlı'dan Kopuşu*, haz. Faruk Yılmaz, İstanbul, 2013, resimler 47.

³³¹ Ali Fuat Erden, *Suriye Hatıraları*, s. 85-86; Nevzat Artuç, *Cemal Paşa*, s. 237.

güzergahına her 30 kilometreye bir menzil noktası kurulmak üzere toplamda 10 menzil tasarlanmıştır.³³² Bu birimlerin her biri Birüssebi’de kurulan Çöl Menzil Müfettişliği’ne bağlanmıştır.³³³

Bölgenin merkez olarak seçilmesinin en önemli sebebi konumu ile alakalıdır. Zira Birüssebi çölün kenarında bulunmaktadır ve güvenli bir bölgedir. Ayrıca Osmanlı Devleti burada 15 yıl boyunca ciddi bir imar çalışması yapmıştır. Nitekim, bu durum Birüssebi’nin, ordu ihtiyaçlarını karşılama konusunda diğer menzil noktalarına kıyasla, daha elverişli olduğunu göstermektedir. Müfettişliğin başına Yirmi Üçüncü Fırka Kumandanı Erkân-ı Harbiye Kaymakamı Behçet Bey getirilmiştir.³³⁴ Müfettişliğin görevi kapsamında orduya lojistik destek sağlayacak imkanlar hazırlanmıştır.

Savaşın seyrini etkileyecek olan yol yapım çalışmalarının gerekliliği I. Kanal Harekatı’ndan önce belirlenmiştir. Cemal Paşa, Suriye’ye giderken geçirdiği 17 günlük³³⁵ uzun seyahati boyunca İstanbul-Suriye arasındaki yolları inceleme fırsatı bulmuştur. Nitekim, savaş sırasında ordunun ihtiyaç duyacağı iâşe ve mühimmat teminatının mevcut koşullarda mümkün olamayacağını anlamıştır. Bu nedenle paşa, durak yerlerinde görevli olan memurlara yolların iyileştirilmesi için görev vererek, savaş sırasında nakliyat probleminin yaşanmamasını amaçlamıştır.

³³² Ali Fuat Bey, çölü geçmenin ancak üç yol ile mümkün olabileceğini eserinde açıklamıştır. Buna göre:

1. Akdeniz sahili boyunca Gazze-Ariş-Kaytara yolu,
2. Çölün ortasından giden Birüssebi- el-Hafir-Bir’i Hasana- İsmailiye güzergahı,
3. Maan-Akabe-Kalatülnahil-Süveyş yolu.

Bu üç yol arasında birinci ve üçüncü yolların güvenli olmadığını belirten yazar en güvenli yol güzergahının Birüssebi bağlantılı olduğunu belirtmiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz.: Ali Fuat Erden, **Paris’ten Tih Sahrasına**, s. 36; Ali Fuat Erden, **Suriye Hatıraları**, s. 3; Şükrü Mahmut Nedim, **Filistin Savaşı**, s. 16.

³³³ ATASE Arşivi, **BDH**, K. 9, D. 49.18.03, 5 Ramazan 1330-21 Ramazan 1331/18 Ağustos 1912-24 Ağustos 1916; Ali Fuat Erden, **Paris’ten Tih Sahrasına**, s. 45; Seyfullah Korkmaz, “I. Dünya Savaşında Filistin Cephesi”, s. 56.

³³⁴ **Hatırât (1913-1922) Cemal Paşa**, s. 196.

³³⁵ İstanbul-Suriye arasındaki mesafe on yedi gün olmamasına rağmen Cemal Paşa mola verdiği yerlerde büyük kalabalıklar tarafından karşılandığı için ve zaman zaman Suriye’deki yolları incelemek amacıyla gidiş güzergahını değiştirdiği için yolculuk süresi uzamıştır. Cemal Paşa’nın İstanbul-Suriye arasında geçtiği yollar: Haydarpaşa İstasyonu, Konya, Pozantı, Tarsus, Toprakkale İstasyonu, Mustafabey İstasyonu, Dört Yol, İskenderun, Beylan, Katıma İstasyonu, Hama, Humus, Trablusşam, Humus (tekrar), Riyak, Şam, Suriye’dir. Paşa’nın yolculuk güzergahı hakkındaki yorumları için bkz.: **Hatırât (1913-1922) Cemal Paşa**, s. 185-193.

Yapılması planlanan çalışmaların hızlı bir şekilde hayata geçirilmesi için devlet, Nâfia Nezâreti'ni görevlendirmiştir.³³⁶ Böylece Suriye bölgesi genelinde toplam 1.003 kilometre yeni ve onarılmış yol yapılmıştır. Düzenlemelerden Birüssebi de etkilenmiştir.³³⁷ Bölgede bulunan mevcut yollara ek olarak,³³⁸ Kudüs Menzil Müfettişi Ruşen Bey'in³³⁹ kontrolü altında Halîlürrahman-Birüssebi arasına³⁴⁰ 55 kilometre, Çöl Menzil Müfettişi Behçet Bey'in idaresinde Birüssebi-Hafirü'l-Avce-Bi'r-i Hasana-Cefcafe güzergahları arasına 180 kilometre yeni yol yapılmıştır.³⁴¹ Bu yollar at arabası, otomobil gibi çeşitli araçların geçişine uygun tasarlanmış ve askerlerin cepheye ulaşımında kullanılmıştır.³⁴²

Cephelere toplu sevkiyat gerektirecek maddelerin taşınması için mevcut yollar ihtiyacı karşılayacak kapasitede olsa dahi araçlarla sevk süresi uzun zaman alacaktır.³⁴³ Bu nedenle Hicaz Demiryolu'nun çölün iç bölgelerine kadar uzatılması için Dördüncü Ordu bir teklif sunmuştur. Devlet tarafından bu çalışma uygun görülerek, dört beş ay içerisinde Birüssebi'ye kadar gidecek bir demiryolu hattının inşasına başlanmıştır.³⁴⁴ Maliyeden bu çalışma için aylık 40 bin lira bütçe ayrılmıştır.³⁴⁵ Projenin yönetimi, önceden Hicaz Demiryolu Başmühendisliği yapmış olan Meissner Paşa (1862-1940)³⁴⁶ ve yardımcısı Haydar Bey'e verilmiştir.³⁴⁷ Birçok

³³⁶ BOA, İDUİT, 93/33, 10 Muharrem 1335/6 Kasım 1916; BOA, İDUİT, 93/32, 25 Cemaziyelevvel 1335/19 Mart 1917.

³³⁷ **Osmanlı Sahra Postaları Filistin (1914-1918) Alexander Koleksiyonu**, haz. Kemal Giray, İstanbul, 2000, s. 1.

³³⁸ 1914'te Kudüs bölgesinde araç geçişine müsait iki yol vardır. Bunlardan biri kuzey-güney bağlantılı Nasriye-Nablus-Kudüs-el-Halil-Birüssebi yoludur. Diğer ise doğu-batı uzantılı Eriha-Kudüs-Yafa istikâmetidir. Birinci Dünya Savaşı'ndan önce bölge genelindeki ulaşım durumu için bkz. Şükrü Mahmut Nedim, **Filistin Savaşı**, s. 4.

³³⁹ Norbert Schwake, "The Great War", s. 144.

³⁴⁰ Von Kress Birüssebi ile Halîlürrahman arasındaki yolun yapımı için Kudüs Menzil Müfettişliği'ne kendisinin emir verdiğini belirtmiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz.: Kress von Kressenstein, **Türklerle Beraber Süveyş Kanalına**, s. 42.

³⁴¹ **Hatırât (1913-1922) Cemal Paşa**, s. 313-318; Nevzat Artuç, **Cemal Paşa**, s. 275; Yasemin Avcı, **Kudüs**, s. 186.

³⁴² II. Kanal Harekâtı'ndan önce Birüssebi'de ve bölge genelinde bulunan nakliye araçlarının sayısı ve kullanıldığı yerler için bkz.: ATASE Arşivi, **BDH**, K. 1310, D. 735.1, 31 Mart 1331-1 Nisan 1333/13 Nisan 1915-1 Nisan 1917.

³⁴³ Habîb el-Ubeydî, **Payitahtta Nutuklarım**, s. 60.

³⁴⁴ BOA, **BEO**, 4330/324716, 17 Safer 1333/4 Ocak 1915; Habîb el-Ubeydî, **Payitahtta Nutuklarım**, s. 61.

³⁴⁵ BOA, **BEO**, 4331/324752, 20 Safer 1333/7 Ocak 1915.

³⁴⁶ Stanford J. Shaw, **World War I**, s. 1627.

³⁴⁷ **Hatırât (1913-1922) Cemal Paşa**, s. 319-320; Kress von Kressenstein, **Türklerle Beraber Süveyş Kanalına**, s. 47.

yabancı inşaat mühendisi de çalışmada görev yapmıştır.³⁴⁸ Yeni inşa edilen demiryolunun adı Hicaz Demiryolu Mısır Şubesi olarak kararlaştırılmıştır.³⁴⁹ Cemal Paşa, Kress von Kressenstein (1870-1948) ve Meissner Paşa'nın ortak kararı ile güzergahın Remle'den Tellüşşeria'ya buradan Birüssebi'ye kadar uzatılması daha sonra el-Hafir ile el-Kusayme üzerinden Bir-i Hasana'ya kadar eklenmesi planlanmıştır.³⁵⁰ Demiryolu yapılırken ihtiyaç duyulan malzeme önceden Suriye'de yapılmış ve savaş sırasında kullanılmayan demiryollarından sökülerek temin edilmiştir.³⁵¹ Aralık 1914'te yapımına başlanan projenin Birüssebi'ye kadar olan kısmı dokuz ay içerisinde tamamlanmıştır.³⁵² Böylece, Eylül 1915'te 170 kilometrelik bir demiryolu inşa edilmiştir.³⁵³ Ayrıca Şubat 1916'da Asluç, el-Hafir, Kusayme İstasyonlarına kadar uzatılan demiryolu hattı toplamda 360 kilometreye ulaşmıştır.³⁵⁴

Kısa sürede bu inşaatın tamamlanmasını memnuniyetle karşılayan hükümet, Cemal Paşa'yı tebrik etmiştir.³⁵⁵ İngilizler ise söz konusu demiryolunun inşasında görev yapan amele taburlarına İngiliz uçağı ile bildiri atarak propaganda yapmıştır.³⁵⁶ Bildiride, İngilizlerin bölgeyi kısa sürede ele geçireceği belirtilerek amele taburlarının İngiliz menfaatine çalışmaya devam etmeleri gerektiği, karşılığında İngilizlerin onlara ücret vereceği vaat edilmiştir.³⁵⁷

Hicaz Demiryolu Mısır Şubesi'ne proje haricinde çeşitli ihtiyaçların karşılanması amacıyla ek hatlar ilave edilmiştir. Bu hatlardan biri ormanların içlerine kadar uzanan yollardır. Devletin karşılamada güçlük çektiği kömür ihtiyacı bu hatlar

³⁴⁸ **Osmanlı Sahra Postaları**, s. 1.

³⁴⁹ BOA, **BEO**, 4332/324853, 27 Safer 1333/14 Ocak 1915; Ali Fuat Erden, **Suriye Hatıraları**, s. 86.

³⁵⁰ **Hatırât (1913-1922) Cemal Paşa**, s. 319; Kress von Kressenstein, **Türklerle Beraber Süveyş Kanalına**, s. 47; Arif el-Arif, **Târîhu Birüsseb'**, s.250; **Osmanlı Sahra Postaları**, s. 1; Yasemin Avcı, **Kudüs**, s. 191. Yapılması planlanan demiryolunun güzergahları hakkında ayrıntılı bilgi için bkz.: BOA, **BEO**, 4332/324853, 27 Safer 1333/14 Ocak 1915.

³⁵¹ Ali Fuat Erden, **Paris'ten Tih Sahrasına**, s. 57.

³⁵² **Musavver Çöl**, S. 7, 5 Cemaziyelevvel 1335/27 Şubat 1917, s. 74.

³⁵³ Von Kress'in hatıralarında söz konusu demiryolu hattının 130.000 lira masrafla altı ayda 165 kilometre uzunluğunda yapıldığı yazılmıştır. Ayrıntılı bilgi için bkz.: Kress von Kressenstein, **Türklerle Beraber Süveyş Kanalına**, s. 84.

³⁵⁴ **Hatırât (1913-1922) Cemal Paşa**, s. 319.

³⁵⁵ BOA, **DH.ŞFR**, 57/154, 19 Zilhicce 1333/28 Ekim 1915.

³⁵⁶ Alexander Aaronsohn'a göre bu bildiriler bölgede yaşayan halkı Türklere karşı kıskırttığı için orduda bombadan daha büyük etkiye neden olmuştur. Hatta elinde bildiri bulunan halkın öldürüldüğünü yazan Alexander, İngilizlerin bu propaganda metinlerini attıkları zaman halkın kaçtığını belirtmiştir. Alexander Aaronsohn, **Türk Ordusuyla Filistin'de "bir yahudi askerin 1. dünya savaşı notları"**, çev. Necmettin Alkan, İstanbul, 2003, s. 57-58.

³⁵⁷ İhsan et-Tercüman, **Çekirge Yılı Kudüs 1915-1916**, İnceleme ve Notlar: Selim Temârî, çev. Ali Benli, İstanbul, 2012, s. 223.

aracılığı ile ormanlardan odun temini ile giderilmeye çalışılmıştır. Bir diğer ek hat Gazze Birüssebi hattına et-Tina'dan itibaren Gazze'nin gerilerine doğru yaptırılmıştır. 40 kilometre uzunluğundaki hat sayesinde cepheye cephane ve erzak temini sağlanmıştır.³⁵⁸

Filistin Cephesi'nde, Osmanlı Devleti'nin kullandığı bir diğer ulaşım aracı ise devedir. Bu hayvanlar savaş boyunca cephelere erzak ve su nakliyatında, asker ve mühimmat sevkiyatında farklı taburlara ayrılarak kullanılmıştır.³⁵⁹ Bölgede ilk mücadelelerin başladığı 1915 yılında Ordu Karargâhı Şam'da 5 bin deve vardır.³⁶⁰ Ancak, I. Kanal Harekâtı başlamadan önce bölgede başarı sağlayabilmek için en az 10-15 bin deveye ihtiyaç duyulmuştur.³⁶¹ Cemal Paşa'nın gayretleri ile ilk safhada 10 bin 424 hayvan temin edilmiştir.³⁶² İlk mücadelede bu develerden faydalanılsa dahi bölgede gerçekleşecek diğer savaşlar için sayı yeterli görülmemiştir. Bu nedenle, diğer hareketler için 40 bin deveye ihtiyaç duyulmuştur. Temmuz/Ağustos 1915 tarihinde yapılan sayımda bölge toplamında 25 bin 800 devenin olduğu tespit edilmiştir. Ancak hasta olan 7 bin 300 hayvanın 3 bin 650'sinin iyileşemeyeceği, çölde kullanılmakta olan 6 bin 500 deveden 3 bin 250'sinin ise hastalanacağı ön görülerek 25 bin yeni deve siparişi verilmiştir.³⁶³ Kısa sürede bu kadar devenin temin edilebilmesi için Birüssebi ve Gazze'deki bedevi kabilelerden hayvan satın alınmıştır.³⁶⁴ Ayrıca Suriye bölgesi genelinden hatta Necid taraflarından develer getirilmiştir.³⁶⁵

³⁵⁸ **Hatırât (1913-1922) Cemal Paşa**, s. 320.

³⁵⁹ Çöldeki deve taburlarının nasıl ayrıldığına dair ayrıntılı bilgi için bkz.: ATASE Arşivi, **BDH**, K. 9, D. 49.18, 5 Ramazan 1330-21 Ramazan 1331/18 Ağustos 1912-24 Ağustos 1916; Ali Fuat Erden, **Paris'ten Tih Sahrasına**, s. 41. Çöl menzil hattında kullanılan hayvanlar için bkz.: ATASE Arşivi, **BDH**, K. 1310, D. 735.1, 31 Mart 1331-1 Nisan 1333/13 Nisan 1915-1 Nisan 1917.

³⁶⁰ Ali Fuat Erden, **Paris'ten Tih Sahrasına**, s. 43.

³⁶¹ Cemal Paşa I. Kanal Harekâtı'ndan önce deve bulmakta çok ciddi problemler yaşadığını hatıratında anlatmıştır. Suriye-Hicaz bölgesinde yüzbinlerce deve olmasına rağmen savaş sırasında kullanılacak devenin zor bulunmasının sebebini paşa her devenin yük taşıyamaması ile açıklamıştır. Ayrıntılı bilgi için bkz.: **Hatırât (1913-1922) Cemal Paşa**, s. 199.

³⁶² Ali Fuat Bey ve von Kress söz konusu develerin on altın ile bedevi kabilelerden satın alındığını anlatmıştır. Ayrıntılı bilgi için bkz.: Ali Fuat Erden, **Paris'ten Tih Sahrasına**, s. 43-55; Kress von Kressenstein, **Türklerle Beraber Süveyş Kanalına**, s. 39. Cemal Paşa'nın hatıratında bu sayı 14 bindir. Ayrıntılı bilgi için bkz.: **Hatırât (1913-1922) Cemal Paşa**, s. 199.

³⁶³ Ali Fuat Erden, **Paris'ten Tih Sahrasına**, s. 43.

³⁶⁴ Stanford J. Shaw, **World War I**, s. 1628.

³⁶⁵ Birüssebi ile Necid arasındaki mesafenin ortalama 3 bin kilometre olduğu ve 1915 yılında canlı hayvan sevkiyatında ileri teknolojilerden faydalanılmadığı hesap edilirse devletin bu dönemde deve temin etmek için büyük bir çalışma yaptığı anlaşılmaktadır. Ayrıntılı bilgi için bkz.: **Hatırât (1913-1922) Cemal Paşa**, s. 199.

Temin edilen hayvanların doğru bir şekilde bakılması, teçhizatlandırılması ve deve kollarının organize edilmesine dair tecrübe ve kurama dayalı bir “deve talimatnamesi” yayınlanmıştır. Ayrıca I. Kanal Seferi’ndeki tecrübelerden istifade ile yeni bir deve semeri örneği geliştirilip üretilmiştir. Makinalı tüfeklerin taşınması için de Almanya’dan semerler getirilmiştir. Eski, bozuk semerlerin tamir edilerek yenilenmesi amacıyla başta Birüssebi olmak üzere çeşitli menzil noktalarına semerhane, katran ve zeytinyağı depoları ve tamirhaneler kurulmuştur.³⁶⁶

Hazırlıklar sırasında hasta ve yaralıların nasıl taşınacağı meselesi önemli bir yer edinmiştir. Zira uzun çöl yolculuğunda yaralıların zarar görmeden hastanelere ulaştırılması için özel araçlar gereklidir. Bu ihtiyacın karşılanması için von Kress ve Dr. Jungels pek çok metodu denedikten sonra hacca giderken Müslüman hanımların deve üstünde kullandığı kakule (mahfe)³⁶⁷ adı verilen bir tür sedyeye benzer araçtan 2 bin tane üretilmesine karar vermişlerdir. Böylece, 250 er mevcutlu “Çöl Kakule Müfrezesi” sahra hastaneleri ile cephe arasında hasta sevkiyatında etkin rol oynamıştır.³⁶⁸

Şekil 5: Birinci Dünya Savaşı’nda hasta ve yaralı taşımaya yarayan kakule (mahfe) örneği. Emin Çöl, *Çanakkale-Sina Savaşları Bir Erin Anıları*, haz. Celal Kazdağlı, İstanbul, 2009, s. 175.

³⁶⁶ ATASE Arşivi, **BDH**, K. 1310, D. 735.2.7, 31 Mart 1331-1 Nisan 1333/13 Nisan 1915-1 Nisan 1917.

³⁶⁷ Kress von Kressenstein, **Türklerle Beraber Süveyş Kanalına**, s. 40.

³⁶⁸ Ali Fuat Erden, **Suriye Hatıraları**, s. 95-96; Kress von Kressenstein, **Türklerle Beraber Süveyş Kanalına**, s. 40.

Devletin çölde savaş yaparken çözümü için en çok meşgul olduğu bir diğer konu su meselesidir. Bu ihtiyacın karşılanmasında neler yapılabileceğini tespit etmek amacıyla von Kress gibi önde gelen paşalar çalışmalar yapmıştır.³⁶⁹ Mevcut kuyuların ıslahı, yenilerinin açılması, suyu fazla olan kuyulara motor ve az suyu olanlara tulumba koyulması gibi tedbirler alınmıştır.³⁷⁰ Çölde su temini için bir piyade alayı, hecin suvar alayı, üç istihkam bölüğü malzeme kolu, kuyucu müfrezesi (137 ücretli usta), tulumba müfrezesi (30 ücretli usta) ve iki köprücü takımından oluşan bir karma müfreze vazifelendirilmiştir.³⁷¹ Ayrıca Avusturyalı bir uzman emrinde iki artezyen takımı ve bir çubuk yardımı ile su bulduğu söylenen von Graeve (1872-1948) Almanya'dan getirilmiştir.³⁷² Başta Birüssebi olmak üzere çöldeki menzil noktalarına açılan ortalama 300 kuyuya³⁷³ ek olarak suyun temiz saklanması ve insanlara, hayvanlara kolayca ulaştırılması amacıyla havuzlar, depolar ve musluklar yapılmıştır. Tesisat için gerekli malzeme Yafa'daki portakal bahçelerinde bulunan borulardan ve Akkâ, Halep, Şam kalelerindeki eski güllerin eritilerek boru yapılması ile temin edilmiştir. Elde edilen suyun insanlara ulaştırılması için sığır ve keçi derilerinden tulumlar yapılmıştır. Ancak yeteri kadar bölgede tulum bulunmadığı için petrol nakliyatında kullanılan tenekeler ile de su taşınmıştır.³⁷⁴ Ayrıca hayvanların su ihtiyacının karşılanması için 20 bin develik su kabı gerekli görülmüştür. Aynı anda yüz devenin su içebilmesi amacıyla Almanya'dan madeni fiçı getirilmiştir. İhtiyacın karşılanmadığı yerlerde ise ahşap fiçı ve sandık içinde gaz tenekeleri kullanılmıştır.³⁷⁵

³⁶⁹ **Hatırât (1913-1922) Cemal Paşa**, s. 197; Kress von Kressenstein, **Türklerle Beraber Süveyş Kanalına**, s. 39.

³⁷⁰ Ali Fuat Erden, **Suriye Hatıraları**, s. 91.

³⁷¹ Ali Fuat Erden, **Paris'ten Tih Sahrasına**, s. 45-56.

³⁷² Von Graeve'in bir dolandırıcı olduğu ile ilgili hatıralarda pek çok bilgi bulunmaktadır. Günlük 7.5 altın ücret alıp çölde hastalanmaması için beslenmesine dikkat edilen bu zat, bölge genelinde ve Birüssebi'de yaptırdığı çalışmalar ile zaman ve para kaybına mâl olmuştur. Mesela Birüssebi'de çalışırken 15-20 metre aşağıda su olduğunu söylediği bir yer kazılmıştır ve 70 metre aşağıya inildiği halde herhangi bir su kaynağına rastlanılmamıştır. Ayrıntılı bilgi için bkz.: Kress von Kressenstein, **Türklerle Beraber Süveyş Kanalına**, s. 91; İsmet Üzen, **I. Dünya Harbinde Sina Cephesi ve Çöl Hatıraları**, İstanbul, 2007, s. 96-99; Ali Fuat Erden, **Suriye Hatıraları**, s. 90.

³⁷³ Kress von Kressenstein, **Türklerle Beraber Süveyş Kanalına**, s. 114.

³⁷⁴ Kress von Kressenstein, **Türklerle Beraber Süveyş Kanalına**, s. 39.

³⁷⁵ Ali Fuat Erden, **Suriye Hatıraları**, s. 90-94.

Şekil 6: Birüssebi'deki un depoları. (Library of Congress, **American Colony (Jerusalem)**, Photo Department, 1914-1917.)

Askerlere verilecek erzakın korunduğu ve menzil noktalarına naklinin yapıldığı yer olarak da Birüssebi seçilmiştir.³⁷⁶ Toplanan erzakları saklamak için burada depolar yaptırılmıştır.³⁷⁷ Ayrıca un değirmenleri, büyük bahçeler, korular, tarım yapmaya elverişli tarlalar, Buhara usulü değirmenler bu dönemde inşa edilmiştir.³⁷⁸ Böylece Birüssebi yalnızca depo olarak kullanılmamıştır. Halkın ve askerlerin menfaati için bölgede gıda üretimi sağlanmıştır. Ancak bahçelerde üretilen sebze-meyvelerinin cepheye nakli mümkün değildir. Özellikle çöl şartlarında sevkiyatının rahat sağlanabileceği yiyeceklerin neler olacağı kararlaştırılarak I. Kanal Harekâtı'ndan itibaren “çöl tayını” adı verilen bir yiyecek listesi askerlere verilmiştir.³⁷⁹ İlk listeye göre harekât sırasında günlük 600 gram peksimet (1.800 kcal), 150 gram hurma (150 kcal), 9 gram çay verilmiştir.³⁸⁰ Ancak bu yiyecek listesi

³⁷⁶ Savaş sırasında Birüssebi'den başka el-Hafir, Ariş, Bîr-i Hasânâ, Nahil adlı menzil noktalarında da erzak saklanmıştır. Ayrıntılı bilgi için bkz.: Ali Fuat Erden, **Suriye Hatıraları**, s. 97.

³⁷⁷ Birüssebi'de ve diğer menzil noktalarında bulunan depoları gösteren kroki için bkz.: ATASE Arşivi, **BDH**, K. 1310, D. 735.2.7, 31 Mart 1331-1 Nisan 1333/13 Nisan 1915-1 Nisan 1917.

³⁷⁸ **Musavver Çöl**, S. 7, 5 Cemaziyelevvel 1335/27 Şubat 1917, s. 74; **Hatırât (1913-1922) Cemal Paşa**, s. 316.

³⁷⁹ ATASE Arşivi, **BDH**, K. 9, D. 49.18.04, 5 Ramazan 1330-21 Ramazan 1331/ 18 Ağustos 1912-24 Ağustos 1916; **Hatırât (1913-1922) Cemal Paşa**, s. 197.

³⁸⁰ Ali Fuat Erden, **Paris'ten Tih Sahrasına**, s. 40-41; Şükrü Mahmut Nedim, **Filistin Savaşı**, s. 16. Ayrıca, I. Kanal Harekât'ı sırasında kullanılan diğer canlılardan olan atlara 5 kilo arpa, develere ise 3 kilo arpa verilmesi kararlaştırılmıştır. (Ayrıntılı bilgi için bkz.: Kress von Kressenstein, **Türklerle Beraber Süveyş Kanalına**, s. 54.) Ancak İhsan et-Tercüman bu konu ile ilgili hayvanları besleyen askerlerin bilgi sahibi olmadığını bu nedenle develerin saman, arpa ve arpa ezmesinin kuma dökülerek yemlendiğini anılarında anlatmaktadır. Yazar, Birüssebi'de günlük 30 veya 50 ton arpa ve bundan daha fazla samanın kullanıldığı da belirtmiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz.: İhsan et-Tercüman, **Çekirge Yılı**, s.

askerlerin günlük alması gereken besin değerine karşılık gelmemiştir. Nitekim, bu durum yiyecek listesinde bir güncelleme yapılmasını gerektirmiştir. Böylece bölgede bir harekât düzenlenmeden önce çöl tayını yeniden düzenlenmiştir.

Tablo 9
II. Kanal Harekâtı'ndan Önce Kişi Başı Düzenlenen Çöl Tayını Listesi

Gıda Maddesi	Haftalık / Günlük Gramajı	Günlük Kalorisi
Peksimet	5.600 / 800	2.400
Çay	40 / 5,7	-
Şeker	110 / 15,7	62,8
Kavurma	500 / 71,4	214,2
Bulgur	140 / 20	60
Soğan	135 / 19,2	-
Tuz	41 / 5,8	-
Zeytin	280 / 40	80
Sirke	40 / 5,7	1
Kuru Sebze	245 / 35	105
Kuru Yemiş	920 / 131,4	657
Odun	2.800 / 400	-
Toplam Kcal: 3.580		

Kaynak: Ali Fuat Erden, *Suriye Hatıraları*, s. 100.

Bu liste asker erzakı için ayrılan bütçeyi aşmamıştır. Yalnızca çeşitlilik ve kalori bakımından diğer listeye kıyasla daha zengindir.³⁸¹

Çöl Menzil Müfettişliği ve diğer menzil noktalarında oluşturulan diğer bir önemli yapı birimi menzil hastaneleridir. I. Kanal Harekâtı sonrasında mevcut seyyar hastanelerin yaralı ve hasta tedavisinde ihtiyacı karşılamadığı anlaşılmıştır.³⁸² Bu nedenle devletin kanalı geçmek için düzenleyeceği ikinci harekâttan önce mevcut

111; Şükrü Mahmut Nedim'in hazırladığı çalışmada ise I. Kanal Harekâtı sırasında her hayvana günde yarım kilo arpa tahsis edildiği aklıktan telef olan develerin ise kesilip yendiği anlatmıştır. Şükrü Mahmut Nedim, *Filistin Savaşı*, s. 16.

³⁸¹ Ali Fuat Erden, *Suriye Hatıraları*, s. 100.

³⁸² I. Kanal Harekâtı sonrasında İbin'de bırakılan hastaların durumu için bkz.: Kress von Kressenstein, *Türklerle Beraber Süveyş Kanalına*, s. 65; İsmet Üzen, *Çöl Hatıraları*, s. 91.

hastanelerin ıslahı³⁸³ ve sahra hastanelerinin yapılması için gerekli tedbirler alınmıştır. Düzenlemeler kapsamında Alman subayların yönetiminde iki sahra hastanesi³⁸⁴ dâhil olmak üzere, menzil noktalarına hastaneler inşa edilmiş ve Birüssebi'ye on, el-Hafir'e dört Alman hasta bakıcı gönderilmiştir.³⁸⁵ Bazı Türk kadın hasta bakıcıları da Cemal Paşa'nın himayesinde gönüllü olarak bu hastanelerde hizmet etmiştir.³⁸⁶ Ayrıca bölgeye sıhhiye deposu, veteriner ecza deposu, veteriner ve çeşitli insan, hayvan tedavisinde hizmet verecek tesisler kurulmuştur.³⁸⁷

Birüssebi konum olarak güvenli bir yer olduğu için Cemal Paşa tarafından Almanlardan istenen uçaklar buraya getirilmiştir.³⁸⁸ Böylece, 300 numaralı tayyare müfrezesinin korunması ve ihtiyaçlarının karşılanması Birüssebi'deki birlikler tarafından sağlanmıştır. Ayrıca, Birinci Dünya Savaşı sırasında bir diğer Osmanlı müttefiki olan Avusturya-Macaristan tarafından gönderilen dağ obüs taburu da Birüssebi'ye yerleştirilmiştir. Böylece bölgeye taşınan modern askerî tesisat ve cihazlar, oluşturulan hizmet ve hizmet erbabı sayesinde bedevî bir toplumdan dönüştürülen Birüssebi halkının modernleşmesine de katkı sağlanmıştır.³⁸⁹

Cemal Paşa'nın ordu komutanı olduğu dönemde yapılmayan ancak savaş sırasında aktif kullanılan iletişim araçları bu bölümde değerlendirilmesi gereken son konudur. Birüssebi'ye telefon ve telgraf hattı bölgenin şehir olarak imar edildiği yıllarda halkın kullanımına açılmıştır.³⁹⁰ Dolayısı ile savaş yıllarında zaten bölgede

³⁸³ Birüssebi, Çöl Menzil Müfettişliği olarak kullanılmadan önce, bölge halkının tedavi edildiği bir yer ve doktor bulunmaktadır. Ancak mevcut koşullar, yeni oluşacak ihtiyaçları karşılayacak nitelikte değildir. Bu nedenle burada da bir sahra hastanesi açılmıştır. BOA, **DH.MKT**, 1224/54, 9 Zilhicce 1325/13 Ocak 1908; **General Allenby'nin Hatıratı, resimler** 5/16.

³⁸⁴ Nevzat Artuç, **Cemal Paşa**, s. 237.

³⁸⁵ Kress von Kressenstein, **Türklerle Beraber Süveyş Kanalına**, s. 97; Birüssebi'deki hastanede görev yapan sağlık personelinin fotoğrafı için bkz.: Norbert Schwake, "The Great War", s. 153.

³⁸⁶ Balkan Harbi'nde Türk kadın hasta bakıcı buldurmanın yasak olmasına rağmen bu cephede kadınların hasta bakıcı olarak çalışmalarını ve iyi derecede yabancı dil konuşmalarını hatırasında von Kress beğeni ile anlatmıştır. Ayrıntılı bilgi için bkz.: Kress von Kressenstein, **Türklerle Beraber Süveyş Kanalına**, s. 89.

³⁸⁷ ATASE Arşivi, **BDH**, K. 1310, D. 735.2.7, 31 Mart 1331-1 Nisan 1333/13 Nisan 1915-1 Nisan 1917; Ali Fuat Erden, **Suriye Hatıraları**, s. 97; **Hatırât (1913-1922) Cemal Paşa**, s. 316.

³⁸⁸ ATASE Arşivi, **BDH**, K. 1310, D. 735.2.7, 31 Mart 1331-1 Nisan 1333/13 Nisan 1915-1 Nisan 1917.

³⁸⁹ Kress von Kressenstein, **Türklerle Beraber Süveyş Kanalına**, s. 98.

³⁹⁰ 1906 yılında Birüssebi ile Gazze arasında telgraf hattı çekilmesine karar verilmiştir. Ayrıca Birüssebi Mutasarrıf Muavinliği'ne dönüştürüldükten sonra buraya bağlanan el-Hafir nahiyesine de telgraf hattı çekilmiştir. 1914 yılında ise Birüssebi'de herhangi bir savaş hazırlığı yapılmamış olmasına rağmen bölgenin siyaseten önemi göz önünde bulundurularak Birüssebi ile el-Hafir arasında bir telefon hattı tesis edilmiştir. BOA, **İrâde Telgraf ve Posta (İ.PT)**, 20/50, 24 Zilhicce 1323/19 Şubat 1906; BOA,

telefon, telgraf vardır ve ordu ile merkez arasında haberleşme bu iletişim araçları ile sağlanmıştır. Ancak mevcut hatlar ihtiyacı karşılamamış olmalıdır ki bu dönemde askeriye tarafından Birüssebi ile el-Hafir arasına yeni bir askerî hat tesis edilmiştir.³⁹¹ Ayrıca, daha eski bir iletişim yöntemi olan mektupların iletilmesi için Birüssebi’de ve diğer menzil noktalarında bulunan posta şubeleri kullanılmıştır.³⁹² Bu dönemde gönderilen mektupların içeriği hakkında bilgi sahibi değiliz. Ancak mevcut kayıtlardan hangi tarihlerde Birüssebi bağlantılı mektup gönderildiğini ve bu dönemde kullanılan pulların şeklini öğrenmek mümkündür.³⁹³

Yukarıda sırası ile değerlendirilen çalışmaların tamamı başta Birüssebi olmak üzere menzil noktalarının çoğunda uygulamaya koyulmuştur. Böylece Osmanlı ordusunun çölde savaş yaptığı sırada ihtiyaç duyacağı her türlü araç gereç temin edilmeye çalışılmıştır. Çöl Menzil Müfettişliği’nin idaresi altında yapılan bu faaliyetler korumasız bırakılmamıştır. Merkezi İbin olmak üzere bir Çöl Kumandanlığı kurulmuş ve idaresi von Kress’e verilmiştir.³⁹⁴ Bu komutanlık sayesinde, İngilizlerin Kanal’a yapacakları her türlü girişim engellenerek çölde yapılan çalışmalar koruma altına alınmıştır.³⁹⁵

b. *Birüssebi’de Yapılan İmar-İşkân Faaliyetleri:* Cemal Paşa’nın Birüssebi’de yaptığı faaliyetler yalnızca bölgenin askerî bir menzil olarak kullanımına yönelik değildir. Suriye’de askerî bir savaş idaresi tesis eden Cemal Paşa, savaşın yanı sıra birçok imar düzenlemeleri de yapmıştır. Bu çerçevede Birüssebi’de de şehrin imar ve

DH.MKT, 1168/68, 11 Safer 1326/ 26 Mart 1907; BOA, **DH.MKT**, 1272/44, 26 Cemaziyelahir 1326/26 Temmuz 1908; BOA, **DH.EUM.EMN**, 49/18, 27 Safer 1332/25 Ocak 1914.

³⁹¹ BOA, **Dahiliye Nezâreti Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti 7. Şube (DH.EUM.7.Şb)**, 3/11, 11 Rebuülevvel 1333/27 Ocak 1915; Askerî hattın kurulması ile ilgili çalışmanın fotoğrafı için bkz.: **General Allenby’nin Hatıratı**, resimler 5. Birüssebi, el-Hafir arasına döşenen telgraf hattı için 140 tane çift atlı araba kullanılmıştır. Ayrıntılı bilgi için bkz.: ATASE Arşivi, **BDH**, K. 1310, D. 735.1.2, 31 Mart 1331-1 Nisan 1333/13 Nisan 1915-1 Nisan 1917.

³⁹² Savaş sırasında bölge genelinde iki posta şubesi açılmıştır ki bunlardan biri Kusayme bölgesinde diğeri İbin’dedir. Diğer menzil noktaları arasında ise Sahra Postası vasıtasıyla iletişim kurulmuştur. Ancak Birüssebi’de daha önceden bir posta şubesinin kurulduğunu ve bu dönemde de askere hizmet verdiğini unutmamak gerekir. **Osmanlı Sahra Postaları**, s. 1.

³⁹³ M. Ziya Ağaoğulları ve Bülent Pabuçcuoğlu, **Resimli Osmanlı-Türk Posta Damgaları 1840-1929**, c. 2, İstanbul, 2003, s. 162-163; **Osmanlı Sahra Postaları**, s. 6,12,14,16,27,36,45,46,47,48.

³⁹⁴ ATASE Arşivi, **BDH**, K. 9, D. 49.18.03, 5 Ramazan 1330-21 Ramazan 1331/18 Ağustos 1912-24 Ağustos 1916; **Hatırât (1913-1922) Cemal Paşa**, s. 208; Kress von Kressenstein, **Türklerle Beraber Süveyş Kanalına**, s. 64; Ali Fuat Erden, **Suriye Hatıraları**, s. 71; Nevzat Artuç, **Cemal Paşa**, s. 232; İsmet Üzen, **Çöl Hatıraları**, s. 91.

³⁹⁵ Nevzat Artuç, **Cemal Paşa**, s. 232.

iskânı ile ilgili konularda yakından alakadar olmuştur. Özellikle paşa, bu bölgede bulunan geniş ve boş arazilerin değerlendirilmesi gerektiğini düşünmüş olmalıdır ki Birüssebi’de büyük sebze bahçeleri³⁹⁶ ve kâgir binalar yaptırmıştır.³⁹⁷ Böylece Osmanlı Devleti’nin 1900’de başlattığı iskân çalışmaları savaş yıllarında da ara verilmeden sürdürülmüştür.

Birüssebi’nin Çöl Menzil Müfettişliği’ne merkez olması buradaki nüfusun artmasını sağlamıştır. Bölgede yaşayan bedevî kabilelere ek olarak Müslüman, Hristiyan ve Musevi amele taburları Çöl Menzil Müfettişliği’nin idaresi altında Birüssebi’ye yerleştirilmiştir. 1916 yılının ortalarında burada inşaat ve tesisat gibi işlerde çalışan taburun gücü 30 bin kişiye ulaşmıştır.³⁹⁸ Bu duruma bağlı olarak Birüssebi’de yaşamaya başlayan nüfus için gıda temini meselesi ortaya çıkmıştır. Bölgedeki toprakları ve su kaynaklarını inceleyen uzmanlar³⁹⁹ çölün kenarında bulunan arazide tarih boyunca en fazla 100 bin kişinin yaşayabileceğini iddia etmişlerdir. Bu sayıdan daha fazla nüfusun yaşayabilmesi için olumsuz çöl şartlarındaki gıda üretiminin ıslah edilmesi gerekecektir. Böylece çölden yeterli miktarda gıda temini amacı ile zirai çalışmalar başlatılmıştır. Bu dönemde, bedevî kabilelerin toprağı işleme ve su kanallarını kullanma usulleri incelenmiştir. Çalışmaların sonucunda yeni ziraat yöntemlerini bilmeyen halkın ekim sırasında mevcut kaynakları verimli kullanamadıkları ortaya çıkmıştır. Bedevî kabilelerin eğitilmesi ile bölgeden elde edilecek mahsulün artacağını ön gören devlet, bu alanda çalışmalara başlamış ve Birüssebi’nin büyük bir yerleşim yeri olmasını hedeflemiştir.⁴⁰⁰

³⁹⁶ Arif el-Arif, *Târîhu Birüsseb*, s.250; Ali Fuat Erden, *Paris’ten Tih Sahrasına*, s. 84; *Hatırât (1913-1922) Cemal Paşa*, s. 316; Falih Rıfkı Atay, *Zeytindağı*, s. 87. Ayrıca Birüssebi’de yapılan sebze bahçelerinin fotoğrafı için bkz.: *Musavver Çöl*, S. 4, 15 Kanunuevvel 1332/28 Aralık 1916, s. 39; *General Allenby’nin Hatıratı*, resimler 33.

³⁹⁷ Savaş sırasında ordunun ihtiyaç duyduğu depo, ambar, hastane gibi birimlerin çoğu başta olmak üzere bölgede yapılan evler kâgirden inşa edilmiştir. *Hatırât (1913-1922) Cemal Paşa*, s. 208-316; Falih Rıfkı Atay, *Zeytindağı*, s. 144; Ali Fuat Erden, *Paris’ten Tih Sahrasına*, s. 76; Ali Fuat Erden, *Suriye Hatıraları*, s. 94.

³⁹⁸ Ali Fuat Erden, *Suriye Hatıraları*, s. 94; Ali Fuat Erden, *Paris’ten Tih Sahrasına*, s. 84.

³⁹⁹ Cemal Paşa hatıratında bölgedeki zirai meseleler hakkında Yafa’da bulunan Richon le Sion adlı Yahudi Ziraat Mektebi hocalarından bir tarım müşaviri ile bu okuldan mezun Yahudi memurların çok fazla çaba sarf ettiğini anlatmıştır. Ayrıntılı bilgi için bkz.: *Hatırât (1913-1922) Cemal Paşa*, s. 317; Ayrıca çölde zirai gelişmenin nasıl sağlanacağı ile ilgili hazırlanan makale için bkz.: *Musavver Çöl*, S. 8, 20 Cemaziyelevvel 1335/14 Mart 1917, s. 88.

⁴⁰⁰ *Musavver Çöl*, S. 8, 20 Cemaziyelevvel 1335/14 Mart 1917, s. 88.

Bölgedeki geniş topraklar ziraat alanında halkın tecrübe kazanarak eğitilmesine imkân sağlayacak niteliktedir. Dolayısı ile, halkın gıda ihtiyacının giderilmesi için bu arazilere yönelik ıslah çalışmaları başlatılmıştır. Birüssebi’de miri, mümbit bir arazi olan 30 bin dönümlük toprağın Seyir Çiftliği olarak düzenlenmesi de bu çalışmalara bir örnektir. Devlet, çiftliğe bedevî kabilelerin ve bölgeye atanan memurların yerleştirilmesini hedeflemiştir. Ancak, toprağın işlenip gıda üretiminin sağlanması ve çevre düzeninin devamlılığının güvence altına alınması için bir “iskân talimatnamesi” hazırlanmıştır. Bu yönerge Türkçe ve Arapça dillerinde *Musavver Çöl* adlı gazetede yayınlanmıştır. Talimatnameye göre çiftlikten toprak verme ve işletme şartları aşağıdaki gibidir:⁴⁰¹

1. Asker ve mülkiye emeklilerinden çiftlikte iskân etmek isteyen her aile için bir ev ve 500 dönüm; evi plan dışına çıkararak kendisi yaptırana bin dönüm; ayrıca çölde yararlılığı görülen ve bedevi kabilelerden çiftliğe yerleşmek isteyenler için birer Arap çadırı ile 300 dönüm arazi mukavele ile tahsis edilecektir.⁴⁰²
2. Sözleşme şartlarına göre çiftlikte toprak sahibi olmanın diğer kuralları toprağın işlenmesi ve temiz bakılması ile alakalıdır:
 - Her hanedeki 20 dönümlük araziye devlet tarafından temin edilecek meyve ve sebze fidanları dikilmelidir. Söz konusu arazilerde sebze ve at yetiştirmek zorunludur.
 - Çiftliğin etrafındaki bin dönüm ormanlıkla bin dönüm çayırılık parsel çiftliğe yerleşenler tarafından el birliği ile yeşillendirilecektir. Bu iş için gerekli olan orman fidanları devlet tarafından ücretsiz verilecek ve yapılan orman ile çayır yine çiftliğe ait olacaktır.
 - Köyün hususi yollarında halkın çalışması ve köy câmisi ile mektebine ödeme yapması şarttır.
 - Plan haricinde çiftliğe herhangi bir yapı ilavesi ve bölgenin temiz tutulmaması yasak olup, bu kurala uymayanlar para cezası ile cezalandırılacaktır. Ayrıca

⁴⁰¹ **Musavver Çöl**, S. 5, 28 Teşrinievvel 1332/10 Kasım 1916, s. 47-51.

⁴⁰² Cemal Paşa’nın talimatname gereğince bölgeye yerleşen halk için ev ve çadır temini vaadini yerine getirdiğini *Musavver Çöl*’ün 7. sayısında verilen bilgilerden elde etmek mümkündür. Burada paşanın Arap ve bedevilerin kalması için daireler yaptırdığı övgü ile anlatılmaktadır. Ayrıntılı bilgi için bkz.: **Musavver Çöl**, S. 7, 5 Cemaziyelevvel 1335/27 Şubat 1917, s. 74.

yapmış olduğu yapı yıkılarak çıkan pisliğin temizliği de yaptıran kişi tarafından sağlanacaktır.

- Ahali çocuklarını Sanayi Mektebi'ne göndererek çiftliğin ihtiyaç duyacağı tüccar, demirci gibi iş kollarının yetiştirilmesi sağlanacaktır.
- Çiftliğe dışarıdan yalnız birer bakkal, baharatçı, kasap ve manav kabul edilebilir. Bunlar câmi' ve mektebin akarı olan dükkanlara kira verecektir.
- Her aile devlete senelik hasılatının 1/5'ini verecektir. Sadece çiftliğin yapıldığı bu sene arazi mirî topraktan alındığı için bir defaya mahsus hasılat tarafı mirîce toplanacaktır. Ancak çiftliğe yerleşecek bedevi ailesine bir defaya mahsus 30'ar kilo tohum ve yeni mahsule kadar aylık 15 kilo arpa veya darı verilecektir. Tohum ve yiyecekler yalnızca çok fakir olanlara ücretsiz dağıtılacaktır. Maddî durumu iyi olanlara ise esman mirisi tutarınca askerî ambarlardan tahsis edilecektir. Ayrıca her aileye bedeli alınmak üzere hastanelerdeki develerden bir çift verilecektir.
- Çiftlikte çalışmayıp arazisini boş bırakan ve kendisine tanınan hakları suiistimal eden yerleşimci çiftlikten atılacaktır. Bu kişinin kendini savunmak için dava açmaya yetkisi yoktur. Ancak eğer evi yerleşimci kendi yaptıysa buraya yeni yerleşecek kişiden evin bedeli tahsil edilerek çiftlikten kovulana zararı iade edilecektir.

Ayrıntıları ile Seyir Çiftliği'ne yerleşecek olan kişilerin uyması gereken kurallar bu şekilde belirlenerek başta bölgede yararlılığı görülen asker ve memurlar olmak üzere halkın çiftliğe yerleşimi teşvik edilmiştir. Böylece gelişmiş ziraat yöntemlerini bilen memurların bir taraftan toprakları işlemesi, bir taraftan da kabilelere yeni ziraat yöntemlerini öğretmesi beklenmiştir.

Savaş yıllarındaki ihtiyaçlar ziraat ile sınırlı değildir. Bu nedenle sanayi alanında da halkın eğitime ve üretime katkı sağlaması amacıyla çalışmalar başlatılmıştır. Böylece Birüssebi'de bir Sanayi Mektebi açılmıştır.⁴⁰³ Bu okulda bedevî kabile çocuklarına teorik ve pratik dersler verilmiş ve ihtiyaca yönelik nitelikli eleman yetiştirilmiştir. Ayrıca, askerlerin ihtiyaç duyduğu giyim eşyalarının üretilmesi için Birüssebi'ye atölyeler kurulmuştur. Bu sayede, Sanayi Mektebi'nin ilk yılını bitiren

⁴⁰³ Ayrıntılı bilgi için bkz.: İkinci Bölüm, Eğitim alt başlığı.

öğrencilerin uygulamalı olarak eğitim görebilecekleri araç gereçler bölgeye getirilmiş ve yerli halk için yeni iş kolları tesis edilmiştir.⁴⁰⁴

Şekil 7: Birüssebi’de Musavver Çöl adlı gazetenin basıldığı matbaa. (Library of Congress, American Colony (Jerusalem), Photo Department, 1914-1917.)

Cemal Paşa, bölge genelinde sürdürdüğü faaliyetlere yönelik olumsuz bir yorum ile karşılaşmak istememiştir. Bu amaçla Arap propagandası yapan *el-Havadis*, *el-Saaka*, *el-Umran*, *el-Menar*, *el-Şuab*, *el-Azam*, *el-Ehram* ve *Journal de Cour* gazetelerinin Suriye bölgesinde dağıtımını yasaklamıştır.⁴⁰⁵ Devlet tarafından resmi bir gazete bastırılana değin bölge genelinde yapılan çalışmaların tanıtımı için önceden kurulmuş olan *er-Ray’ül-Am*, *el-Belağü’l-İkbal*, *İttihâd-ı İslâm* gibi çeşitli gazetelere kâğıt ve para yardımı yapmıştır. Ayrıca İstanbul’da siyaset ve savaş haberi yapan muhabirlerden beğendiği birkaç kişiyi Suriye bölgesine davet etmiştir.⁴⁰⁶ Gazeteler vasıtası ile Dördüncü Ordu Komutanlığı’nın bölge genelinde ve Birüssebi’de yaptırdığı faaliyetler tanıtılmıştır. Ancak bu yayınlar muhtemelen yeterli

⁴⁰⁴ General Allenby’nin Hatıratı, resimler 36,46.

⁴⁰⁵ Bu gazeteler İttihat ve Terakki Cemiyeti tarafından yasaklanmıştır. Ancak savaş sırasında gazetelerin Suriye bölgesine girmemesi Cemal Paşa tarafından denetlenmiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz.: Nevzat Artuç, Cemal Paşa, s. 288.

⁴⁰⁶ BOA, DH.ŞFR, 54/370, 27 Şaban 1333/10 Temmuz 1915; Nevzat Artuç, Cemal Paşa, s. 288.

görülmemiştir ki Birüssebi’de bir matbaa kurularak,⁴⁰⁷ 1916 yılında *Musavver Çöl* gazetesi basılmaya başlanmıştır.⁴⁰⁸ Gazetenin ilk sayısı hakkında Yusuf Akçura (1876-1935)⁴⁰⁹ bir tebrik yazısı yazmıştır. Bu mektup aynen gazetenin beşinci sayısında yayınlanmıştır. Mektubunda Türklerin Birüssebi’de yapmış olduğu faaliyetleri değerlendiren Akçura, çölde bu denli emek harcamanın amacını, yerli halkın medenileştirilme çabaları ile açıklamaktadır.⁴¹⁰

Birüssebi her ne kadar savaş yıllarından önce bir kaza merkezi olarak düzenlenmiş olsa dahi bölge Çöl Menzil Müfettişliği haline getirildiğinde burada yeni binaların inşasına ihtiyaç duyulmuştur. Özellikle, buraya davet edilen misafirlerin konaklaması ve ordu komutanlarının görüşmesi için Birüssebi’nin merkezine havuzlu bir misafirhane yaptırılmıştır. Burada devletin önde gelenleri sık sık toplantılar düzenlemiş ve misafirler ağırlandırmıştır.⁴¹¹ Ayrıca bu dönemde Birüssebi’de elektrik üretilmiş şehrin sokakları, minareleri ve binaları aydınlatılmıştır.⁴¹²

Cemal Paşa, Osmanlı Devleti’nden aldığı maddî destek ve şahsi çabaları sayesinde çok kısa zamanda Birüssebi’yi geliştirmiştir.⁴¹³ Fakat paşanın bölge genelinde sürdürdüğü imar-iskân çalışmaları orduda görev yapan diğer komutanlar tarafından hoş karşılanmamıştır. Çünkü komutanlar savaş döneminde ayrılan bütçenin yalnızca askerî ihtiyaçlar için kullanılması gerektiğini savunmuştur. Ancak, bölgenin imarı için ayrılan bütçe yalnızca paşanın estetik kaygıların temin etmesi için verilmemiştir. Zira

⁴⁰⁷ Konuyla ilgili herhangi bir belge bulunmamasına rağmen *Musavver Çöl* gazetesinin iç kapağında Çöl Matbaası’nda basıldığı belirtilmektedir. 1916 yılında çıkarılan gazetenin matbaası da kuvvetle muhtemel aynı tarihlerde kurulmuş olmalıdır. Zira bölgede daha önceki yıllarda bir matbaanın bulunduğu bilgisine sahip değiliz.

⁴⁰⁸ **Musavver Çöl**, S. 1, 28 Teşrinievvel 1332/10 Kasım 1916.

⁴⁰⁹ 1876’da Kazan’ın Simbir ilçesinde doğan Akçura, aile bireylerinin erken yaşta vefat etmesi üzerine annesi ile beraber 1883’te İstanbul’a gelmek zorunda kalmıştır. Burada eğitim gören Akçura öğrencilik yıllarında ve mezun olduktan sonra zaman zaman çeşitli gerekçeler ile tutuklanmıştır. Siyasî ve fikrî sahada Türkçülüğü savunmuş ve bu konularda eserler kaleme almıştır. İstanbul Üniversitesi’nde Yakınçağ alanında profesörlük vazifesi yaptığı dönemde 1935’te vefat etmiş ve Edirnekapı Mezarlığı’na defnedilmiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz.: Nuri Yüce, “Akçura, Yusuf”, **DİA**, c. 2, İstanbul, 1989, s. 228-229.

⁴¹⁰ **Musavver Çöl**, S. 5, 30 Kanunievvel 1332 Teşrinievvel 1332/12 Ocak 1917, s. 45; Ü. Gülsüm Polat, “I. Dünya Savaşında İngiliz ve Türk Propaganda Gazetelerinin Etkinliği Üzerine Bir Değerlendirme (el-Hakika ve Musavver Çöl)”, **OTAM (Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi)**, S. 36, 2014, s. 146.

⁴¹¹ Halide Edip Adivar, **Mor Salkımlı Ev**, İstanbul, 1985, s. 86.

⁴¹² **Musavver Çöl**, S. 7, 5 Cemaziyelevvel 1335/27 Şubat 1917, s. 74; Arif el-Arif, **Târîhu Birüsseb’**, s.250; Halide Edip Adivar, **Mor Salkımlı Ev**, İstanbul, 1985, s. 86; Ali Fuat Erden, **Paris’ten Tih Sahrasına**, s. 75.

⁴¹³ Ali Fuat Erden, **Paris’ten Tih Sahrasına**, s. 84.

Cemal Paşa'nın yapmış olduğu çalışmalar devletin 1900-1914 yılları arasındaki faaliyetleri ile benzerlik göstermektedir. Nitekim, paşanın bölge genelinde sürdürdüğü bütün projeler devlet tarafından yakından takip edilmiştir. Mesela, 1917'de Kudüs mutasarrıfının Gazze-Birüssebi arasındaki yolun onarım çalışmalarını denetlemek için bölgeye gelmesi askerî idare tarafından yaptırılan çalışmaların idarî yapıdan bağımsız sürdürülmediğini göstermektedir.⁴¹⁴ Ayrıca Cemal Paşa büyük bir gayret sarf ederek çölde yaptırdığı icraatları merkezi idarenin teftiş etmesini istemiş olmalıdır ki Enver Paşa'yı Suriye bölgesine davet etmiştir.⁴¹⁵

Enver Paşa, 8 Şubat 1916 tarihinde Dördüncü Ordu Komutanlığına bir telgraf göndererek dört gün sonra İstanbul'dan yola çıkıp Tarsus'a buradan da sırasıyla 23, 44, 41, 43, 27. Fırkaları, Remle mıntıkasını ve 3. Fırkayı teftiş edeceğini haber vermiştir.⁴¹⁶ Böylece Enver Paşa gelmeden önce uğrayacağı duraklarda hazırlıklara başlanmıştır.⁴¹⁷ Paşa, maiyetinde ki otuz Türk ve Alman subayı ile birlikte Tarsus'a doğru yola çıkmıştır.⁴¹⁸ Onu burada ordu kumandanı, kurmay başkanı, yaverler, emir subayları ile iki mülhak subay karşılamıştır.⁴¹⁹ Cemal Paşa, bölgede imar edilen menzillerin Enver Paşa'nın görmesini istemiştir. Bu amaçla Kudüs'ten Amman'a kadar otomobil ile gidilmiştir.⁴²⁰ Daha sonra Çöl Menziller Müfettişliği'ni teftiş etmek üzere Birüssebi'ye gelen Enver Paşa burada da bir tören ile karşılanmıştır. Öğleden sonra bölgede yeni inşa edilen depoları, Sanayi Mektebi'ni, hastaneyi paşa ziyaret etmiş ve Asluç'taki demiryolunun açılışını yapmıştır. Birüssebi'de bir gece konaklayan Enver Paşa'yı ziyarete aşiret reisleri gelmiş ve burada bir ziyafet düzenlenmiştir.⁴²¹ Birüssebi'de gördüğü muameleden ve inşa faaliyetlerinden memnun kalan paşa,⁴²²

⁴¹⁴ BOA, DH.ŞFR, 667/113, 24 Kanunusani 1332/6 Şubat 1917.

⁴¹⁵ **Hatırât (1913-1922) Cemal Paşa**, s. 213.

⁴¹⁶ Ali Fuat Erden, **Suriye Hatıraları**, s. 180.

⁴¹⁷ Bir askerinin hatırasında Enver Paşa'nın Kudüs ziyareti ile ilgili yorumları için bkz.: İhsan et-Tercüman, **Çekirge Yılı**, s. 274.

⁴¹⁸ Kress von Kressenstein, **Türklerle Beraber Süveyş Kanalına**, s. 95; İsmet Üzen, **Çöl Hatıraları**, s. 119.

⁴¹⁹ Ali Fuat Erden, **Suriye Hatıraları**, s. 181.

⁴²⁰ Cemal Paşa, hatıratında Enver Paşa'yı Şam-Kunaytara-Taberiye-Nasıra-Afule-Cüneyn-Nablus-Kudüs yolu ile Kudüs-Eriha-Salt-Amman şose üzerinden gezdirdiğini ve paşaya yol üzerindeki her çeşitten ambar, hastane ve su tesisatını gösterdiğini yazmıştır. Ayrıntılı bilgi için bkz.: **Hatırât (1913-1922) Cemal Paşa**, s. 315.

⁴²¹ Kürt Muhammet Ali, **Enver Paşa'nın Ortadoğu Seyahati**, Arapça'dan çev. Ahmet Şenel, İstanbul, 2007, s. 190.

⁴²² Seyfullah Korkmaz, "I. Dünya Savaşında Filistin Cephesi", s. 58.

daha sonra Cemal Paşa ile beraber bölgeden ayrılarak Medine'yi ziyarete gitmiştir.⁴²³ Suriye bölgesi ziyaretini tamamladıktan sonra İstanbul'a dönen Enver Paşa, bölgedeki imar faaliyetlerine yardımcı olması için İsviçreli meşhur mimar Zürcher'i Sina-Filistin Cephesi'ne göndermiştir. Zürcher, bölgeye ulaştıktan hemen sonra Dördüncü Ordu idaresi altındaki şehirleri incelemiş ve her şehir için ayrı ayrı projeler hazırlamıştır.⁴²⁴

Enver Paşa'nın Suriye bölgesine yaptığı seyahat Cemal Paşa'nın, Ali Fuat Erden'in ve Kürt Muhammet Ali'nin hatıralarında övgü ile anlatılmıştır. Ancak Çöl Kumandanlığında vazife yapan von Kress ve Kudüs'te askerlik yapan İhsan et-Tercüman yapılan hazırlıkların bölgedeki asıl durumu yansıtmadığını savunmuşlardır. Özellikle von Kress hatırasında bu törenlere tepki olarak Asluç'taki açılış sırasında ayakkabısı olmayan bir tabur askeri ön saflara yerleştirdiğini anlatmaktadır.⁴²⁵

Enver Paşa'dan sonra Birüssebi'yi ziyaret eden bir diğer tanınmış Türk siması Halide Edip (Adıvar) Hanım (1884-1964)'dır. Cemal Paşa tarafından Suriye bölgesine eğitim alanında reform yapması için davet edilen Halide Hanım, Şam'da kalarak bir rapor hazırlamıştır. Daha sonra çölü ve Birüssebi'yi gezmek üzere maiyetindeki heyetle beraber yola çıkmıştır. Akşam vakti Birüssebi'ye ulaşan Halide Hanım bu bölgenin elektrik ile aydınlatılmasını şaşkınlık ile karşılamıştır. Birüssebi'deki kâgir binalar, bahçeler ve düzenli sokaklar ile çölün sadeliği arasındaki zıtlığı incelemiş, merkezde bulunan havuzlu misafirhanede ağırlandı. Behçet Bey, Halide Hanım'a Birüssebi'deki gezisinde eşlik etmiştir. Hastanenin ve Alman uçaklarının bulunduğu yeri ziyaret eden Halide Hanım, bir Alman hava subayı ile beraber çölü havadan inceleme fırsatı bulmuştur. Yaklaşık bir hafta Birüssebi'de ikamet ettikten sonra Halide Hanım, Teğmen Arif Bey ve yanındaki hanımlarla birlikte Kudüs'e gitmiştir.⁴²⁶ *Mor Salkımlı Ev* adlı eserinde bu geziye yer veren Halide Hanım Birüssebi'den beğeni ile söz etmektedir. Ayrıca *Musavver Çöl* için hazırlamış olduğu "Çölün Ruhu" başlıklı

⁴²³ *Hatırât (1913-1922) Cemal Paşa*, s. 213.

⁴²⁴ Nevzat Artuç, *Cemal Paşa*, s. 276; *Hatırât (1913-1922) Cemal Paşa*, s. 320.

⁴²⁵ İhsan et-Tercüman, *Çekirge Yılı*, s. 274; Kress von Kressenstein, *Türklerle Beraber Süveyş Kanalına*, s. 95; İsmet Üzen, *Çöl Hatıraları*, s. 119-120.

⁴²⁶ Halide Edip Adıvar, *Mor Salkımlı Ev*, s. 85-91.

yazıda çöl hakkında son derece canlı tasvirlerde bulunmuştur. Bu durum Halide Hanım'ın bölgeden memnuniyet ile ayrıldığıнын bir göstergesidir.⁴²⁷

Sonuç olarak, Cemal Paşa'nın Suriye bölgesi genelinde ve Birüssebi'de yaptırdığı imar, iskân çalışmaları başarı ile tamamlanmıştır. Bölgeyi ziyaret eden kişiler tarafından da bir şehir olarak Birüssebi beğeni ile tasvir edilmiştir. Savaşın sonucu öğrenildikten sonra yazılan hatıratlarda ise şehirden hem övgü ile hem de pişmanlık ile söz edilmektedir.⁴²⁸ Çünkü sarf edilen maddî ve manevî gücün sonucunda çölde inşa edilen modern şehir zorunlu olarak terk edilmiştir. Ancak Türklerin bölgede yapmış olduğu çalışmalar kalıcı olmuştur. Nitekim Birüssebi'nin yüz yıl sonra dahi "Türk Şehri" adı ile anılması bu durumun bir göstergesidir.⁴²⁹

3.3.BİRİNCİ DÜNYA SAVAŞI YILLARINDA BİRÜSSEBİ

Birinci Dünya Savaşı sırasında Osmanlı Genel Kurmayı Birüssebi'den olumlu mânâda faydalanabileceğini düşünmektedir. Ancak savaş yıllarında beklenen olumlu sonucun sağlanması için yalnızca kaynakların varlığı yeterli değildir. Aynı zamanda bu kaynakların doğru yerde ve zamanda kullanımı, savaş süresince orduda yeterli olması ve yenilerinin temin edilebilmesi sonucu etkileyecek son derece önemli etkenlerdir. Nitekim bu bölümde de bütün ön koşullara bağlı olarak Birüssebi'nin savaş yıllarında nasıl kullanıldığı değerlendirilecektir.

Sînâ-Filistin Cephesi'nde gerçekleştirilen ilk harekâttan itibaren devlet, Birüssebi'deki kaynakları kullanmaya başlamıştır. Mesela, I. Kanal Harekâtı'nda, ordudaki deve kolları bu bölgeden Kanal'a erzak taşınmasında görevlendirilmiştir. Ancak yapılması planlanan yollar henüz inşa edilemediği için meşakkat yaşanmış ve orduya malzeme ulaştırmak için ancak sekiz günlük bir mesafenin kat edilmesi gerekmiştir. Tabii olarak bu uzun zaman diliminde deve taburu taşıdığı erzakın bir kısmını yolda tüketmiştir. Böylece cephelere taşınan iaşenin orduya yeterli gelmemesi

⁴²⁷ **Musavver Çöl**, Sayı: 2, 28 Teşrinievvel 1332/10 Kasım 1916, s. 9; Ü. Gülsüm Polat, "I. Dünya Savaşı Yıllarında İngiliz ve Türk Propaganda Gazetelerinin Etkinliği Üzerine Bir Değerlendirme", s. 144.

⁴²⁸ Von Kress hatırasında Cemal Paşa'nın yapmış olduğu imar faaliyetlerini zaman ve para kaybı olarak değerlendirmektedir. Ona göre savaş zamanında bu türden faaliyetlerin yapılması hatalı bir davranıştır. Kress von Kressenstein, **Türklerle Beraber Süveyş Kanalına**, s. 46.

⁴²⁹ Birüssebi'nin adı "Türk Şehri" olarak herhangi bir kaynakta geçmemesine rağmen ilk önce Osmanlı Devleti bu bölgeyi modern anlamda inşa ettiği için popüler kullanımda bu ifade yer almaktadır.

gibi bir sorun ortaya çıkmıştır.⁴³⁰ Ayrıca bir seferinde Birüssebi'den hareket eden öncü kademe⁴³¹ cepheye götürmek üzere beraberinde bir koyun sürüsü almıştır. Fakat, çöl şartlarına dayanamayan koyunların telef olması, diğer kademelerin Birüssebi'de kalan koyunları geri bırakmasına sebep olmuştur.⁴³² Bir diğer başarısız girişim de askerlere su nakliyatı meselesidir. Devlet harekât sırasında Birüssebi'de ve bölge genelinde bulunan su kaynaklarını kullanarak askerlerin susuz kalmamasını amaçlamıştır. Ancak, suyun cephelere ulaştırılması sırasında, kullanılan tulumların kokması ve petrol tenekelerinin delinmesi gibi sorunlar bölgeden temin edilen suyun tamamının cephelerde kullanımına imkân tanımamıştır.⁴³³ Sonuç olarak başlangıçta çölde savaşacak insanlar için 4, atlar için 18, develer için 5 litre günlük su temini⁴³⁴ gerekli görülse dahi savaş sırasında askerlere yalnızca bir matara su kullanma hakkı verilmiştir.⁴³⁵ Develere ise suyun az olmasından dolayı iki üç günde bir su temin edilmiştir.⁴³⁶ Susuz kalan develerin bir kısmı çölde telef olurken bir kısmı da halsiz düşmüştür. Böylece savaş yıllarında binek hayvanlarından beklenen fayda elde edilememiştir. Ayrıca devletin orduya hayvan satın alması için ayırdığı ödenek verimli kullanılamamıştır.⁴³⁷

Yukarıda anlatılan bütün olumsuzluklara rağmen Birüssebi'den temin edilen erzakın veya suyun ordu için yetersiz olduğu gibi bir yorum yapmak mümkün değildir. I. Kanal Harekâtı ile ilgili yazılan hatıralarda asıl sorunun Birüssebi'deki depolarda değil, nakliyat konusunda olduğu belirtilmektedir.⁴³⁸ Nitekim, I. Kanal Harekâtı'ndan sonra menzil noktalarının gerekliliğinin anlaşılması harekât süresince Birüssebi'den sağlanan destekler sayesinde.⁴³⁹

⁴³⁰ Kress von Kressenstein, **Türklerle Beraber Süveyş Kanalına**, s. 41.

⁴³¹ Söz konusu kademe 28. Piyade Alayı ve bir sahra topçu taburundan oluşmuştur.

⁴³² Ali Fuat Erden, **Paris'ten Tih Sahrasına**, s. 124-126; Kress von Kressenstein, **Türklerle Beraber Süveyş Kanalına**, s. 41.

⁴³³ Kress von Kressenstein, **Türklerle Beraber Süveyş Kanalına**, s. 39-40.

⁴³⁴ Ali Fuat Erden, **Paris'ten Tih Sahrasına**, s. 41.

⁴³⁵ Falih Rıfki Atay, **Zeytindağı**, s. 140; **Hatırât (1913-1922) Cemal Paşa**, s. 197; Şükrü Mahmut Nedim, **Filistin Savaşı**, s. 17.

⁴³⁶ Şükrü Mahmut Nedim, **Filistin Savaşı**, s. 17; Ali Fuat Erden, **Suriye Hatıraları**, s. 92.

⁴³⁷ Falih Rıfki Atay, **Zeytindağı**, s. 152-153.

⁴³⁸ Habîb el-Ubeydî, **Payitahtta Nutuklarım**, s. 56.

⁴³⁹ **Hatırât (1913-1922) Cemal Paşa**, s. 208.

Başarısızlık ile sonuçlanan I. Kanal Harekâtı'ndan sonra ordu yeni düzenlenecek taarruz için hazırlıklar yapmıştır.⁴⁴⁰ Böylece başta nakliyat alanında olmak üzere pek çok alanda belirlenen eksikler giderilmiştir. Mesela, II. Kanal Harekâtı'nda orduya verilen işede yeni bir düzenleme yapılmıştır. Ayrıca bu harekatta su problemi giderilmiştir. Konu ile ilgili Ali Fuat Paşa develerin menzil noktalarındaki yalaktan kana kana, ölçsüz su içtiklerini anlatarak I. Kanal Harekâtı'ndaki lojistik destek yetersizliğinin giderildiğini belirtmiştir.⁴⁴¹ Bu hazırlıklar ilk harekâta tespit edilen sorunlardır ve önceden tecrübe edildiği için önlem almak mümkün olmuştur. Ancak II. Kanal Harekâtı döneminde devletin ön göremediği sorunlar da ortaya çıkmıştır. Çekirge istilas,⁴⁴² Cefcafe'deki su depolanan-dağıtılan şebekelere karşı düzenlenen imha harekâtı⁴⁴³ ve Şerif Hüseyin'in (1854-1931) isyanı⁴⁴⁴ gibi Osmanlı Devleti'nin hazırlıksız yakalandığı sorunlar yalnız Birüssebi'den değil bütün menzil noktalarından istenen başarının sağlanamamasına neden olmuştur.⁴⁴⁵ Cemal Paşa, yeni sorunların giderilmesi için merkezden talepte bulunmuş olmasına rağmen istekleri karşılanamamıştır.⁴⁴⁶ Böylece II. Kanal Harekâtı başarısızlıkla sonuçlanmış başta Birüssebi olmak üzere menzil noktalarından cephelere gönderilen destek sınırlı kalmıştır.⁴⁴⁷

II. Kanal Harekâtı'ndan sonra Osmanlı orduları, Sînâ-Filistin Cephesi'nde taarruzdan savunma harekâtına geçerek Gazze-Tellüşşeria-Birüssebi hattını kesin

⁴⁴⁰ Bu hazırlıklar için bkz.: ATASE Arşivi, **BDH**, K. 9, D. 49.18, 5 Ramazan 1330-21 Ramazan 1331/18 Ağustos 1912-24 Ağustos 1916.

⁴⁴¹ Ali Fuat Erden, **Suriye Hatıraları**, s. 92.

⁴⁴² Kress von Kressenstein, **Türklerle Beraber Süveyş Kanalına**, s. 76/115; İhsan et-Tercüman'ın anılarında çekirgelerin Kudüs genelini nasıl istila ettiği anlatılmıştır. Ayrıntılı bilgi için bkz.: İhsan et-Tercüman, **Çekirge Yılı**, s. 137,181,200,210.

⁴⁴³ Şükrü Mahmut Nedim, **Filistin Savaşı**, s. 26.

⁴⁴⁴ Sean Mcmeekin, **Berlin-Bağdat Demiryolu Almanya'nın Dünya Hakimiyeti Mücadelesi ve Osmanlı İmparatorluğu**, çev. Azize F. Çakır, İstanbul, 2010, s. 153-165; Nevzat Artuç, **Cemal Paşa**, s. 312-323; Kress von Kressenstein, **Türklerle Beraber Süveyş Kanalına**, s. 115; Şükrü Mahmut Nedim, **Filistin Savaşı**, s. 27-30.

⁴⁴⁵ Cemal Paşa hatıratında Şerif Hüseyin'in isyanının II. Kanal Harekâtı'na ağır bir darbe indirdiğini belirtmiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz.: **Hatırât (1913-1922) Cemal Paşa**, s. 213; Seyfullah Korkmaz, "I. Dünya Savaşında Filistin Cephesi", s. 59-61.

⁴⁴⁶ Ali Fuat Erden, **Suriye Hatıraları**, s. 148-154; Nevzat Artuç, **Cemal Paşa**, s. 235-237.

⁴⁴⁷ Von Kress cephelere erzakin yetersiz gönderilmesinin sebeplerini hatıralarında değerlendirmiştir. İlk gerekçenin çekirge istilas olduğunu belirten von Kress, Cemal Paşa'nın her gün Medine'ye asker, harp malzemesi ve erzak yüklü elli vagon göndermesini II. Kanal Harekâtı'na paşanın gerekli ehemmiyeti vermemiş olmasına bağlamaktadır. Bu nedenle de askerlere yeterli erzak gönderilmediğini anlatmıştır. Ayrıntılı bilgi için bkz.: Kress von Kressenstein, **Türklerle Beraber Süveyş Kanalına**, s. 115; **Hatırât (1913-1922) Cemal Paşa**, s. 305; Nevzat Artuç, **Cemal Paşa**, s. 248.

savunma cephesi olarak düzenlemiştir.⁴⁴⁸ Cemal Paşa, hatırasında Gazze-Birüssebi hattının önemini anlatırken en büyük faydayı coğrafi konumun sağladığını belirtmiştir. Çünkü hattın sağı denize, solu ise çöle dayandığı için kesin olarak kuşatılması mümkün değildi. Nitekim, İngilizler hattı kuşatmak istediği takdirde çölde kalmak zorunda olacaktı. Kısmen iyi şartlar altında olan Osmanlı ordusu daha iyi savunma yapacaktı. Son olarak bu hat sayesinde İngiliz- Bedevi Arap iş birliği engellenecekti.⁴⁴⁹ Dolayısı ile İngilizlerin Osmanlı'ya karşı düzenledikleri Birinci ve İkinci Gazze Muharebelerinde Birüssebi bir savunma mevki olarak kullanılmıştır. Böylece diğer hareketlarda bölgeden temin edilen malzemelerin yanı sıra iki savaş süresince önceden belirlenen mevzilere asker nakledilmiştir.⁴⁵⁰

Osmanlı birliklerinin başarısı ile sonuçlanan Birinci Gazze Muharebesi'nden sonra Cemal Paşa, İngilizlerin yeni bir kuşatma düzenleyeceğini tahmin etmiştir. Bu nedenle cepheyi güçlendirmek amacıyla farklı bölgelere sığınak yapılmasını emretmiştir.⁴⁵¹ Ancak von Kress kumluk arazide sığınak yapmanın mümkün olmadığını hatıralarında anlatmıştır. Çünkü sığınak yapımında kullanılan torbaların yokluk içindeki askerler tarafından zaman zaman alınarak bedevilere satıldığını ileri sürmüştür.⁴⁵²

İkinci Gazze Muharebesi'nde kullanılmak üzere bir de Gazze'den Hırbetsihan, Re's el-Atavine, Ebucerra, Eburukeyk ve E'r-ruveyka üzerinden Birüssebi'ye kadar iltisaklı bir mevzi planı hazırlanmıştır.⁴⁵³ Fakat ordunun elinde bulunan mevcut kuvvet bu türden bir mevzi inşasına imkân vermediği için mevzileri koruyabilecek istinat noktaları inşa edilmiştir.⁴⁵⁴ 22. Kolordu, Gazze'den başlayarak Birüssebi'ye kadar

⁴⁴⁸ **Hatırât (1913-1922) Cemal Paşa**, s. 217; Cemal Kemal, "Birinci Dünya Savaşı'nda Gazze'yi Nasıl Kaybettik?", **Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi**, S. 55, 2014, s. 131.; Şükrü Mahmut Nedim, **Filistin Savaşı**, s. 33; Seyfullah Korkmaz, "I. Dünya Savaşında Filistin Cephesi", s. 63.

⁴⁴⁹ **Hatırât (1913-1922) Cemal Paşa**, s. 223.

⁴⁵⁰ Edward J. Erickson, **I. Dünya Savaşı'nda Osmanlı Ordusu Çanakkale, Kutü'l-Amare, Gazze ve Megiddo Muharebeleri**, çev. Kerim Bağrıaçık, İstanbul, 2009, s. 153-159; Kress von Kressenstein, **Türklerle Beraber Süveyş Kanalına**, s.142-159; **Hatırât (1913-1922) Cemal Paşa**, s. 219-224; Şükrü Mahmut Nedim'in çalışmasında Birinci Gazze Savunması sırasında Gazze-Birüssebi hattına 5 bin muharip askerin sevk edildiği belirtilmiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz.: Şükrü Mahmut Nedim, **Filistin Savaşı**, s. 44.

⁴⁵¹ Kamil Önalp ve Hilmi Üstünsoy, **Birinci Dünya Harbi'nde Türk Harbi Sina-Filistin Cephesi, İkinci Gazze Muharebesi Sonundan Mondros Mütarekesi'ne Kadar Yapılan Harekât (21 Nisan 1917, 30 Ekim 1918)**, c. 4, kısım 2, Ankara, 1986, s. 10; Edward J. Erickson, **I. Dünya Savaşı'nda Osmanlı Ordusu**, s. 158.

⁴⁵² Kress von Kressenstein, **Türklerle Beraber Süveyş Kanalına**, s. 152.

⁴⁵³ Kamil Önalp, **Birinci Dünya Harbi'nde Türk Harbi Sina-Filistin Cephesi**, s. 12.

⁴⁵⁴ Kress von Kressenstein, **Türklerle Beraber Süveyş Kanalına**, s. 151.

uzanan mevzilere güçlü bir savunma hattı oluşturmuştur. Yalnızca Birüssebi'nin savunması için ise bir piyade alayı ve bir topçu bataryası tahsis edilmiştir.⁴⁵⁵ Yapılan hazırlıkların ardından başlayan İkinci Gazze Kuşatması'nda Osmanlı birlikleri İngilizlere karşı savunma planlarını sürdürmüştür. Böylece Birüssebi'den ve diğer belirlenen noktalardan gönderilen askerler Gazze'yi savunarak Osmanlı birliklerinin başarısına katkı sağlamıştır.

Birüssebi Muharebesi adı ile bilinen İngilizlerin Osmanlı'ya karşı düzenleyeceği üçüncü taarruz hareketinden önce iki taraf da cephelerini yeniden düzenleme ihtiyacı duymuştur. İngilizler, Gazze-Birüssebi hattında üst üste aldıkları yenilgiden sonra, Türklerin Sînâ-Filistin Cephesi'ndeki gücünü dikkate değer bulmuştur. Böylece İngiliz cephesi yeni bir harekattan önce cephe güçlerini arttırmak için çalışmalar başlatmıştır.⁴⁵⁶ Türk cephesinde ise durum oldukça kötüdür. Üst üste girilen savaşlar ve merkezden istenen desteğin temin edilememesi,⁴⁵⁷ cephede bulunan mühimmatın⁴⁵⁸ ve erzakın azalmasına neden olmuştur. Olumsuz koşullarda savaşan askerlerden azımsanmayacak bir bölümü de cepheden kaçmaya başlamıştır.⁴⁵⁹ Bu duruma ek olarak cephe gerisindeki komutanların birbirleriyle giriştikleri yetki-komuta mücadelesi devletin kısıtlı imkanlarının nerede ve nasıl kullanılacağına dair bir karmaşaya yol açmıştır.⁴⁶⁰

Bütün olumsuzluklara rağmen Haziran 1917'de Türkler, İngilizlerin yeni taarruzu nereden yapacağına dair gözlemlere başlamışlardır. Özellikle savunma hattının Birüssebi kolu zayıf olduğu için buradan gelecek olası bir tehdide karşı önlem olarak bölgenin boşaltılmasına dair plan yapılmıştır. 22. Kolordu Komutanı, Birüssebi Grubu Komutanı'na (3. Süvari Tümeni Komutanı) Birüssebi mevziinin ve burada yaşayan

⁴⁵⁵ Şükrü Mahmut Nedim, **Filistin Savaşı**, s. 48.

⁴⁵⁶ Birüssebi Muharebesi'nden önce İngilizlerin yaptığı hazırlıklar için bkz.: Kamil Önalp, **Birinci Dünya Harbi'nde Türk Harbi Sina-Filistin Cephesi**, s. 35-47.

⁴⁵⁷ Tuncay Yılmaz, "Birüssebi Muharebeleri", s. 114.

⁴⁵⁸ Kress von Kressenstein, **Türklerle Beraber Süveyş Kanalına**, s. 161.

⁴⁵⁹ Kamil Önalp, **Birinci Dünya Harbi'nde Türk Harbi Sina-Filistin Cephesi**, s. 23-25.

⁴⁶⁰ Enver Paşa yeni harekatta Osmanlı birliklerinin İngilizlere karşı taarruz yapmasını önerirken Cemal Paşa ise İkinci Gazze Muharebesi'nde çok fazla cephe sarfiyatı olduğu için savunma mevziinde kalmayı uygun bulmuştur. Cemal Paşa'ya göre söz konusu taarruz önerisi Falkenhayn'a aittir. Ayrıntılı bilgi için bkz.: **Hatırât (1913-1922) Cemal Paşa**, s. 233; Kamil Önalp, **Birinci Dünya Harbi'nde Türk Harbi Sina-Filistin Cephesi**, s. 47-49; Kress von Kressenstein, **Türklerle Beraber Süveyş Kanalına**, s. 162. Ayrıca bu dönemde Cemal Paşa'nın Kudüs'ü tahliye girişimine yönelik bir düşüncesi Cemal Paşa ile von Kress'in arasını açmıştır. Ayrıntılı bilgi için bkz.: Kress von Kressenstein, **Türklerle Beraber Süveyş Kanalına**, s. 161.

halkın tamamen boşaltılmasına, bölgede bulunan çok sayıdaki kuyunun tahrip edilmesine dair emir vermiştir. Bu emre göre her eve bin kg eşya götürme hakkı verilecek ve insanlar demiryoluyla İstanbul'a götürülecektir.⁴⁶¹ Söz konusu plan İngilizlerin Birüssebi'ye yönelik yapacağı harekâta karşı bir tedbir olarak planlanmıştır. Çünkü İngilizlerin bölgeyi ele geçirmesi durumunda Osmanlı Devleti'nin 1917 yılına kadar yapmış olduğu yatırımlar İngiliz güçlerinin eline geçecektir. Böylece İngilizler mükemmel bir üsse sahip olacaktır. 22. Kolordu Komutanı bu türden bir tehdit ile karşı karşıya kalmaktansa bölgenin ortadan kaldırılmasını uygun bulmuştur. Ancak Birüssebi'nin tahribatı devletin on yedi yıllık yatırımından vazgeçmesi anlamına gelmektedir. Diğer taraftan Çöl Menzil Müfettişliği tarafından Birüssebi'ye ektilen 700 bin kilo arpa ve 2 milyon kilo buğdayın hasadı yapılmadan bölgenin tahliye edilmesi demektir. Bu durum hem maddî kayba hem de savaş sırasında askere takviye edilecek iaşenin azalmasına neden olacaktır. Haliyle bölgenin tahrip edilmesi kararı son derece ciddidir. Nitekim, komutanlar bu kararı almak yerine İngilizlerin Gazze tarafından geleceğine dair gerekçeler sunmuş ve bölgenin tahliye emrini iptal etmişlerdir.⁴⁶²

1917 yazında iki devlet de ordu komutanlarında değişiklik yapmıştır. Osmanlı Devleti, Birinci ve İkinci Gazze Muharebeleri'nde başarı sağlamasına rağmen Cemal Paşa'nın ordu komutanlığı vazifesine son vermiştir. Devletin bu türden bir değişiklik yapmasının temel nedeni Erich von Falkenhayn (1861-1922)'in nüfuzundan yararlanmak istemesi ile alakalıdır. Cemal Paşa'nın yerine Falkenhayn Yıldırım Ordular Grubu Komutanı olarak cepheye gönderilmiştir.⁴⁶³ Böylece Türk ordusu Almanya'dan para, malzeme ve fenni teşkilat gibi alanlarda destek almayı hedeflemiştir.⁴⁶⁴ Devlet, Cemal Paşa'nın bu atama üzerine istifa etmesini engellemek amacıyla bir unvandan ibaret olan Suriye ve Garbi Arabistan Umum Kumandanlığı

⁴⁶¹ Kamil Önalp, **Birinci Dünya Harbi'nde Türk Harbi Sina-Filistin Cephesi**, s. 59.

⁴⁶² Sina Cephesi Komutanı ve Cemal Paşa, İngilizlerin taarruz hareketinin Birüssebi'den gelmeyeceğine inanmaktadır. Çünkü İngilizler Birüssebi Muharebesi'ne değin yapılacak taarruzun Gazze'den olacağına dair pek çok aldatmaca haberi Türk cephesine göndermiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz.: Kamil Önalp, **Birinci Dünya Harbi'nde Türk Harbi Sina-Filistin Cephesi**, s. 46/60.

⁴⁶³ **Hatırât (1913-1922) Cemal Paşa**, s. 236; Tuncay Yılmaz, "Birüssebi Muharebeleri", s. 114-115; Kress von Kressenstein, **Türklerle Beraber Süveyş Kanalına**, s. 171.

⁴⁶⁴ Ali İhsan Sabis, **Harp Hatıralarım Birinci Dünya Harbi**, c. 4, İstanbul, 1991, s. 141.

vazifesini ona verilmiştir.⁴⁶⁵ İngiltere, iki harekatta üst üste başarısız olan General Archibald James Murray (1860-1945)'ı Filistin Cephesi'ndeki görevinden alarak yerine boğa lakaplı General Edmund Allenby'yi(1861-1936) atamıştır.⁴⁶⁶ Yapılan değişiklikler iki farklı cephede farklı tepkilere yol açmıştır. Osmanlı cephesinde Yıldırım Ordular Grubu Komutanlığı'na Falkenhayn'ın tayini bölgede uzun süre görev yapmış Türk ve Alman komutanlarının tepkisine neden olmuştur. Çünkü paşanın çölde savaş tecrübesi yoktur ve önceki vazifesinde Almanların Verdun Felaketi (1916)'ne yakalanmasına sebep olarak ordu komutanlığından uzaklaştırılmıştır.⁴⁶⁷ Ayrıca Otto Liman von Sanders (1855-1929)'e göre Falkenhayn'ın bölgede yapmak istediği harekât yöntemi yanlıştır ve diğer Alman komutanlara danışılmadan bu türden bir atamanın yapılması son ana değin de bilgi verilmemesi hatalıdır.⁴⁶⁸

İngiliz cephesinde ise yeni atama sevinçle karşılanmıştır. Allenby başarısını kanıtlamış İngilizler tarafından değer verilen bir komutandır. Nitekim, bu komutanın bölgede vazifelendirilmesi İngiliz askerlerinin moralini yükseltmiştir.⁴⁶⁹ Atamalara yapılan tepkiler farklı olsa dahi iki cephede de girişilecek yeni harekât için komutanlar hazırlıklara başlamıştır.

Falkenhayn Sînâ-Filistin Cephesi'ndeki durumu kontrol etmek için bir keşif seyahati yapmış ve ardından en alt rütbeli komutandan başlayarak bölgede uzun zamandır savaşan komutanların görüşlerini almıştır. Bu toplantıda von Kress Birüssebi'nin tahliye edilmesi gerektiği savını tekrarlamış ve gerekçelerini sunmuştur. Ancak bu fikir uygun bulunmayarak bölgeye takviye güç gönderilmesine karar verilmiştir.⁴⁷⁰

İngilizler de harekât planlarında değişiklik yaparak Birüssebi'ye taarruz yapma kararı almışlardır. Çünkü bu hat Gazze'ye kıyasla savunmasız bırakılmıştır. Ayrıca iki İngiliz saldırısı Gazze'den yapıldığı için ve Birüssebi'ye İngilizlerin saldırması

⁴⁶⁵ Falih Rıfki Atay, *Zeytin Dağı*, s. 122-123; *Hatırât (1913-1922) Cemal Paşa*, s. 236; Tuncay Yılmaz, "Birüssebi Muharebeleri", s. 115.

⁴⁶⁶ Kamil Önalp, *Birinci Dünya Harbi'nde Türk Harbi Sina-Filistin Cephesi*, s. 40; Tuncay Yılmaz, "Birüssebi Muharebeleri", s. 115-116; *Hatırât (1913-1922) Cemal Paşa*, s. 224.

⁴⁶⁷ *Hatırât (1913-1922) Cemal Paşa*, s. 235.

⁴⁶⁸ Akdes Nimet Kurat, *Birinci Dünya Savaşı Sırasında Türkiye'de Bulunan Alman Generallerinin Raporları*, Ankara, 1966, s. 80-82.

⁴⁶⁹ Edward J. Erickson, *I. Dünya Savaşı'nda Osmanlı Ordusu*, s. 172.

⁴⁷⁰ Kamil Önalp, *Birinci Dünya Harbi'nde Türk Harbi Sina-Filistin Cephesi*, s. 102-104; Von Kress'in Yıldırım Ordular grubuna verdiği malumat için bkz.: ATASE Arşivi, *BDH*, K. 3712, D. 15, 24 Zilkade 1333-1 Cemaziyelahir 1334/3 Ekim 1915-5 Nisan 1916.

durumunda çölde susuz kalmayı göze alamayacaklarını düşündükleri için Türkler bu hat üzerinden bir saldırı beklememişlerdir.⁴⁷¹ İngilizler de bu planlarını son ana değin saklı tutarak Gazze'ye saldıracaklarına dair bir mizansen hazırlamışlardır.⁴⁷² Birüssebi'ye gönderilen birliklerin fark edilmemesi için de 27 Ekim'de yanıltıcı top atışları yapmışlardır.⁴⁷³ Böylece İngilizler hedef şaşırtarak ve gizlice Birüssebi önlerine kadar gelmiştir. Osmanlı birlikleri ise hazırlanan mizansene inanarak yeni İngiliz saldırısını Gazze önlerinde beklemeyi sürdürmüştür.⁴⁷⁴

İngilizler 31 Ekim'de Çöl Atlı Piyade Kolordusu ile Birüssebi'de Türk birliklerine saldırmışlardır.⁴⁷⁵ Şafakla birlikte taarruz harekâtını başlatan İngilizler, bu hatta Avusturalya-Yeni Zelanda Atlı Piyade Tümeni'ni kullanmışlardır. Bu birliklerde bulunan atlar savaşın seyrini değiştirecek miktardadır. Ayrıca Osmanlı Cephesi'nde bulunan askerler saldırıyı Gazze'den beklediği için Birüssebi'deki asker sayısı İngilizlere oranla oldukça azdır. Çatışma sırasında bu cephede bulunan Emin Çöl (1892-1979) iki ordu arasındaki farkı aşağıdaki sözleri ile ifade etmektedir:⁴⁷⁶

“Bu nasıl bir savaştı? Gürleyen bir topu yok, tıkrdayan bir makineli tüfeği yok, uçağı yok, komutanı yok, savunma hattı yok, yedeği yok, telefonu yok. Birlikler arasında bağ yok, en kötüsü morali yok, daha gereken ne varsa hepsi de yok...”

Bütün bu olumsuzluklara rağmen Birüssebi'de bulunan 20. Kolordu savunma harekâtını sürdürmüş⁴⁷⁷ böylece akşam saatlerine değin İngilizlerin Birüssebi'ye girmesi engellenmiştir. Hatta bir ara İngilizler geri dönme kararı alacakken Allenby'nin emri üzerine harekât bırakılmamış ve aynı gün içerisinde Birüssebi, İngilizlerin eline geçmiştir.⁴⁷⁸ Osmanlı birlikleri Birüssebi'den çekilirken tahrip

⁴⁷¹ Edward J. Erickson, **I. Dünya Savaşı'nda Osmanlı Ordusu**, s. 180.

⁴⁷² İngiliz istihbarat subayı Meinertzhagen vasıtasıyla yapılan aldatma operasyonunda subay yanlışlıkla İngiliz harekât planının bulunduğu bir raporu Türk birliklerinin olduğu yere düşürerek kaçmıştır. Ayrıntılı bilgi için bkz.: Tuncay Yılmaz, “Birüssebi Muharebeleri”, s. 117; Raporun özeti için bkz.: Kamil Önalp, **Birinci Dünya Harbi'nde Türk Harbi Sina-Filistin Cephesi**, s. 121.

⁴⁷³ Tuncay Yılmaz, “Birüssebi Muharebeleri”, s. 117.

⁴⁷⁴ Mirliva Sedat, **Yıldırım Ordularının Bozgunu Filistin'e Veda**, İstanbul, 2010, s. 467.

⁴⁷⁵ ATASE Arşivi, **BDH**, K. 3712, D. 15, 24 Zilkade 1333-1 Cemaziyelahir 1334/3 Ekim 1915-5 Nisan 1916; James Barr, **Kırmızı Çizgi Paylaşılmayan Toprakların Yakın Tarihi**, İstanbul, 2016, s. 65.

⁴⁷⁶ Emin Çöl, **Çanakkale-Sina Savaşları**, s. 104.

⁴⁷⁷ Kamil Önalp, **Birinci Dünya Harbi'nde Türk Harbi Sina-Filistin Cephesi**, s. 138.

⁴⁷⁸ Birüssebi Meydan Muharebesine dair raporlar için bkz.: ATASE Arşivi, **BDH**, K. 3712, D. 15, 24 Zilkade 1333-1 Cemaziyelahir 1334/3 Ekim 1915-5 Nisan 1916.

hazırlıkları yapılmadığı için bu tarihten itibaren bölge İngilizlerin Kudüs'e yönelik saldırılarında üs olarak kullanılacaktır.⁴⁷⁹

Osmanlı Devleti'nin Birüssebi mevkiinden savaş süresince faydalandığı yukarıda açıkça görülmektedir. Devletin bölgede herhangi bir sorunla karşılaşmamasının temel nedenlerinden biri de buradaki ahalinin askerlere destek vermesidir. Daha önce bölgeye yerleştirilen Bedevî Arap kabileleri Birüssebi, Türk idaresinden çıkana değin Osmanlı Devleti'ne ve padişahına bağlılıklarını sürdürmüşlerdir.⁴⁸⁰ Ayrıca savaş sırasında Enver Paşa'nın yaveri Mümtaz Bey'in çabaları ile bölgede yaşayan bedevî kabilelerden gönüllü bir birlik oluşturulmuştur. Her gönüllü bölüğün başında savaş düzenine göre eğitim almış bir ordu subayı verilmek üzere bu birlik aşağıdaki şekilde sıralanmıştır:

İlk Bölük: Terâbîn ve Hanâcîre kabilelerinden ve büyükleri Hamad es-Sufi, Selim ez-Zeri'i, Süleyman Ebu Sitte, Ali Ebu Uveyli, Arar el-Vahidi, Hamad es-Sani', Mansur Ebu S'ayelek, Hamad Ebu Shahab, Cümeayn bin Curmi, Abdu Rabbuh Ebu İyade'den;

İkinci Bölük: Tiyâhâ kabilesinden ve büyüklerinden Hasan el-Hüzeyl, Selame Ebu Shinar, Hacı Hasan Ebu Abdooun, İbrahim Ebu Rakik, Abdulkerim es-Sani', Salim Ebu Rebia, Diyab el-Adavene'den;

Üçüncü Bölük: Azâzime kabilesinden ve büyüklerinden Müslim bin Said, Süleyman bin Cühaydem, Ferih bin Hamd, Müslim bin Hadira'dan;

Dördüncü Bölük: Cibârât kabilesinden ve büyüklerinden Mesud el-Vahidi, Harb el-Daks, Namr Ebu el-Adoous'tan ibarettir.

Bu gönüllü bölükler Türk ordusuyla birlikte savaşmış ve coğrafya şartlarını iyi bildikleri için giriştikleri pek çok mücadelede başarılı olmuşlardır. Türkler ile bedevî kabilelerin uyum içerisinde mücadele etmesinde gönüllülerin deve, silah ve mühimmattan ne varsa ganimet olarak almalarına ordunun müsaade etmesi de etkin

⁴⁷⁹ Kamil Önalp, **Birinci Dünya Harbi'nde Türk Harbi Sina-Filistin Cephesi**, s. 145.

⁴⁸⁰ Birinci Dünya Savaşı sırasında kabilelerin cülus tebrikinde bulunduğunu gösteren belgeler için bkz.: BOA, **BEO**, 4469/335162, 22 Receb 1335/14 Mayıs 1917; BOA, **BEO**, 4472/335384, 13 Şaban 1335/4 Haziran 1917; BOA, **İDUİT**, 12/93, 13 Şaban 1335/4 Haziran 1917.

bir rol oynamıştır.⁴⁸¹ Ayrıca Birüssebi'deki kabilelerin devlete destek vermesinin karşılığı olarak bölgeden alınan ağnam vergisi savaş boyunca ertelenmiştir.⁴⁸²

Osmanlı Devleti, Birinci Dünya Savaşı yıllarında Birüssebi'den gerek mevkii gerekse de insan gücü olarak etkin bir şekilde faydalanmıştır. Bölgede sürdürülen savaşta olumsuzluklar yaşanmasının nedeni, savaş boyunca ortaya çıkan problemlerin yeterince giderilememesi ve Türk-Alman subaylarının arasındaki anlaşmazlıklardır. Çıkan problemlerin sebeplerinden biri de dil engelidir. Çünkü farklı kültür, dil ve lehçelere sahip büyük bir grup Osmanlı askerinin özellikle Almanlar tarafından idare edilmeye çalışılması tepkilere yol açmıştır.⁴⁸³ Ayrıca Birüssebi Muhaberesi'nden önce Cemal Paşa'nın komutanlık görevine son verilmesi bölge adına stratejik bir hata olmuştur. Von Falkenhayn'ın cepheye gönderilmesi ise iki tarafın subaylarının üzerinde de olumsuz bir etki ortaya çıkarmıştır. Nitekim, Türk ordusunu nasıl idare edeceğini bilmeyen Falkenhayn için bu cephede savaşmak bir tecrübe olsa dahi Osmanlı Devleti'nin Sînâ-Filistin Cephesi'nden beklenmedik bir şekilde geri çekilmesine neden olmuştur.

⁴⁸¹ Arif el-Arif, **Târîhu Birüsseb'**, s.250-253.

⁴⁸² BOA, **BEO**, 4349/326125, 27 Cemaziyelevvel 1333/12 Nisan 1915; BOA, **Dahiliye Nezâreti İdare-i Umumiye (DH.İ.UM)**, 7-1/4,28 Cemaziyelevvel 1333/13 Nisan 1915.

⁴⁸³ Sean Mcmeekin, **Berlin-Bağdat Demiryolu**, s. 371.

SONUÇ

Filistin coğrafyasının güneyinde bulunan Negev Çölü, 400 yıl boyunca Osmanlı Devleti'nin egemenliğinde kalmıştır. Bu coğrafyaya yönelik herhangi bir dış tehdit oluşmadığı ve sadece bölgede yer değiştiren göçebeler bulunduğu sürece devlet, çölde herhangi bir düzenleme yapmamıştır. Ancak, 1882'de İngiltere'nin Mısır'ı işgalinden sonra Osmanlı Devleti, Mısır sınırında yaşayan bedevî kabilelerin yeni bir siyasi argüman olarak değerlendirilmesini gerekli görmüştür. Bu amaçla, İngilizlerin daha fazla yayılmasını önlemek için bir şehir kurularak göçebe unsurların yerleştirilmesi düşünülmüştür. Çölde yapılan tetkikler imara en uygun yerin, geçmişte de meskûn bir mahal olup sonradan yok olan, Birüssebi olduğunu ortaya çıkarmıştır. Bölgede modern şehir inşa projesinin en güzel örneği teşkil edilerek bedevî kabilelerin iskânı sağlanmış ve taşra idare sistemi çöl şartlarına uygun hale getirilerek uygulamaya koyulmuştur.

Birüssebi'de devlet yönetimi idarî, malî, adlî, eğitim ve askerî yapı birimleri ile başarılı bir şekilde icra edilmiştir. Burada temin edilen güven ortamı sayesinde bölgeye yerleşen bedevî kabilelerin, atanan memurların ve civar kazalardan gelen halkın kısa sürede Birüssebi'yi pazar yeri olarak kullanması ve şehrin nüfusunun artması sağlanmıştır. Kabileler arasında yüzyıllardır süregelen kan davaları (kısa süreli de olsa) çözüme kavuşmuş ve bedevî kabileler Osmanlı hukuk sistemine uygun hareket etmeyi öğrenmiştir. Göçebe oldukları için önceden eğitim alma imkanları sınırlı olan kabileler Birüssebi'de inşa edilen eğitim kurumlarına çocuklarını göndermiştir. Bu durum bedeviler arasında eğitim oranının ve devlete bağlılığın artmasını sağlamıştır.

II. Abdülhamid Dönemi'nde bölgede hayata geçirilen imar, iskân faaliyetleri İttihatçılar tarafından da sürdürülmüştür. Bu durum Padişah'ın çölde uygulamaya koyduğu siyasetin başarılı olduğunu göstermektedir. Nitekim, İttihatçılar bu başarılı siyasi ortamın devamlılığı için savaş yıllarında dahi bu faaliyetlere yenilerini eklemiştir.

Birinci Dünya Savaşı yıllarında Osmanlı ordusu Birüssebi'ye geldiğinde çölde hazır bir yaşam alanı ile karşılaşmıştır. Bunun neticesinde askerin ihtiyacına yönelik yapılacak yeni düzenlemelerde Birüssebi kaynak ve model olarak kullanılmıştır. Ayrıca savaş yıllarında konumundan dolayı ordu için iaşe ve mühimmat sevkiyatında depo vazifesi görmüştür.

1914-1917 yılları devletin son on beş yıllık yatırımının halk üzerindeki tesirini görmek için önemli bir argüman olmuştur. Birüssebi'de yaşayan halk gönüllü birlikler oluşturarak Osmanlı ordusunun yanında yer almıştır. Savaşa katılamayanlar ise çöl menzil müfettişliğine yardım etmiştir. Hiçbir zaman Birüssebi'deki bedevî kabileler Osmanlı'ya isyan etmemiştir. Ancak, şehrin Üçüncü Gazze Muharebesi'nde savaş alanı olarak kullanılması ve Osmanlı Devleti'nin mücadeleyi kaybetmesi sonucunda bölge İngiliz idaresi altına girmiştir.

Bu çalışmanın sonuçları Osmanlı Devleti'nin Birüssebi'de gerçekleştirdiği iskân siyasetinde başarı sağladığını ortaya koymaktadır. Ancak bu başarı sosyal ve siyasi bir başarıdır. Osmanlı Devleti, Birüssebi'de yeni bir şehir tasarlamış ve bu şehrin hem fiziki hem de idari olarak Tanzimat'tan itibaren geliştirilen merkezi algıya uygun olarak yapılanmasını sağlamıştır. Bu açıdan Birüssebi örneği sadece bir şehir kurma girişiminden daha fazla anlam taşımaktadır. Ancak başarılı bir örnek olsa da geç kalınmış bir başarı olarak değerlendirilmektedir.

Birinci Dünya Savaşı kapsamında devletin askeri handikapları bütün cephelerde olduğu gibi Sînâ-Filistin Cephesi'nde de görülmüştür. Buna rağmen, Osmanlı Devleti bu cephede savaşırken bölgeden temin ettiği destek sayesinde can kaybını en aza indiremeyi başarmıştır. Ayrıca İngilizlerin bedevî kabilelere dönük yürüttüğü siyaset ve propagandalardan hiçbir zaman Birüssebi'deki kabileler etkilenmemiştir. Kudüs'ün güvenliği Birüssebi'de oluşturulan güvenlik hattı sayesinde sağlanmıştır. Nitekim, şehrin kaybedilmesinin hemen ardından Kudüs'ün işgalinin gerçekleşmesi Birüssebi'nin stratejik önemini ortaya koymaktadır.

KAYNAKÇA

I. Arşiv Kaynakları

A. Başbakanlık Osmanlı Arşivi

1. İradeler
2. Sadaret Evrakı
3. Babıali Evrak Odası
4. Dahiliye Nezareti Evrakı
5. Maârif Nezâreti
6. Meclis-i Vâlâ
7. Şûrâ-yı Devlet
8. Yıldız Evrakı
9. Zabtiye Nezâreti Belgeleri (ZB)

B. Genel Kurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Merkezi Başkanlığı (ATASE) Arşivi

1. Birinci Dünya Harbi

C. İsrail Devlet Arşivi

1. Ali Ekrem Bey Koleksiyonu

II. Süreli Yayınlar

A. Salnâmeler ve Gazeteler

Salnâme-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniye. 1266-1334.

Musavver Çöl. 1332-1333/1916-1917.

III. Kaynak Eserler ve İncelemeler

Aaronsohn, Alexander. **Türk Ordusuyla Filistin'de "bir yahudi askerin 1. dünya savaşı notları"**. Çeviren Necmettin Alkan. İstanbul, 2003.

Adivar, Halide Edip. **Mor Salkımlı Ev.** İstanbul, 1985.

Ağaoğulları, M. Ziya, ve Bülent Pabuçcuoğlu. **Resimli Osmanlı-Türk Posta Damgaları 1840-1929.** Cilt 2. İstanbul, 2003.

Akalın, Durmuş. «II. Abdülhamid Döneminde Osmanlı-Mısır Sınır Tartışmaları ve Hafır Kasabası.» **Çağdaş Türkiye Araştırmaları Dergisi**, no. XIV/28 (2014): 45-80.

Akbayar, Nuri. **Osmanlı Yer Adları Sözlüğü.** İstanbul, 2001.

Akın, Ahmet. «Tarihi Süreç İçinde Cami ve Fonksiyonları Üzerine Bir Deneme.» **Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi** 15, no. 29 (2016): 177-209.

Akpınar, Alişan, ve Eugene L. Rogan. **Aşiret Mektep Devlet Osmanlı Devleti'nde Aşiret Mektebi.** İstanbul, 2001.

Akyıldız, Ali, ve Zekeriya Kurşun. **Osmanlı Arap Coğrafyası ve Avrupa Emperyalizmi Filistin-Basra Körfezi-Kızıldeniz-Kuzey Afrika Diplomatik Belgeler.** İstanbul, 2015.

Albay, Muzaffer. **Birinci Dünya Savaşı'nda Mısır Seferi Çerçevesinde Birinci Kanal Akını.** Düzenleyen: Hülya Toker. Ankara, 2006.

- Ali, Kürt Muhammet. **Enver Paşa'nın Ortadoğu Seyahati**. Çeviren Ahmet Şenel. İstanbul, 2007.
- al-Salim, Farid. **Palestine and the Decline of the Ottoman Empire Modernization and the Path To Palestinian Statehood**. New York, 2015.
- Artuç, Nevzat. **Cemal Paşa**. Ankara, 2008.
- Aslan, Taner. «Mehmet Asaf Bey ve Filistin Layihası.» **Tarihin Peşinde-Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmalar Dergisi**, no. 16 (2016): 255-270.
- Atay, Falih Rıfki. **Zeytindağı**. İstanbul, 2011.
- Avcı, Yasemin. **Değişim Sürecinde Bir Osmanlı Kenti: Kudüs (1890-1914)**. Ankara, 2004.
- . **Osmanlı Hükümet Konakları Tanzimat Döneminde Kent Mekanında Devletin Erki ve Temsili**. İstanbul, 2017.
- Avcı, Yasemin. «The Application of Tanzimat in the Desert: The Bedouins and the Creation of a New Town in Southern Palestine (1860-1914).» **Middle Eastern Studies** 45, no. 6 (2009): 969-983.
- Barr, James. **Kırmızı Çizgi Paylaşılmayan Toprakların Yakın Tarihi**. İstanbul, 2016.
- Biger, Gideon «Ottoman Town Planning in Late 19th and Early 20th Century Palestine.» **3rd International Geography Symposium-GEOMED 2013**. Antalya, 10-13 June 2013. 23-33.
- Bölükbaşı, Ömerül Faruk. «II. Abdülhamid Dönemi Maliyesine Genel Bir Bakış.» **Milli Saraylar Sanat-Tarih-Mimarlık Dergisi**, no. 10 (2012): 37-44.
- Büssow, Johann. **Hamidian Palestine Politics and Society in the District of Jerusalem 1872-1908**. Boston. 2011.
- Cevad, Ali. **Memalik-i Osmaniye'nin Tarih ve Coğrafya Lügatı**. Dersaadet, 1313/1895.

- Çadırcı, Musa. **Tanzimat Döneminde Anadolu Kentleri'nin Sosyal ve Ekonomik Yapıları**. Ankara, 1991.
- Çankaya, Mücellitoğlu Ali. "Son Asır Türk Tarihinin Önemli Olayları ile Birlikte" **Yeni Mülkiye Târîhi ve Mülkiyeliler (Mülkiye Şeref Kitabı)**. Cilt 3. Ankara, 1968-1969.
- Çiçek, M. Talha. **War and State Formation in Syria: Cemal Pasha's Governorate During World War I, 1914-17**. New York, 2014.
- Çöl, Emin. **Çanakkale-Sina Savaşları Bir Erin Anıları**. Düzenleyen: Celal Kazdağlı. İstanbul, 2009.
- Demirkol, Erdem. **Kudüs ve II. Abdülhamid**. İstanbul, 2017.
- Dursun, A. Halûk. **Akabe Meselesi 1906 (Ortadoğu'da Osmanlı-İngiliz Rekabetine Bir Örnek)**. Yayınlanmamış Doktora Tezi. İstanbul: Marmara Üniversitesi Türkiyât Araştırmaları Enstitüsü, 1994.
- Duru, Cihan, ve vd. **Atatürk Dönemi Maliye Politikası 1. Kitap Mondros'tan Cumhuriyet'e Mali ve Ekonomik Sorunlar**. Ankara, 1982.
- el-Arif, Arif. **Târîh Birüsseb' ve Kabâilehâ**. Filistin, 1999.
- . **Bedouin Love, Law and Legend: Dealing Exclusively With the Badu of Beersheba**. New York, 1974.
- el-Aselî, Kâmil Cemîl. «Kudüs.» Cilt 26, **DİA** içinde, 334-338. İstanbul, 2002.
- el-Ubeydi, es-Seyyid Muhammed Habîb. **Cemal Paşa'yı Yüceltme Amacıyla Yazılmış Bir Risale Payitahtta Nutuklarım**. Düzenleyen: Nevzat Artuç, İstanbul, 2018
- Elisséef, Nikita. «Fiziki Plan.» **İslam Şehri** içinde, düzenleyen: R. B. Serjant, 121-140. İstanbul, 1992.
- Erden, Ali Fuat. **Birinci Dünya Savaşı'nda Suriye Hatıraları**. Ankara, 2006.
- . **Paris'ten Tih Sahrasına**. Ankara, 1949.

- Erikson, Edward J. **I. Dünya Savaşı'nda Osmanlı Ordusu Çanakkale, Kut'ül-Amare, Gazze ve Megiddo Muharebeleri.** Çeviren Kerim Bağrıaçık. İstanbul, 2009.
- et-Tercüman, İhsan. **Çekirge Yılı Kudüs 1915-1916.** Düzenleyen: Selim Temârî. Çeviren Ali Benli. İstanbul, 2012.
- Fayda, Mustafa. «Bedevî.» Cilt 5, **DİA** içinde, 311-317. İstanbul, 1992.
- Fortna, Benjamin C. **Imperial Classroom Islam, the State and Education in the Late Ottoman Empire.** New York, 2002.
- . **Mekteb-i Hümayûn Osmanlı İmparatorluğu'nun Son Döneminde İslam, Devlet ve Eğitim.** Çeviren Pelin Siral. İstanbul, 2005.
- Gerber, Haim. «Tanzimat'a Yeni Bir Bakış: Kudüs Vilayeti.» **Tanzimat Değişim Sürecinde Osmanlı İmparatorluğu** içinde, düzenleyen: Halil İnalçık ve Mehmet Seyitdanlıoğlu, çeviren Hakan Kaynar, 245-263. İstanbul, 2012.
- Giray, Kemal, haz. **Osmanlı Sahra Postaları (1914-1918) Alexander Koleksiyonu.** İstanbul, 2000.
- Güldeş, Dilek. **Urabi Paşa Hareketi ve İngilizlerin Mısır'ı İşgali (1881-1882).** Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1999.
- Güntan, Çağrı. **II. Abdülhamit Döneminde İmparatorluk İmajının Kamu Yapıları Aracılığı İle Osmanlı Kentine Yansıtılması.** Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: Yıldız Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, 2007.
- Hanioğlu, M. Şükrü. «Cemal Paşa.» Cilt 7, **DİA** içinde, 305-307. İstanbul, 1993.
- . «Enver Paşa.» Cilt 11, **DİA** içinde, 261-264. İstanbul, 1995.
- Herzl, Theodor. **Yahudi Devleti.** Çeviren Sedat Demir. İstanbul, 2007.
- Honigmann, E. «Birüssebi.» Cilt 2, **İA** içinde, 647. Eskişehir, 2001.
- Hürmen, Fatma Rezan, haz. **Bürokrat Tefvik Biren'in II. Abdülhamid, Meşrutiyet ve Mütareke Hatıraları.** Cilt 1. İstanbul, 2006.

Hürmen, Fatma Rezan, haz. **Münevver Bir Türk Hanımı Ressam Naciye Neyyal Hanımefendi'nin Mutlakıyet, Meşrutıyet ve Cumhuriyet Hatıraları.** İstanbul, 2000.

İpşirli, Mehmet. «Nâib.» Cilt 32, **DİA** içinde, 311-312. İstanbul, 2006.

İzgöer, Ahmet Zeki, haz. **Hatırât (1913-1922) Cemal Paşa.** İstanbul, 2012.

Kark, Seth J. Frantzman and Ruth. «Bedouin Settlement in Late Ottoman and British Mandatory Palestine: Influence on the Cultural and Environmental Landscape, 1870-1948.» **BRİSMES British Society for Middle Eastern Studies**, 2011: 1-22.

Karpat, Kemal H.. **Ortadoğu'da Osmanlı Mirası ve Ulusçuluk.** Çeviren Recep Boztemur. Ankara, 2001.

Kayalı, Hasan. **Arabs and Young Turks Ottomanism, Arabism, and Islamism in the Ottoman Empire, 1908-1918.** London, 1997.

—. **Jön Türkler ve Araplar Osmanlılık, Erken Arap Milliyetçiliği ve İslamcılık (1908-1918).** Çeviren Türkan Yöney. İstanbul, 1998.

Kaynar, Hakan. «Siyasal İktidar ve Şehir: 19. Yüzyıl Osmanlı Şehirlerindeki Mekansal Değişimler Üzerine.» **Kebikeç: İnsan Bilimleri İçin Kaynak Araştırmaları Dergisi**, no. 10 (2000): 141-158.

Kemal, Cemal. «Birinci Dünya Savaşı'nda Gazze'yi Nasıl Kaybettik?» **Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi**, no. 55 (2014): 125-176.

Kırmızı, Abdulhamit. **Abdülhamid'in Valileri Osmanlı Vilayet İdaresi 1895-1908.** İstanbul, 2016.

Kızıltoprak, Süleyman. «II. Abdülhamid ve Mısır'ın İngiliz İşgaline Karşı Bağımsızlık Mücadelesi.» Cilt 5, **Devr-i Hamid Sultan II. Abdülhamid** içinde, yazar Mehmet Metin Hülagü vd., 69-91. Kayseri, 2011.

Kodaman, Bayram. «Aşiret Mekteb-i Hümayunu.» Cilt 4, **DİA** içinde, 9-11. İstanbul, 1991.

Koloğlu, Orhan. **Türk-Arap İlişkileri**. İstanbul, 2017.

Korkmaz, Seyfullah. «Cemal Paşa'nın Hatıralarına Göre I. Dünya Savaşında Filistin Cephesi.» **Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, no. XLIII, (2017): 45-77.

Kressenstein, Kress von. **Türklerle Beraber Süveyş Kanalına**. Çeviren Mazhar Besim Özalpsan. İstanbul, 1943.

Kuneralp, Sinan. **Son Dönem Osmanlı Erkân ve Ricali 1839-1922**. İstanbul, 1999

Kuran, Ercüment. «Birinci Dünya Savaşı.» Cilt 6, **DİA** içinde, 196-200. İstanbul, 1992.

Kurat, Akdes Nimet. **Birinci Dünya Savaşı Sırasında Türkiye'de Bulunan Alman Generallerin Raporları**. Ankara, 1966.

Kurşun, Zekeriya. **Basra Körfezi'nde Osmanlı İngiliz Çekişmesi Katar'da Osmanlılar 1871-1916**. Ankara, 2004.

—. **Küçük Mehmet Said Paşa (Siyasi Hayatı, İcraatı ve Fikirleri)**. Yayınlanmamış Doktora Tezi. İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1991.

—. **Necid ve Ahsa'da Osmanlı Hakimiyeti Vehhabi Hareketi ve Suud Devleti'nin Ortaya Çıkışı**. Ankara, 1998.

Kushner, David. «The One Hundredth Anniversary Of Beersheba-The Establishment Of An Ottoman Town.» **Ciepo: Osmanlı Öncesi ve Osmanlı Araştırmaları Uluslararası Komitesi XIV. Sempozyumu Bildirileri**. Ankara, 2004. 439-446.

—. **To Be Governor Of Jerusalem The City and District During the Time Of Ali Ekrem Bey, 1906-1908**. Hayfa, 2005.

- Levin, Noam, Ruth Kark, ve Emir Galiee. «Maps and the settlement of southern Palestine, 1799-1948: an historical/GIS analysis.» **Journal of Historical Geography**, 2010: 1-18.
- Luz, Nimrod. «The Re-making of Beersheba: Winds of Modernization in the Late Ottoman Sultanate.» **Ottoman Reform and Muslim Regeneration** içinde, düzenleyen: Butrus Abû Mannah ve Itzhak Weisman, 187-210. New York, 2005.
- Marín-Guzmán, Roberto. «Arap Kabileleri, Emevi Saltanatı ve Abbasi İhtilali.» **Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**. Çeviren Ali Aksu ve Sena Kaplan. Cilt 18. no. 1(2014): 257-298.
- Masters, Bruce. **Osmanlı İmparatorluğu'nun Arapları 1516-1918 Sosyal ve Kültürel Bir Tarih**. Çeviren Feray Coşkun. İstanbul, 2017.
- Mcmeekin, Sean. **Berlin-Bağdat Demiryolu Almanya'nın Dünya Hakimiyeti Mücadelesi ve Osmanlı İmparatorluğu**. Çeviren Azize F. Çakır. İstanbul, 2010.
- Mustafa, Cevat. **Osmanlı Arşivi'nden Padişah Buyrukları Sultan II. Abdülhamid Han'ın Gazze ve Filistin İrâdeleri**. İstanbul, 2015.
- Nasrullah, Binbaşı M., Kolağası M. Rüştü ve Mülazım M. Eşref. **Osmanlı Atlası XX. Yüzyıl Başları**. düzenleyen Rahmi Tekin ve Yaşar Baş. İstanbul, 2003.
- Nedim, Şükrü Mahmut. **Filistin Savaşı (1914-1917)**. Çeviren Abdullah Es. Ankara, 1955.
- Oppenheim, Max Freiherr von. **Die Beduinen**. Cilt 2. New York, 1983.
- Orhonlu, Cengiz. **Osmanlı İmparatorluğunda Şehircilik ve Ulaşım**. derleyen Salih Özbaran. İzmir.
- Ortaylı, İlber. **Türkiye Teşkilat ve İdare Tarihi**. Ankara, 2008.
- Ovalıoğlu, İlhan, vd., **Vesika ve Fotoğraflarla Osmanlı Devrinde Kudüs**. Cilt 1-2. İstanbul, 2009.

- Öke, Mim Kemal. **Siyonizm ve Filistin Sorunu (1880-1923)**. İstanbul, 1982.
- Önalp, Kamil, ve Hilmi Üstünsoy. **Birinci Dünya Harbi'nde Türk Harbi Sina-Filistin Cephesi, İkinci Gazze Muharebesi Sonundan Mondros Mütarekesi'ne Kadar Yapılan Harekât (21 Nisan 1917, 30 Ekim 1918)**. Cilt 4, Kısım 2. Ankara, 1986.
- Özaydın, Abdülkerim. «Arap.» Cilt 3, **DİA** içinde, 321-324. İstanbul, 1991.
- Özbek, Nadir. **İmparatorluğun Bedeli Osmanlı'da Vergi Siyaset ve Toplumsal Adalet (1839-1908)**. İstanbul, 2015.
- Özcan, Abdülkadir. «Mehmed Tevfik Bey.» Cilt 28, **DİA** içinde, 536-537. İstanbul, 2003.
- Özdemir, Hüseyin. **Abdülhamid'in Filistin Çılgığı**. İstanbul, 2010.
- Özdemir, Hüseyin, vd., . **Osmanlı Belgelerinde Filistin**. İstanbul, 2010.
- Özkaya, Yücel. «Kaymakam.» Cilt 25, **DİA** içinde, 84-85. İstanbul, 2002.
- Pakalın, Mehmet Zeki. **Osmanlı Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü**. Cilt 3. İstanbul, 1993.
- Pamuk, Şevket. **Osmanlı-Türkiye İktisadi Tarihi 1500-1914**. İstanbul, 2015.
- Parlatır, İsmail. «Bolayır, Ali Ekrem.» Cilt 6, **DİA** içinde, 275-276. İstanbul, 1992.
- Peters, John P. «Palestinian Explorations: Notes of a Vacation in Palestine in 1902.» **Journal of Biblical Litarature** 22, no. 1 (1903): 15-31.
- Polat, Ü. Gülsüm. «I. Dünya Savaşında İngiliz ve Türk Propaganda Gazetelerinin Etkinliği Üzerine Bir Değerlendirme (el-Hakika ve Musavver Çöl).» **OTAM (Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi)**, no. 36 (2014): 141-155.
- Sabis, Ali İhsan. **Harp Hatıralarım Birinci Cihan Harbi**. Cilt 1-2-4. İstanbul, 1990.
- Sağır, Yusuf. «Osmanlı Su Vakıfları.» **Tarihin Peşinde Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmalar Dergisi**, no. 15 (2016): 445-473.

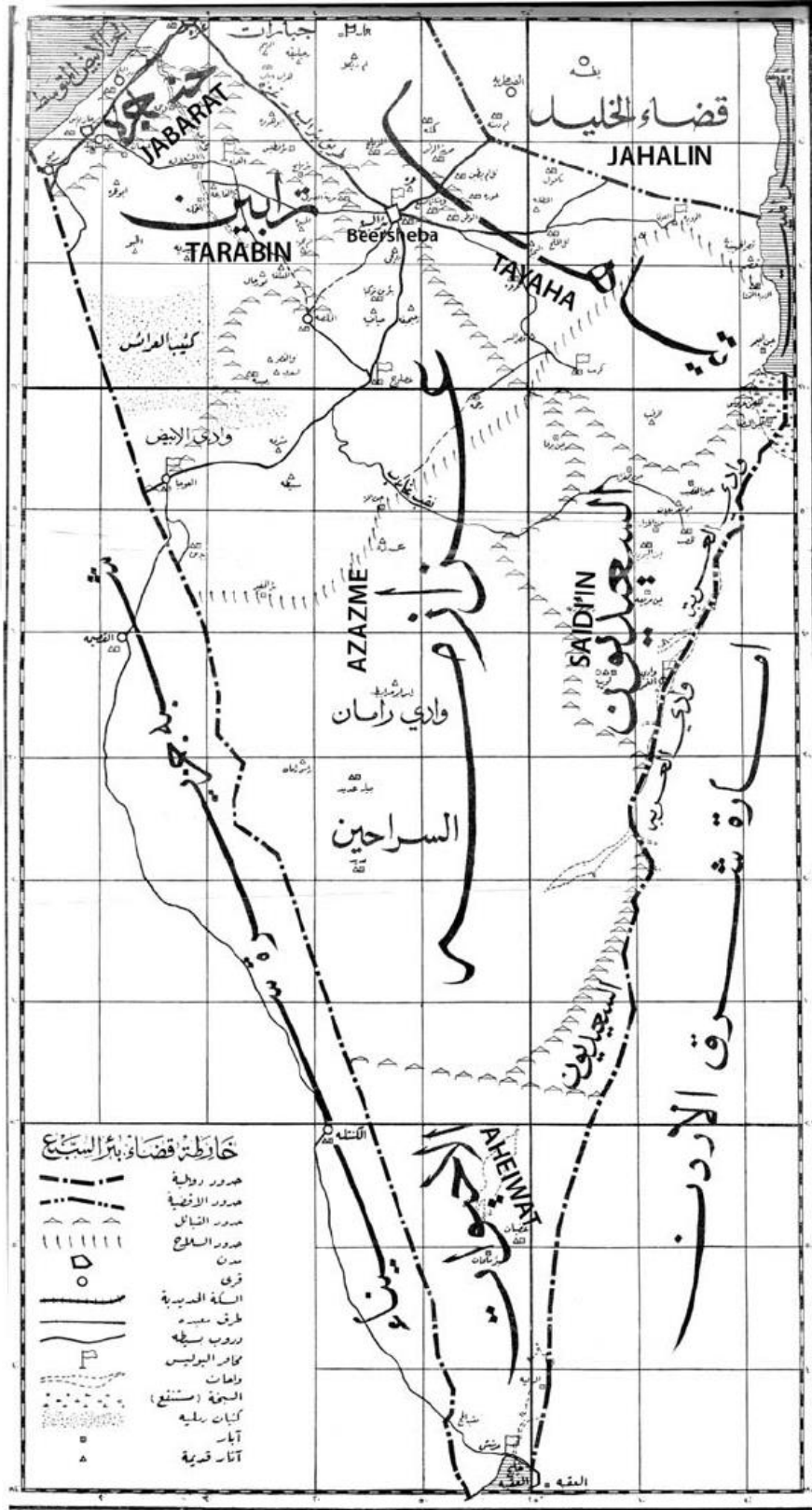
- Sakaoğlu, Necdet. **20. Yüzyıl Başında Osmanlı Coğrafyası (1907-1908)**. İstanbul, 2007.
- Satış, İhsan. «Kudüs Mutasarrıfları.» **Tarih İncelemeleri Dergisi**, no. XXX/2 (2015): 545-572.
- Schwake, Norbert. «The Great War In Palestine: Dr Tawfiq Canaan's Photographic Album». **Jerusalem Quarterly Palestine In World War One 56-57**. New York, Winter 2016-Spring 2014. 140-156.
- Sedat, Mirliva. **Yıldırım Ordularının Bozgunu Filistin'e Veda**. İstanbul, 2010.
- Seyitdanlıoğlu, Mehmet. «Yerel Yönetim Metinleri VI: 1871 Vilâyet Nizamnâmesi ve Getirdikleri.» **Çağdaş Yerel Yönetimler 5**, no. 5 (1996): 98-103.
- Sezen, Tahir. **Osmanlı Yer Adları Sözlüğü**. Ankara, 2017.
- Shaw, Stanford J.. **Birinci Dünya Savaşı'nda Osmanlı İmparatorluğu**, Çeviren Beyza Sümer Aydaş. Cilt 1. Ankara, 2014.
- . **The Ottoman Empire in World War I**. Cilt 2. Ankara, 2008.
- Somel, Selçuk Akşin. **Osmanlı'da Eğitimin Modernleşmesi (1839-1908)**. İstanbul, 2010.
- Sûdî, Süleyman. **Osmanlı Vergi Düzeni (Defter-i Muktesid)**. Düzenleyen: Mehmet Ali Ünal. Isparta, 1996.
- Tellioglu, Ömer. **Filistin'e Musevi Göçü ve Siyonizm (1880-1914)**. İstanbul, 2015.
- Türk, Fahri. «Yahudi Devleti'nin Demografik Temelleri: Birinci Dünya Savaşı'na Kadar Osmanlı Devleti'nin Filistin Siyaseti.» **Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi 9**, no. 2 (2007): 69-104.
- Üzen, İsmet. **I. Dünya Harbinde Sina Cephesi ve Çöl Hatıraları**. İstanbul, 2007.
- . **Osmanlı'nın Çöl Yürüyüşü: Kanal Seferleri**. İstanbul, 2011.
- Yaramış, Ahmet. «II. Mahmut Döneminde Filistin Bölgelerinden Asker Alımı İçin Yapılan Girişimler (1826-1839).» **Osmanlı'dan Günümüze Filistin Sempozyumu 28-29 Kasım 2013**. Ankara, 2013. 13-22.

- Yengin, Sami. **Drama'dan Sina-Filistin'e Savaş Günlüğü (1917-1918)**. Düzenleyen: Ahmet Tetik. Ankara, 2007.
- Yenişehirlioğlu, Filiz. «Bir öl Kenti: Be'er-Sheva (Beerşeva; Birüssebi; Bir al-Saba; Birüsseba; Bir Al-Sab').» **Ortadoğu'da Osmanlı Dönemi Kültür İzleri Ulurlar Arası Bilgi Şöleni Bildirileri**. Hatay, 25-27 Ekim 2000. 623-633.
- Yerasimos, Stefan. «Tanzimat'ın Kent Reformları Üzerine.» **Modernleşme Sürecinde Osmanlı Kentleri** içinde, düzenleyen: Paul Dumont ve François Georgeon, çeviren Ali Berktaş, 1-18. İstanbul.
- Yılmaz, Faruk, haz. **General Allenby'nin Hatıratı Arap Ayaklanması ve Filistin'in Osmanlı'dan Kopuşu**. İstanbul, 2013.
- Yılmazer, Tuncay. «Filistin Cephesi 100. Yıl/Birüssebi Muharebeleri Kudüs düşmeden önce.» **Atlas Tarih**, no. 49 (2017): 110-119.
- Yüce, Nuri. «Akçura, Yusuf.» Cilt 2, **DİA** içinde, 228-229. İstanbul, 1989.
- Ze'evi, Dror. **Kudüs**. Çeviren Serpil Çağlayan. İstanbul, 2000.

EKLER

Ek 1: Kudüs-i Şerif Mutasarrıflığı (Binbaşı M. Nasrullah, Kolağası M. Rüştü ve Mülazım M. Eşref, Osmanlı Atlası XX. Yüzyıl Başları, haz. Rahmi Tekin ve Yaşar Baş, İstanbul, 2003, s. 113-114.)

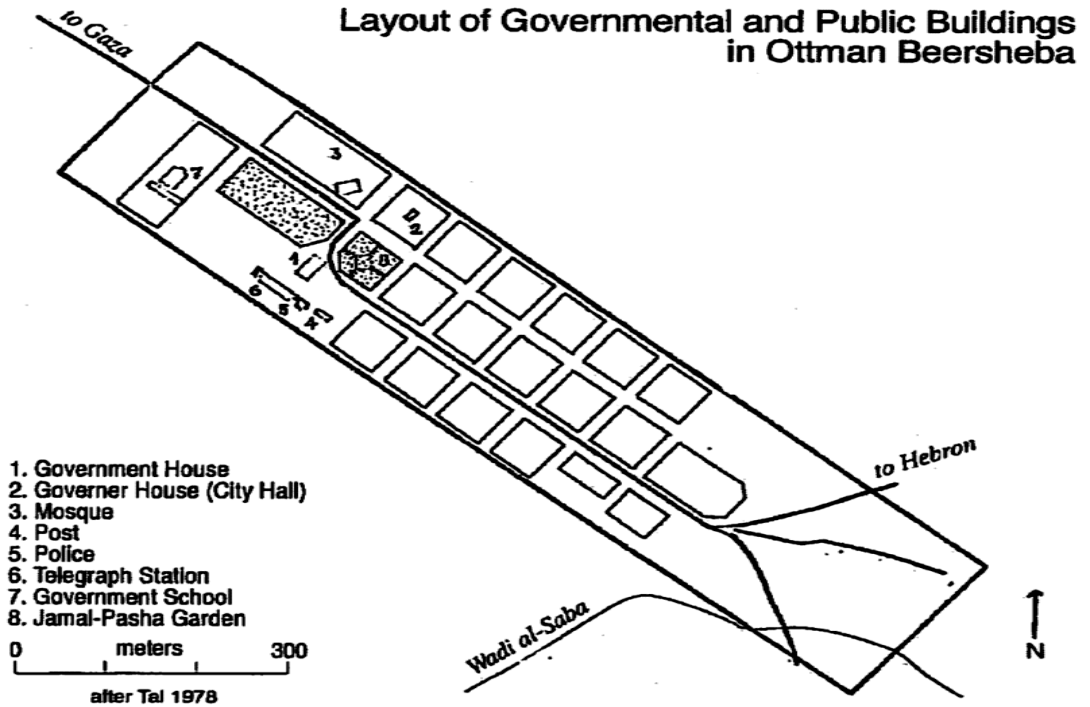
Ek 2: Birüssebi'deki kabilelerin konumunu gösteren bir harita. (Arif el Arif, *Bedouin Love, Law and Legend*, New York, 1974, (çevrimiçi: https://www.researchgate.net/publication/232978154_The_Negev_Land_Settlement_the_Bedouin_and_Ottoman_and_British_Policy_1871-1948/figures?lo=1, erişim tarihi: Nisan 2012.)

Ek 3: Birüssebi'deki kabile hayatına dair fotoğraflar. (Library of Congress, **American Colony (Jerusalem)**, Photo Department, 1898-1950.)

Ek 4: Birüssebi genel görünüm. (Library of Congress, **American Colony (Jerusalem)**, Photo Department, 1914-1917.)

Ek 5: Birüssebi'deki hükümet binalarının ve halkın inşa ettiği yapıların planı. (Nimrod Luz, "The Re-making of Beersheba: Winds of Modernization in the Late Ottoman Sultanate", **Ottoman Reform and Muslim Regeneration**, New York, 2005, s. 194.)

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ

خاتمه دارالتعمیر

مکتوب اولی

عدد

۴

برجوه معاهده حسابیه برکبع فاکتورلته مجرداً ایازمه صابطاه وادارن
برسنه ان تحفیات محمدی

سواء	بوزباشی	نصر عد	سدری مقطوع	یکون
"	ملزم اوله	۱	۱۰۰۰	۱۰۶۰۰
"	چارسه	۱	۸۵۰	۹۹۰۰
"	بلوک انبی	۱	۵۵۰	۶۴۰۰
"	تجهیزات نظرات	۱	۴۸۰	۵۷۶۰
		۱۵	۴۵۰	۸۱۰۰۰
بیاده	چارسه	۱۹	..	۱۱۵۵۶۰
"	بلوک انبی	۱	۲۰۰	۲۶۰۰
"	ادبته	۱	۲۷۰	۲۵۴۰
"	نظرات	۱	۲۴۰	۲۸۸۰
		۱۷	۲۴۵	۴۵۹۰۰
		۴۹	..	۱۷۱۱۸۰
	البس برک	"	..	۷۰۰۰
	صافه مقرفه	"	..	۲۰۰۰
		۱۸۰۱۸۰

Ek 8: Birüssebi'de bir buçuk misli maaş ile görevlendirilen askerlerin maaş durumunu gösteren belge. (BOA, DH.TMIK.S, 31/94.5, 23 Cemaziyelahir 1318; 18 Ekim 1900; Belgenin transkripti için bkz.: Tablo 6.)

Bir'ü's-seb' Kazası							
Tertîbât-ı Cedîdesi Bir'ü's-seb' Kazası			Tertîbât-ı Hâzıra'î Masrafası				
	Şehrîsi	Yekün		Şehrîsi	Yekün		
Mutasarrıf Muavinliği Maaşı	4.500		Kâ'imakâmlık Maaşı	2.250			
Niyâbet Maaşı	3.000		Na'ib Maaşı	1.500			
Muhasebeci Muavinliği Maaşı	1.200		Mal Müdürlüğü Maaşı	720			
Tahrîrât Kitâbeti	650		Tahrîrât Kitâbeti Maaşı	250			
Sandık Emâneti Maaşı	500		Sandık Emâneti Maaşı	300			
Muhasebeci Muavini Refâkatı Maaşı	300		Nüfus Kitâbeti Maaşı	125			
Tahrîrât Kitâbeti Refâkatı Maaşı	250		Kırtasiye	55.20			
Tapu Kitâbeti Maaşı	750		Yekün: 5.200.20			5.200.20	
Kırtasiye	100		Jandarma Heyeti				
Polis Komiserinin Maaşı Aslısına Zamimeten	200		Me'a Ta'yînât Maaşı				
Polis Neferinin Maaşı Aslısına Zamimeten	100		Nefer				
Yekün: 11.550			11.550	1		Yüzbaşı	1050
Yeniden Teşkil ve (Hafir) Namıyla Tevsimi Arz Olunan Kazanın Tertîbâtı			1	Mülâzım- 1 Evvel	825		
Kâ'imakâmlık Maaşı	3.000		1	Mülâzım- 1 Sâni	800		
Niyâbet Maaşı	1.500		2	Süvâri Çavuşu	1050		
Mal Müdüriyeti	900		1	Süvâri Bölük Emini	480		
Tahrîrât Kitâbeti	500		1	Süvâri Onbaşı	460		
Sandık Emâneti	400		Birisi 450	33	Süvâri Neferâtı	14.850	
Kırtasiye	60		1	Piyâde Çavuşu	300		
Yeniden teşkil ve (Meliha) namıyla tevsimi arz olunan nahiye müdürlüğü maaşı	1.500		1	Piyâde Bölük Emini	270		
Yekün: 7.860			7.860	1	Piyâde Onbaşı	240	
Jandarma Heyeti			Birisi 225	17	Piyâde Neferâtı	3825	
Me'a Ta'yînât Maaşı			Yekün: 24.050		24.050		
Nefer							
1	Yüzbaşı		670				
1	Mülâzım-1 Evvel	520					

1		Mülâzım-1 Sânî	470		
2		Süvâri Çavuşu	560		
1		Süvâri Bölük Emîni	275		
1		Süvâri Onbaşı	270		
Birisi 270	33	Süvâri Neferâtı	8.580		
1		Piyâde Çavuşu	160		
1		Piyâde Bölük Emîni	150		
1		Piyâde Onbaşı	140		
Birisi 130	17	Piyâde Neferâtı	2210		
Yekün 14005			14005		
			Cümle Yekün 33.415.00		Cümle Yekün 29.250.20
Muvâzenesi					
Bir'ü's-seb' Kazâsı'nın tertibâtı hâzıra'î masrafası				29.250.20	
Yeniden ve zamimeten tahsîsine uygun görünen				4.164.20	
Yekün				33.410.00	
				Fî 25 Kânun-ı Evvel Sene 1322	

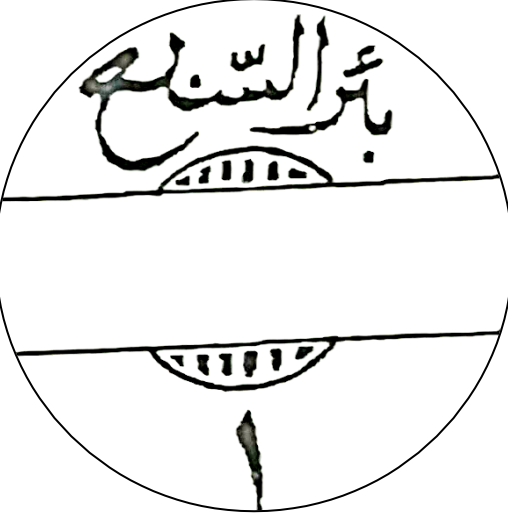
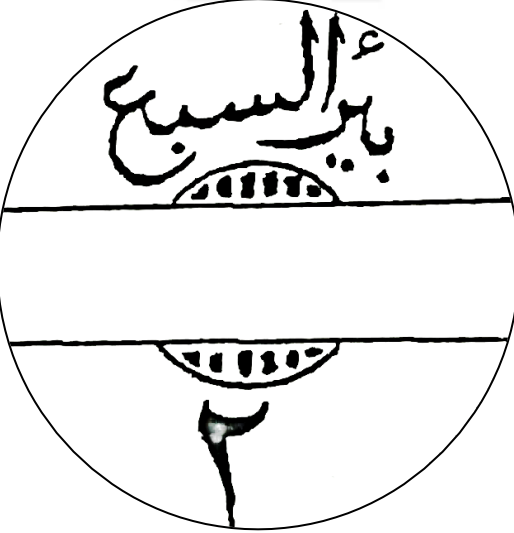
Ek 9: Birüssebi mutasarrıf muavinliğine dönüştürüldüğünde memur maaşlarında yapılan değişikliği gösteren belge örneği ve transkripti. (BOA, İ.DH, 1463/27, 29 Muharrem 1326/3 Mart 1908.)

Ek 10: Çölde askerler günlük tayınlarını yerken. (Library of Congress, **American Colony (Jerusalem)**, Photo Department, 1914-1917.)

Ek 11: Birüssebi'deki Türk karargahında Süreyya Bey ve diğer komutanlar. (Seyfullah Korkmaz, "Cemal Paşa'nın Hatıralarına Göre I. Dünya Savaşında Filistin Cephesi", **Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, S. XLIII, 2017, s. 56.)

	
<p>Bi'rü's-seb'-Bir-el Sebee (1911-1917)</p>	<p>Telgraf Bi'rü's-seb' (1916)</p>
	
<p>Bi'rü's-seb' 1 (1916)</p>	<p>Bi'rü's-seb' 2 (1916-1917)</p>

Ek 14: Birüssebi'de kullanılan posta damgaları. (M. Ziya Ağaoğulları ve M. Bülent Pabuçcuoğlu, **Resimli Osmanlı-Türk Posta Damgaları 1840-1929**, c. 2, İstanbul, 2004, s. 162-163.)